

”Neuvostoliitosta suuntautuvasta paluumuutosta ei tarvitse mitään
etukäteisselvityksiä” – inkeriläisten paluumuuton käynnistymisen
motiivit ja toteutus ulkoasiainministeriössä vuosina 1990-1991

AHTI KAISALMI
PRO GRADU -TUTKIELMA
FILOSOFIAN, POLIITTISEN
HISTORIAN JA VALTIO-OPIN LAITOS
POLIITTINEN HISTORIA
TURUN YLIOPISTO
TOUKOKUU 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

KAISALMI, AHTI: ”Neuvostoliitosta suuntautuvasta paluumuutosta ei tarvitse mitään etukäteisselvityksiä” – inkeriläisten paluumuuton käynnistymisen motiivit ja toteutus ulkoasiainministeriössä vuosina 1990-1991

Pro gradu -tutkielma, 122 s., 1 liites.

Poliittinen historia

Toukokuu 2018

Tutkielmassa tarkastellaan inkerinsuomalaisten paluumuuton valmistelua, motiiveja sekä toteutusta pääasiassa ulkoasiainministeriön näkökulmasta vuosina 1990 - 1991.

Inkeriläisten paluumuuton myötä Suomeen on saapunut noin 35 000 inkerinsuomalaista, mutta tähän päivään saakka paluumuuton taustat, motiivit sekä toteutus ovat olleet savuverhon peitossa, niin tutkijoille kuin itse inkeriläisillekin. Tämä siitäkkin huolimatta, että ensimmäiset askeleet paluumuuton toteutukselle otettiin jo kesällä 1988, Seppo Tiitisen tavattua KGB:n silloisen Helsingin päällikön Felix Karasevin. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarjota kaikille Suomeen muuttaneille inkeriläisille vastauksia heidän laajasti arvuuttelemiinsa kysymyksiin paluumuutosta.

Inkeriläisteemaa on puntaroitu yleisellä tasolla Suomessa varsin paljon, useista eri näkökulmista. Huomiota ovat saaneet niin historialliset tapahtumat niin Venäjällä kuin Neuvostoliitossa, mutta myös myöhemmät kotoutumisongelmat Suomeen aina vuodesta 1990 eteenpäin. Vuodet 1988 - 1996 hallinnollisesta näkökulmasta ovat kuitenkin jääneet, tuntemattomasta syystä, huomattavasti vähemmälle huomiolle.

Tämä tutkimus on tehty arkistomateriaalien sekä henkilöhaastatteluiden avulla. Ulkoministeriön-, työ- ja elinkeinoministeriön sekä Mauno Koiviston yksityisarkiston asiakirjat ovat tarjonneet runsaasti käyttökelpoista tietoa aiheesta. Pääosaan nousevat kuitenkin henkilöhaastattelut, joiden avulla olen onnistunut täyttämään sellaisia aukkoja, jotka muutoin jäisivät arvoitukseksi. Esimerkiksi entinen Suojelupoliisin päällikkö Seppo Tiitinen sekä työministeriön entinen johtaja, Matti Pukkio, pääsevät ääneen työssäni.

Lähteitteni avulla perustelen kokonaisvaltaisesti paluumuuton eri syyt sekä lopulta myös Mauno Koiviston henkilökohtaiset motiivit. Tarkastelen myös millaisia inkeriläisongelmia ulkoasiainministeriö sekä Suomen venäjällä sijainneet ulkomaanedustustot kohtasivat paluumuuton kahtena ensimmäisenä vuotena.

Työn päällimmäiseksi tulokseksi nousee Suomen valtion leväperäinen valmistautuminen paluumuuttoon. Suurimpana syynä tälle oli, ettei suomalaisia ministeriöitä tai virkamiehiä valmisteltu juuri mitenkään inkerinsuomalaisten paluumuuttoon alkamiseen.

Asiasanat: Inkerinsuomalaiset, Inkerinmaa, Neuvostoliitto, paluumuutto, ulkomaalaislaki, Mauno Koivisto, Seppo Tiitinen, ulkoasiainministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset sekä tutkimusmenetelmät	6
1.2 Tutkielman suhde aiempaan traditioon	9
1.3 Tutkielman rajaukset ja niiden perustelut	11
1.4 Tutkielman aineiston esittely.....	13
2. Inkeriläiset sekä Inkerinmaa.....	16
2.1 Inkeriläiset ovat suomalaisia	19
2.1.1 Luterilaisuus ja suomen kieli suomalaisuuden takaajina.....	20
2.1.2 Inkerinmaa ja inkeriläiset 1900-luvun alun myllerryksessä	22
2.1.3 Inkeriläiset toisessa maailmansodassa	25
2.1.4 Glasnost mahdollistaa elpymisen.....	28
3. Paluumuuton valmistelu ja käynnistyminen	30
3.1 KGB, Koivisto ja Tiitinen – vuosien 1988-1990 paluumuuton valmistelu.....	34
3.1.1 Tiitisen haastattelun kyseenalaiset tiedot.....	42
3.1.2 Kunniavelka-ajattelu Koiviston motivaattorina?	47
3.1.3 Mauno Koivisto fundeeraa.....	52
3.3 Suomen yhteiskunnallinen tilanne ja paluumuuton motiivit kulisissa.....	57
3.4 Mitä inkeriläiset halusivat?.....	60
4. Ulkoasiainministeriö ja ulkomaanedustustot paluumuuton toteuttajina vuosina 1990 - 1991.....	65
4.1 Suomalaisena Neuvostoliitossa – kuka oli oikeutettu paluumuuttoon?	68
4.2 Neuvostoliiton passilainsäädäntö – ulkomaanedustustot vaikeuksissa	75
4.3 Paluumuuton väärinkäytökset	84
4.4 Ministeriöiden reagointi ja inkeriläisten paluumuuton helpottaminen.....	88
6. Aineistoanalyysin yhteenveto: kuinka Suomen rooli tulee nähdä paluumuutossa?....	92
7. Johtopäätökset	94
Lähteet.....	99

Prologi

10.4.1990 Yleisradion studiossa kuvataan Ajankohtaisen kakkosen lähetys, jonka vieraaksi on saapunut tasavallan presidentti Mauno Koivisto. Vielä nauhoituksen alkaessa haastatteliijoille tai oikeastaan monille muillekaan ollut selvää, että lähetysten aikana presidentti Koivisto tulisi mullistamaan niin Neuvostoliitossa asuvien inkerinsuomalaisten tulevaisuuden kuin myös suomalaisten käsityksen inkeriläisistä. Keitä nämä kadoksissa olleet suomensukuiset ihmiset oikein olivat? Olisiko Suomella vihdoinkin mahdollisuus korjata historiansa mustat hetket inkeriläisten osalta?

Ei ollut yhdentekevää, että presidentti Koiviston taitavasti lipsahdukseksi naamioima lausahdus tapahtui juuri vuoden 1990 keväällä. Neuvostoliitossa puhalsivat uudistuksen tuulet ja Suomi oli ennennäkemättömän työvoimapulan armoilla. Vähintäänkin yllättäväksi lausahduksen teki kuitenkin sen salaperäisyys sekä valmistelu, joka yletyi aina Neuvostoliiton tiedustelupalvelun sekä Suomen suojelupoliisin johtoon saakka. Miksi Mauno Koivisto ylipäätään oli kiinnostunut tästä ympäri Neuvostoliitto ripotellusta kansasta?

Mitä salaisuuksia tämän prosessin taustalta löytyy? Ja miten nämä nyt 30 vuotta vaietut asiat vaikuttivat paluumuuton toteutukseen sekä yli 30 000 inkerinsuomalaisen tulevaisuudelle. Miksi inkeriläiset ja heidän paluumuuttonsa ovat hukkuneet suomalaisen historiankirjoituksen unohduksiin vaikka kyseessä on yksi Suomen lähihistorian merkittävimmistä sisä- ja ulkopoliittisista tapahtumista.

1. Johdanto

Eripuolella Neuvostoliittoa asui 1990-luvulle tultaessa kymmeniä tuhansia kansallisuudeltaan suomalaisia ihmisiä. Tarkkaa lukumäärää on mahdoton tietää, sillä tilastot ovat hyvin puutteelliset eikä niiden luotettavuudesta ole takeita. Neuvostoliiton suomalaiset eivät muodosta mitään tietyllä alueella asuvaa ryhmää, sillä useat väestönsiirrot, etenkin 1900-luvulla, levittivät heidät ympäri Neuvostoliittoa. Suurin osa heistä asui kuitenkin lähellä Suomen rajaa ja enemmistö heistä oli inkerinsuomalaisia. Inkeriläisten lukumäärä on jatkuvasti vähentynyt eikä Inkerinmaata sanan historiallisessa merkityksessä enää ole.¹

Inkeri, loputtoman kärsimyksen ja tuskien maa, herättää yhä vähemmän ja vähemmän keskustelua suomalaisessa yhteiskunnassa. Vähäisestä mielenkiinnosta huolimatta inkerinsuomalaisten paluumuutto Suomeen 1990 - 2016 on monessa mielessä yksi maamme merkittävimmistä viimeaikaisista poliittisista ja kansallisista tapahtumista. 10.4.1990 Yleisradion televisiohaastattelussa presidentti Mauno Koivisto totesi, että inkerinsuomalaisia tulisi kohdella ulkosuomalaisina, joilla on oikeus paluumuuttoon.² Tämä lausunto aloitti 26-vuotta kestäneen paluumuuton, jonka aikana inkeriläisiin suhtautuminen ehti muuttua useaan otteeseen niin Suomessa kuin Neuvostoliitossa/Venäjällä.

Inkerinsuomalaisten nimitys tulee 1600-luvulta, jolloin ensimmäiset suomalaiset muuttivat Ruotsin valloittamille alueille Inkeriin 1617. Alueelle muuttaneet suomalaiset olivat pääosin valtakunnan itäosista ja he tavoittelivat usein parempaa tulotasoa, verohelpotuksia tai vain pakenivat kruununoikeutta. Venäjän valloitettua alueen takaisin suuressa Pohjan sodassa³ väestö jäi perinteisesti paikoilleen, vaikka vallanpitäjä vaihtuikin. Vaikka Inkerinmaa ja inkeriläiset jäivätkin lopullisesti Venäjän, ja myöhemmin Neuvostoliiton vallan alle, ylläpitivät inkeriläiset omaa kulttuuriaan,

---

¹ Häikiö, Aunesluoma 1990, 7.

² Suomen Yleisradio Ajankohtainen Kakkonen, Presidentti Mauno Koiviston kommentti inkeriläisistä, 10.4.1990. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/11/02/presidentti-mauno-koiviston-kommentti-inkerilaisista> [luettu 5.2.2018].

³ Suuri Pohjan sota käytiin vuosina 1700-1721 Ruotsin ja suuren vihollisliittoutuman välillä.

uskontoaan, identiteettiään ja kieltään. Tähän myös perustui julkisuudessa esitetty tieto palumuuton syistä sekä presidentti Mauno Koiviston motiiveista.⁴

Nyt vuonna 2018 palumuuton alkamisesta on kulunut 28 vuotta ja Suomeen on saapunut noin 30 000 - 35 000 inkerinsuomalaista palumuuttajaa.⁵ Tästä huolimatta suomalainen historiantutkimus on sivuuttanut aiheen, vaikka inkeriläiset ovat muuttaneet Suomeen etnisinä suomalaisina. Monelle suomalaiselle Inkerinmaa, inkeriläiset ja palumuutto ovat vieraita käsitteitä, joten on outoa, ettei aiheeseen ole kiinnitetty suurempaa huomiota tiedeyhteisössä.

Pro gradu -työssäni käsittelen inkerinsuomalaisten palumuuton valmistelua vuosina 1988 - 1990, käynnistymistä sekä sen toteuttamista Suomen ulkoministeriön näkökulmasta vuosina 1990 - 1991. En lähde arvioimaan, kuinka palumuutto nähdään nykyisin tai kuinka kotoutuminen onnistui; huomioni kohdistuu ainoastaan siihen, kuinka palumuutto ylipäätään alkoi, miten etenkin ulkoministeriö siihen reagoi ja millaisia ongelmia ensimmäisten kahden vuoden aikana kohdattiin, niin ulkoministeriössä kuin Suomen ulkomaanedustustoissakin. Liitän tutkimukseeni myös historiallisen katsauksen Inkerinmaasta, inkeriläisistä sekä heidän kulttuuristaan. Historiakatsaus on välttämätön, sillä useilla edes historiasta kiinnostuneilla ei valitettavasti ole laajaa tietoutta inkeriläisistä tai heidän historiastaan eikä aihetta voi lopulta täysin ymmärtää ilman historiallista kontekstia.

Tutkielmani aihe lähtee siitä lähtökohdasta, että inkeriläisten palumuuton alkaessa Suomen valtio tai ministeriöt eivät olleet valmistautuneet juuri lainkaan mihinkään palumuuton osa-alueeseen. 3.6.1988 Suojelupoliisiin silloinen päällikkö Seppo Tiitinen sai käskyn presidentti Mauno Koivistolta saattaa sisäministeri Jarmo Rantanen tietoiseksi palumuuton valmistelun käynnistämisestä. Sosiaalilainsäädännön ja ulkomaalaislain uudistusten⁶ lisäksi muuta valmistelua ei varsinaisesti tehty.⁷ Vielä aiemmin 1980-luvulla palumuutto oli käsitetty niin, että se koskisi Amerikkaan ja Ruotsiin muuttaneita suomalaisia sekä heidän läheisiään. Tilanne kuitenkin muuttui

---

⁴ Flink 2016, 76.

⁵ Mähönen, Yijälä 2016, 18; Flink 2016, 89.

⁶ Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö sisäasiainministeriö 1989, 5. ”Eräänä ehdotuksen tarkoituksena on helpottaa sellaisten ulkomaalaisten maahanmuuttoa, joilla voidaan katsoa olevan siteitä Suomeen. Tällaisia ovat muun muassa entiset Suomen kansalaiset, henkilöt, joiden vanhemmista ainakin toinen on tai on ollut Suomen kansalainen sekä Suomen kansalaisten tai maassa jo asuvien henkilöiden perheenjäsenet”.

⁷ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018; Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018; TS 19.2.1999; Jaakko Kalela, Muistiinpano UM:n järjestämä seminaari Suomen UTP-päätöksentekojärjestelmästä uuden perustuslain valossa. 18.2.1999. Kansio 306 (21.kotelo 1991/I) MKA.

radikaalisti perestroikan ja glasnostin myötä, kun inkerinsuomalaisten henkinen herääminen käynnistyi.

Vain kaksi päivää ennen palumuuton alkua, 8.4.1990, harvoille eri ministeriöiden virkamiehille ilmoitettiin Koiviston ulostulosta ja valmiustilan nostosta.⁸ Pietarin Inkeriliiton entisen puheenjohtajan ja yhden perustajajäsenen Wladimir Kokon mukaan voidaan puhua todellisesta kaaoksesta.⁹ Samoihin johtopäätöksiin päätyy tarkastelemalla ulkoministeriön arkistojä vuosilta 1990 -1991. Myöskään kaikki kansanedustajat, eivät olleet tyytyväisiä prosessin valmisteluun.¹⁰ Palumuuttajia koskevaa erityislakia ei ollut säädetty eikä ulkomaalaislaki tuntenut käsitettä ”palumuuttaja”.¹¹

Mauno Koiviston legitimoiman päätöksen myötä Suomen valtio lähti palumuuttoon itsevarmana, vakuuttuneena siitä, että palumuutto onnistuisi omalla painollaan. Päätelmän vahvistaa vuoden 1998 työministeriön selonteko, jossa todetaan ”*Inkerinsuomalaisten muuton koettiin liittyvän saumattomasti muualta tapahtuvaan palumuuttoon*”.¹²

Palumuutto koettiin erinomaiseksi ratkaisuksi vuoden 1990 alun huutavalle työvoimapulalle,¹³ minkä lisäksi Koivisto halusi liittää Suomen avoimeen ja liberaaliin eurooppalaiseen kontekstiin lisäämällä maahanmuuttoa.¹⁴ Ulkomaanedustustojen ja ministeriöiden kohdatessa ennalta-arvaamattomia ongelmia ne pyrittiin lakaisemaan maton alle ja kiistämään niiden olemassaolo. Lopulta suomalaisten epäluulot median ja eduskunnan johdolla kohdistuivat itse inkeriläisiin.¹⁵ Tämä sopi palumuutosta päättäneille henkilöille varsin hyvin eikä esimerkiksi presidentti Koivisto lähtenyt missään vaiheessa puolustamaan Suomeen saapuneita inkeriläisiä. Vaikka palumuuton alku voidaan ankkuroida vahvasti työvoimapolitiittiseksi päätökseksi, ei voida ohittaa

---

⁸ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

⁹ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; Leitzinger 2010, 83; TS 19.2.1999; Heli Jormanainen, Suomen lupaviranomaiset yllättyivät Koiviston inkeriläislausunnosta. Internet-artikkeli. 10.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7918869> [luettu 12.2.2018].

¹⁰ VP 1991 KK 340/1991 Lipponen, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_340+1991.pdf#search=340%2F1991 ”Inkeriläisiä varten ei ole kuitenkaan luotu minkäänlaista palumuutto-ohjelmaa.” [luettu 14.2.2018].

¹¹ VP 1993 KK 483/1993 Pekkarinen, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_483+1993.pdf#search=KK%20483%2F1993 ”Palumuuttajia koskevaa erityislakia ei ole olemassa” [luettu 15.2.2018].

¹² Työministeriö 1998, 4.

¹³ Leitzinger 2010, 83.

¹⁴ Nevalainen 1991, 296–297.

¹⁵ Flink 2004; EU-MIDIS 2009, 177; Mähönen, Yijälä 2016, 19. Länsi-Uusimaa 20.2.2002.

myöskään Mauno Koiviston kunniavelka-ajattelua.¹⁶ Otan tutkimuksessani kantaa jokaiseen paluumuuton spekuloituun motiiviin ja perustelen kokonaisvaltaisesti paluumuuton käynnistymisen lopulliset syyt.

Paluumuuton ongelmat liittyivät usein Neuvostoliittoon ja sen järjestelmän jäähmyteen,¹⁷ mutta myös Suomen valtion valmistautumattomuuteen. Usea vuoden 1993 jälkeen esitetty ulkopuolinen arvio paluumuutosta on negatiivinen,¹⁸ minkä lisäksi Suomen lehdistö¹⁹ ja kansanedustajat²⁰ leimasivat ongelmalliseksi prosessiksi, joka toi Suomeen satoja rikollisia ja elintasopakolaisia.²¹ Vielä paluumuuton alkaessa 1990 Suomi ja suomalaiset olivat innoissaan ja jännittyneitä inkeriläisten tulosta Suomeen.²²

On täysin näkökulmasta kiinni, mistä paluumuuton 1990-luvun alun ongelmat johtuivat ja liittyikö elintasopakolaisuus siihen millään tavalla. Asian ainoa ongelma oli itseasiassa Suomen leväperäinen valmistautuminen koko prosessiin. On varsin perusteetonta syyttää inkeriläisiä elintasopakolaisiksi,²³ sillä eikö heidät paremman tulevaisuuden vuoksi osittain ”kutsuttu” Suomeen? Ajatus siitä, että kaikki inkeriläiset olisivat sulautuneet välittömästi osaksi Suomea ja olisivat samalla olleet jonkinlainen ratkaisu Suomen työvoimaongelmiin on naiivi, sillä Koiviston alkuperäisten pohdintojen mukaan paluumuuttajat olisivat suurimmaksi osaksi vanhoja naisia. Pohdittaessa myös kritiikkiä siitä, että Suomeen saapui satoja ei-inkerialäisiä, on huomioitava Neuvostoliiton tilanne 1980-luvun lopulla. Jos Suomen asettama järjestelmä mahdollisti epärehellisen toiminnan, oli siihen varsin luonnollista tarttua. Se ei tietystikään oikeuta asiaa, mutta aikaa tulee tarkastella Neuvostoliiton 1980-luvun lopun hankalasta kontekstista.

---

¹⁶ Heli Jormanainen, Inkeriläisten kohtalo oli kipeä asia presidentti Koivistolle, Internet-artikkeli. 10.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7918563> [luettu 10.11.2017].

¹⁷ Neuvostoliiton passilainsäädäntö esti inkeriläisten rajoittamattoman aina elokuuhun 1991 asti.

¹⁸ Backman 2015: Eve Kyntäjä ”Kyllä tämä paluumuuttoajatus on aika kaukaa haettu... ”.

¹⁹ Flink 2004; Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 105-108.

²⁰ VP 1998 KVN 43/1998 Sasi, Kanerva, Zyskowitz, Lindén, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kvn_43+1998.pdf#search=KVN%2043%2F1998 [luettu 14.2.2018].

²¹ Demari 19.2.2002, Suomi loi inkeriläisongelman itse; Aamulehti 19.2.2002, Ainakin tuhat nuorta muuttajaa on jäänyt pahasti heroini-koukkuun.

²² Irma Heikkilä-Paukkosen haastattelu 2.2.2018; Mähönen, Yijälä 2016, 18.

²³ VP 1998 KVN 43/1998 Sasi, Kanerva, Zyskowitz, Lindén, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kvn_43+1998.pdf#search=KVN%2043%2F1998 [luettu 14.2.2018].

Vuonna 2016 Suomen valtio päätti keskeyttää paluumuuton kuuden vuoden siirtymääjan jälkeen.²⁴ 2010-luvulla inkeriläisten paluumuuttojonot olivat venyneet jo vuosien mittaisiksi eikä luotettavia dokumentteja inkeriläisten taustoista enää löytynyt.²⁵ Paluumuuttoa läheltä seuranneen virkamiehen mukaan paluumuutto oli kokonaisuudessaan hyvin ongelmallinen tapahtumasarja, jota ymmärtääkseen tulee tutustua kattavasti useisiin eri näkökulmiin, kuten inkeriläisten historiaan. Hänen mukaansa vasta vuodesta 2003 eteenpäin, kun suomalaisuus todettiin kielikokeen avulla, jyvät todella erotettiin akanoista. Tutkijoiden ja virkamiesten arvion mukaan inkeriläiset ovat kuitenkin onnistuneet kotoutumaan Suomeen keskimäärin paremmin kuin muut maahanmuuttajaryhmät.²⁶

Miksi paluumuutto keskeytettiin vasta vuonna 2016, vaikka 26 vuoden aikana Suomelle ja suomalaisille oli tullut selväksi, ettei Suomi aina pystynyt huolehtimaan paluumuutosta tarvittavalla tasolla.²⁷ Lopulta Suomi sulki paluumuuton portit vuonna 2016, mutta ovi jätettiin raolleen niille, jotka olivat olleet siirtoväkenä Suomessa 1943 - 1944 tai palvelleet Suomen armeijassa 1939 - 1945.²⁸ Venäjälle ja Viroon jäi tuhansia sellaisia inkeriläisiä, jotka olisivat vuoden 1990 tulkinnan mukaan kelpuutettu paluumuuttajiksi.²⁹

Poliittisen historian opiskelijana halusin aiheen, joka on merkittävä suomalaisen yhteiskunnan kannalta. Aiheen eduksi muodostuu myös se, ettei sitä ole kukaan ennen minua tutkinut. Tämä on myös ongelmallista, sillä asiasta ei löydy mitään yleisteosta, jota voisi käyttää tutkimuksen tukena. Henkilökohtaisena ja kunnianhimoisena tavoitteena minulla onkin kirjoittaa ensimmäinen kattava yleisteos paluumuuton käynnistymisestä ja Suomen ministeriöiden sekä päättäjien arvioista. Helppoa se ei tule missään nimessä olemaan, enkä varmastikaan vältty virheiltä, mutta on myös muistettava, että tämä työ on ensimmäinen kokonaisvaltainen tutkimukseni.

---

²⁴ VP 2010 HE 252/2010, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_252+2010.pdf#search=HE%20252%2F2010 [luettu 14.2.2018].

²⁵ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

²⁶ Suvi Vihavainen, Työttömyys ja syrjintä ovat vaikeuttanut inkerinsuomalaisten kotoutumista –

”Venäjällä suomalaisia, Suomessa venäläisiä”. Internet-artikkeli 1.7.2016. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-200002908867.html> [luettu 9.2.2018]; Heikkilä-Paukkonen 2013.

²⁷ Heikkilä-Paukkonen 2013.

²⁸ VP 2010 HE 252/2010, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_252+2010.pdf#search=HE%20252%2F2010 [luettu 14.2.2018].

²⁹ Häikiö, Aunesluoma 1990, 9.

Palumuuton valmistelun ja käynnistymisen tutkiminen on muutoinkin hyvin ajankohtainen aihe niin eurooppalaisessa kuin kotimaisessakin kontekstissa. On varsin helppo löytää yhteneväisyyksiä vuoden 2015 pakolaiskriisiin, kuten pakolaiskeskustelun mustavalkoisuus. Kun osa keskustelusta on värityneen kriittistä, osa painottaa palumuuton humaaneja tarkoituksia kieltäen sen ilmeiset ongelmat.³⁰ Nimettömänä palumuuttohaastattelijana toimineen virkamiehen mukaan tilanne onkin jokseenkin tuttu, etenkin ministeriöissä; jos arvostelet palumuuttoa, leimataan sinut automaattisesti rasistiksi.

1.1 Tutkimuskysymykset sekä tutkimusmenetelmät

Työni tutkimuskysymyksiksi ovat muodostuneet seuraavat:

- 1) Milloin palumuuton valmistelu aloitettiin Suomessa? Entä mitä ulkoisia vaikutteita lausunnon taustalta löytyy ja minkälaisia motiiveja presidentti Koivistolla palumuuttoon oli?
- 2) Kuinka ulkoministeriö ja Suomen ulkomaanedustustot näkivät palumuuton ja inkeriläiset vuosina 1990 - 1991? Kuka ylipäätään oli oikeutettu palumuuttoon ennen ulkomaalaislain muutosta vuonna 1996?
- 3) Minkälaisia ongelmia ministeriöt kohtasivat valmistellessaan palumuuttoa ja millaisiin toimiin he ryhtyivät helpottaakseen sitä?

Käytän työssäni tutkimusmenetelminä kvalitatiivista eli laadullista tutkimustapaa sekä henkilöhaastatteluita. Pyrin tutkimaan arkistoja 1990-luvun alun kontekstissa, joka oli varsin erilainen kuin esimerkiksi vuonna 1995, kun monet instanssit olivat jo havainneet palumuuton ongelmat. Vielä 1990-luvun alussa palumuuton tarkoituksena oli tarjota jokaiselle inkerinsuomalaiselle mahdollisuus palumuuttoon, sillä vielä tuolloin palumuuttoon kohdistuneet oletusarvot olivat väärinä.³¹

Tutkimusaiheeni voi ongelmitta luokitella lähihistoriaan kuuluvaksi. Suomessa ja muualla Euroopassa toista maailmansotaa on pidetty usein keskeisenä rajana lähihistorian ja historian välillä. Lähihistorian tutkija ei voi luottaa silmittömästi omiin muistoihinsa, vaan ajallinen läheisyys ja tapahtumien nopea kulku voivat päinvastoin

---

³⁰ VP 1998 KVN 43/1998 Sasi, Kanerva, Zyskowicz, Lindén, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kvn_43+1998.pdf#search=KVN%2043%2F1998 [luettu 14.2.2018].

³¹ Matti Puhakan muistio VP 1990 KK 223/1990 vastaukseksi. Ryhmä ID, TEMA.

hankaloittaa lähihistorian tulkintaa. Lähihistorian tutkimukseen liittyy oleellisesti kysymys siitä, milloin politiikka muuttuu historiaksi. Tutkimuksen edetessä tutkija joutuu pohtimaan, miten muutos politiikasta historiaksi tapahtuu ja mitä sen taustalta on löydettävissä.³²

Lähihistorian tutkimusta viivyyttää useimmiten lähteiden ja todisteiden niukkuus. Vaikka 25 vuoden salassapitoaika olisikin jo umpeutunut, voi osa arkistoista silti olla tutkijan tavoittamattomissa. Poliittisen historian tutkijalla voi olla itse poliittisesta tapahtumasta kattavat tiedot, mutta sitä edeltävää päätöksentekovaihetta koskeva aineisto on hyvinkin puutteellista. Tällöin ongelmaksi muodostuu, ettei kirjoitettua materiaalia vain ole saatavilla, vaikka sen olemassaolo olisikin tiedossa. Tämän kaltainen ongelma ei saa kuitenkaan lannistaa tutkijaa, vaan nykyhetken ja historian välinen aukko on tilkittävä muilla keinoin. Esimerkiksi lehtiartikkelit ja henkilöhaastattelut soveltuvat erinomaisesti tähän tarkoitukseen.³³

Muisti- ja haastattelutiedon yhteinen taival on jatkunut vasta varsin lyhyen aikaa. Poliittisen historian professorin Jorma Kalelan mukaan vasta 1980-luvulla historian tutkijat hyväksyivät muistitiedon yhdeksi tutkimuksen metodeista.³⁴ Moni historian tutkija torjuu vaistomaisesti muistinvaraisen tiedon käyttämisen lähteenä, koska ihmiset kuitenkin muistavat asiat väärin. Epäluotettavuuden voi kuitenkin sivuuttaa tavoittelemalla muistitiedolla jotain muita näkökulmia.³⁵

Hedelmällisen tiedon arvo on noussut kohisten historian tutkimuksen keskuudessa, kun ennen esitettävä kysymys asetettiin muotoon ”onko tieto luotettavaa”, pohditaan nykyisin ”mitä voimme päätellä haastateltavan muistoista?” Voidaankin helposti sanoa, että kaikki lähteet ovat tutkimuksen kannalta käyttökelpoisia, tutkijan tulee vain oppia tulkitsemaan niitä oikein. Tämä tietysti vaatii usein sen, että tutkijan tulee olla hyvin perehtynyt aiheeseensa, jotta hänen on mahdollista suodattaa haastatteluiden väärät tiedot.³⁶

Jossain tapauksissa lähihistorian aineisto saattaa hyvinkin olla paljon laajempi kuin ajallisesti kauemmissa tutkimuskohteissa. Siksipä lähihistorian tutkija on jatkuvassa

---

³² Henriksson, Kastari 2001, 131–132.

³³ Henriksson, Kastari 2001, 136.

³⁴ Taina Ukkonen, Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona. Internet-artikkeli 2/2000. http://www.elore.fi/arkisto/2_00/ukk200.html [luettu 13.2.2018].

³⁵ Kalela 2006, 83.

³⁶ Ukkonen 2000.

epävarmuuden tilassa. On mahdollista, että liian varhain tehdyt tutkimuspäätelmät tullaan myöhemmin kumoamaan uusien aineistojen perusteella. Lisäksi etenkin haastattelutiedot saattavat olla lähdekriittisestä näkökulmasta melko hataraa tietoa.³⁷

Tässä tutkimuksessa hedelmällinen tieto on olennaisessa asemassa. Haastattelemiani henkilöt ovat usein työskennelleet paluumuuton ympärillä useita vuosia, mikä on tehokkaasti muovannut heidän näkemyksiään tapahtumista. Tähän on tietysti vaikuttanut myös tiedotusvälineiden kriittinen suhtautuminen prosessiin.³⁸ Virkamiehet ovatkin muodostaneet ympärilleen eräänlaisen suojakuoren, joka on toisaalta myös sulkenut heidän silmänsä paluumuuton ongelmilta.

Yksi haastateltavistani tokaisi minulle ”Neuvostoliitosta suuntautuvasta paluumuutosta ei tarvitse mitään etukäteisselvityksiä”.³⁹ Toinen mainitsi taas että, ”ministeriöt reagoivat paluumuuttoon ponnekkaasti, Leningradiin saatiin paluumuuttoasiaintuntija varsin nopeasti”.⁴⁰ Todellisuudessa kyseinen asiaintuntija saapui Leningradiin vasta 1.3.1991, eli lähes vuoden paluumuuton alkamisen jälkeen.⁴¹ Jo pelkästään nämä kaksi kommenttia asian johtavilta virkamiehiltä todistaa, kuinka sokeasti osa ministeriöistä uskoi ja uskoo edelleen paluumuuton onnistumiseen.

Tunnustan, että haastatteluiden käyttö aiheuttaa myös haasteita. Ne eivät tietenkään yllä samalle tasolle kuin kirjalliset lähteet, mutta olen pyrkinyt paikkaamaan tätä ongelmaa tekemällä mahdollisimman laajan kirjon eri haastatteluja aina valtion huipulta inkeriläisyksilöihin asti. Jo pelkästään Seppo Tiitisen haastattelua voidaan pitää historiallisena todisteena. Sitä paitsi en ole yrityksistäni huolimatta onnistunut löytämään aiheelleni kirjallisia lähteitä. Tässä eivät ole onnistuneet myöskään muut inkeriläisten paluumuuttoa tutkineet henkilöt.

Vaikka kirjallisten lähteiden puute saattaakin asettaa tulkintani kyseenalaisiksi, haluan kuitenkin huomauttaa, että ilman vastaavanlaisia tulkintoja tutkimusaihe ei etenisi mihinkään suuntaan. Vuodesta 1990 aina Kimmo Rentolan artikkeliin kirjassa *Ratakatu 12* vuonna 2009 pysyi diskurssi samana. Samankaltainen tilanne vallitsee aiheessa myös nykyisin.

---

³⁷ Henriksson, Kastari 2001, 136–137.

³⁸ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018.

³⁹ Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018.

⁴⁰ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018.

⁴¹ Kirsi Päällysaho, muistio ”Huomioita, kysymyksiä ja ajatuksia viisumiasioista” 20.3.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

1.2 Tutkielman suhde aiempaan traditioon

Inkeriläisiä ja Inkerinmaata tarkastelevan kirjallisuuden ja tutkimuksen määrä on yleisesti ottaen laaja. Valtaosa näistä julkaisuista kuuluu tieteellisten julkaisujen piiriin ja kattavimmin ovat edustettuina kieli- ja kansatiede. Inkerinsuomalaisten historian murrosvaiheita sekä vainoja on ymmärrettävistä syistä tutkittu vähiten. Vainojen tutkimuksen ongelmallisuus johtuu pääasiallisesti venäläisistä arkistoista, joihin käsiksi pääseminen on usein täysin mahdotonta. On kuitenkin hyvin outoa, ettei inkerinsuomalaisten paluumuuton alkuvaiheista löydy tutkimusta.⁴²

Kun miettii inkerinsuomalaisten menetyksiä, herää kysymyksiä, joihin ei löydy perusteltuja vastauksia. Akateeminen tutkimus ei ole tarjonnut asiasta uutta tietoa tai uusia näkemyksiä. Miksi esimerkiksi Suomen historian ja yhteiskuntaopin oppikirjoissa ei inkerinsuomalaisia ja heidän vaiheitaan ole esitelty, vaikka he ovat muuttaneet Suomeen paluumuuttajina, siis etnisinä suomalaisina? Mistä syystä inkerinsuomalaisten Neuvostoliitossa kokemat vainot ovat Suomessa muodostuneet hallitsevaksi aiheeksi, jonka takaa ei monesti nähdä tai edes haluta nähdä muuta?⁴³

Inkerinmaan ja inkeriläisten varhaisempaan historiaan on pureutunut ansiokkaasti useita suomalaisia tutkijoita, kuten Jouko Sihvo, Pekka Nevalainen sekä Toivo Flink. Hannes Sihvo ja Pekka Nevalainen ovat koonneet kokonaisvaltaisen ja perusteellisen artikkelikokoelman inkeriläisistä kirjaan *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*.⁴⁴ Vaikka kirja onkin jo lähes 30 vuotta vanha, on se edelleen paras kokonaisvaltainen selvitys inkeriläisten historiasta. Tämän lisäksi inkeriläisten vaiheista Stalinin aikana on koottu useita muisteluteoksia, kuten Helena Miettisen *Inkeriläiset. Maaton kansa*.⁴⁵

Inkeriläisten kotoutumista on taas tutkinut nykyinen SAK:n maahanmuuttopolitiikan asiantuntija Eve Kyntäjä esimerkiksi selvityksessään *Muuttonäkymät Venäjältä ja Baltian maista Suomeen*.⁴⁶ Tarkastellessani suomalaisten asenteita inkeriläisiä ja paluumuuttoa kohtaan, olen käyttänyt muun muassa teosta *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotouttaminen Suomeen*⁴⁷ sekä vuoden

---

⁴² Toivo Flink, Inkerinsuomalaisten historia ja vainot. Internet-artikkeli, 10.5.2010.

http://www.edu.fi/lukiokoulutus/historia_ja_yhteiskuntaoppi/historian_kurssit/kansainvaliset_suhteet_hi3/inkerinsuomalaisten_historia_ja_vainot [luettu 15.1.2018].

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Nevalainen, Sihvo 1991.

⁴⁵ Mieltinen 1989.

⁴⁶ Kyntäjä 1998A.

⁴⁷ Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004.

2016 Helsingin kaupungin rahoittamaa tutkimusta *Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien kotoutuminen Suomeen*.⁴⁸ Suomen yhteiskunnallista kehitystä kuvaan taas pääosin maahanmuuttoviraston rahoittaman Antero Leitzingerin teoksen *Mansikkamaan vartijat*⁴⁹ kautta.

Työministeriö tilasi vuonna 1998 virkamiesselonteon paluumuuton ensimmäisistä vuosista. *Inkerinsuomalaisten maahantulo Suomeen 1990-luvulla* valottaa tilannetta kuitenkin 1990-luvun puolivälin näkökulmasta sekä arvioi paluumuuton onnistumista valtion ja kotoutumisen kannalta. Tutkimus esittelee esimerkiksi inkerinsuomalaisten kotoutumista tai elinkeinoja eikä näin ollen valota paluumuuton käynnistymiseen liittyneitä teemoja tai ongelmia.⁵⁰

Yksi suurimmista vastaamattomista kysymyksistä inkeriläisten paluumuuttoon liittyen on esimerkiksi, kuinka paluumuutto tuli ylipäätään mahdolliseksi? Oikeastaan tiedossa on vain Mauno Koiviston 10.4.1990 televisiohaastattelun lausunto, joka käynnisti paluumuuton. Miten eri suomalaiset ministeriöt ovat reagoineet lausuntoon ja mitä valmisteluita virkamiehet ovat ministeriöissä tehneet? Miksi paluumuutto käynnistettiin juuri vuonna 1990, kun Suomessa pelättiin muutoinkin Neuvostoliitosta tulevaa pakolaisaaltoa?⁵¹ Kuinka paluumuuttoon oikeutetut ihmiset vielä paluumuuton alkaessa tunnistettiin? Suomessa myös vallitsi 1990-luvun alussa ankara talouskriisi, mikä ei myöskään tehnyt ajankohdasta kaikkein sopivinta.

Inkeriläisten historiasta löytyy lukuisia vastaavanlaisia kysymyksiä, jotka kaipaavat kipeästi vastauksia. Uusimmassa aihetta käsittelevässä artikkelissa Toivo Flink lainaa Kimmo Rentolaa, jonka mukaan ”inkeriläisten pääseminen Suomeen” olisi väitöskirjan arvoinen aihe – ehkä useammankin.⁵²

Paluumuutto on lopulta kuitenkin onnistunut pelastamaan edes osan arvokkaasta inkeriläisten historiasta. Tämä historia on myös osa Suomen historiaa, joka ulottuu aina 1600-luvulle saakka. Tällä hetkellä Suomessa asuvat inkeriläiset kykenevät ensimmäistä kertaa asumaan kodeissaan ilman pelkoa jatkuvasta väkivallasta tai vainosta. Inkeriläisyys, Inkerinmaa tai inkeriläiset ovat varsin tuntemattomia termejä myös

---

⁴⁸ Mähönen, Yijälä 2016.

⁴⁹ Leitzinger 2010.

⁵⁰ Työhallinnon julkaisu, 1998.

⁵¹ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018

⁵² Flink 2016, 90.

Suomen historiaan paneutuneille henkilöille. Tästä on aiheutunut esimerkiksi se, että inkeriläisten on vaikea löytää paikkaansa nykyisestä suomalaisesta yhteiskunnasta.⁵³

1.3 Tutkielman rajaukset ja niiden perustelut

Työni voidaan jakaa kronologisesti ja temaattisesti karkeasti kolmeen eri osaan: historialliseen katsaukseen, paluumuuton valmisteluun ja käynnistymiseen sekä paluumuuton kahteen ensimmäiseen vuoteen ulkoasiainministeriön näkökulmasta. Ensimmäisessä osassa perehdyn inkeriläisten ja Inkerinmaan historiaan Venäjällä ja myöhemmin Neuvostoliitossa. Tarkasteltaessa inkeriläisten historiaa on jatkuvasti pidettävä mielessä, kuinka he ylipäätään onnistuivat ylläpitämään kulttuuriaan vieraan vallan alaisuudessa. Inkeriläisten ”suomalaisuus” onkin yksi suurimmista kysymyksistä käsiteltäessä sitä, kuka ylipäätään oli oikeutettu paluumuuttoon.

Tutkielman toinen osuus käsittelee paluumuuton valmistelua sekä siihen liittyneitä motiiveja. Virallisesti paluumuuton käynnisti presidentti Mauno Koiviston Ajankohtaisessa kakkosessa 10.4.1990 antama lausunto, jonka mukaan inkeriläisiä kohdeltaisiin paluumuuttajina.⁵⁴ Minkälaisia motiiveja Koivistolla oli paluumuuton suhteen, entä millaisia ennakkotoimia suomalaiset ministeriöt tekivät paluumuuton onnistumisen kannalta? Osaan kysymyksistä joudun vastaamaan pääosin henkilöhaastatteluiden perusteella, sillä mitään tavoitettavissa olevia kirjallisia lähteitä sille ei valitettavasti vielä ole ainakaan löytynyt.

Vuosien 1990 - 1991 kohdalla keskityn käsittelemään ulkoasiainministeriön sekä Suomen ulkomaanedustustojen toimintaa sekä paluumuuton tapahtumia. Haastaviksi osoittautuivat kaksi paluumuuton ensimmäistä vuotta, jolloin lopullista paluumuuttolinjaa edelleen haettiin. Voidaankin sanoa, että paluumuuton kaksi ensimmäistä vuotta olivat ministeriöille ad hoc -toimintaa.⁵⁵ Samalle ajanjaksolle osuu myös paljon muuta inkeriläisiin vaikuttavaa historiaa kuten Neuvostoliiton hajoaminen sekä Baltian maiden itsenäistyminen. Vuoden 1990 lopussa Suomeen iski myös historian pahin talouskriisi, millä oli lopulta suuri vaikutus suomalaiseen inkeriläisdiskurssiin.

---

⁵³ Flink 2016, 90–93.

⁵⁴ Suomen Yleisradio Ajankohtainen Kakkonen, Presidentti Mauno Koiviston kommentti inkeriläisistä, 10.4.1990. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/11/02/presidentti-mauno-koiviston-kommentti-inkerilaisista> [luettu 5.2.2018].

⁵⁵ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

Vaikka käyttämäni jaottelu saattaa kuulostaa lukijalle riittävältä, huomautan ettei se sitä ole. Joudun rajaamaan työtäni melko paljon, mikä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että en ole tehnyt kuin muutaman henkilöhaastattelun Suomeen saapuneille paluumuuttajille. Tämä aiheuttaakin työhöni tietynlaisen dilemman, jossa itse inkeriläiset jäävät tutkimuksen toissijaisiksi kohteiksi. Tämä on sääli, sillä paluumuutossahan oli Koiviston myöhempien puheiden mukaan kyse yksilöistä, jotka ovat kärsineet suomalaisuuden aiheuttamasta taakasta jopa vuosisatojen ajan. Tutkimus kotoutumisesta yksilötasolla kohdistuu kuitenkin ennemminkin sosiaalipolitiikan alueelle.

Työni tekeekin ainoastaan pintaraapaisun paluumuuton koko laajuudelle, ainakin ajallisessa näkökulmassa. Työni keskittyy tehokkaasti ainoastaan viiteen vuoteen, kun kokonaisuuden kannalta olisikin ensiarvoisen tärkeää tarkastella paluumuuttoa esimerkiksi ulkomaalaislain muutosten, Suomen talouden tilanteen tai kansalaismielipiteen perusteella. Neuvostoliiton näkökulmasta inkeriläisiä tulisi tutkia vuodesta 1975 eteenpäin, jolloin Leonid Brezhnev allekirjoitti Helsingissä ETYK:n päätösasiakirjan. Kaiken tämän sisällyttäminen työhön toisaalta olisi myös osittain mahdotonta, sillä kaikki ajan arkistot, etenkin Venäjällä, eivät ole vielä vapaasti tutkittavissa. 1990-luvun kontekstissa Suomi ei myöskään ollut ainoa eurooppalainen valtio, joka toteutti paluumuuton Neuvostoliitosta/Venäjältä. Esimerkiksi Saksa ja Israel vastaanottivat miljoonia paluumuuttajia 1990- ja 2000-luvuilla.⁵⁶ Tältä osin olisikin mielenkiintoista vertailla Suomen ja Saksan paluumuuttoja toisiinsa.

---

⁵⁶ Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 108.

1.4 Tutkielman aineiston esittely

Tutkimukseni pääasialliset lähteet ovat ulkoasiainministeriön arkistot vuosilta 1990 - 1991, Mauno Koiviston yksityisarkisto sekä henkilöhaastattelut. Ulkoministeriön arkistosta löytyy myös kattava kokoelma muiden ministeriöiden asiakirjoja. Tutustuin myös työ- ja elinkeinoministeriön arkistoon, mutta valitettavasti en pitkästä etsinnästä huolimatta onnistunut löytämään kaikkia etsimiäni asiakirjoja. Esimerkiksi Matti Pukkion johtaman paluumuuttoa koordinoivan työryhmän perustamisasiakirjan osallistujalistan sain itse Pukkiolta, kun sitä ei arkistosta löytynyt. Yhtenä syynä arkistojen puutteellisuudelle on, että aineisto koottiin kansioihin pintapuolisesti vasta vuonna 2017, olinkin ensimmäinen kuka sen perässä oli.⁵⁷

Presidentti Koiviston arkistot olivat kokonaisuudessaan äärimmäisen tarkasti ja selkeästi litteroitu sekä lajiteltu ja haluamani tiedot oli helppo löytää päivämäärän ja asiasanan avulla. Oman aiheeni kannalta arkistot osoittautuivat kuitenkin pieneksi pettymykseksi. Paluumuuttoa edeltäneistä vuosista löytyi ainoastaan muutama merkintä inkeriläisistä. Vaikka pengoin kaiken aineiston vuosilta 1986-1990, ei sieltä löytynyt edes yksittäisiä mainintoja aiheestani. Huomioni kiinnittänyt dokumentti oli nimetty ”Häikiö; inkeriläiskysymys 17.11.1989”.⁵⁸ Kyseessä oli siis nykyinen poliittisen historian professori Martti Häikiö, joka toimi hyvin keskeisenä henkilönä paluumuuton yhteydessä. Dokumentti oli kuitenkin jostain syystä poistettu kansioista eikä arkistonhoitajalla ollut siitä tietoa. Luultavasti asiakirja olisi kertonut jotain yksityiskohtia lokakuussa tapahtuneesta Gorbatšovin valtiovierailusta, mutta mitään varmuutta minulla ei asiasta ole. Useista yrityksistä huolimatta en valitettavasti onnistunut tavoittamaan Häikiötä kommentoimaan asiakirjaa.

Myöhemmiltä vuosilta arkistosta löytyi erilaisia lehtileikkeitä, inkeriläisten kirjoittamia kirjoituksia sekä kourallinen virallisia keskusteluita. Esimerkiksi Koivisto oli toiminut asiantuntijatehtävissä, kun Suomen hallitus oli Liisa Jaakonsaaren työministeriön johdolla keskustelemassa inkeriläistilanteesta 19.11.1998.⁵⁹

---

⁵⁷ kirjaamo@tem.fi sähköpostiviesti ”Tietopyyntö; inkeriläisten paluumuutto vuosilta 1990-1991” Ahti Kaisalmelle 1.11.2017. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

⁵⁸ Häikiö; inkeriläiskysymys 17.11.1989. Ulkopoliittika selvitykset 1989/II MKA.

⁵⁹ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”Inkeriläiskeskustelu”. Kansio 333 2002/II MKA.

Hain myös tutkijalupaa Suojelupoliisin arkistoon, mutta se evättiin minulta, koska työni on ainoastaan pro gradun laajuinen. Kysyin asiasta Suojelupoliisin entiseltä päälliköltä Seppo Tiitiseltä, mutta hänen mukaansa sain kaiken saatavilla olevan tiedon jo hänen muistiinpanoistaan.

Historiallisessa katsauksessa ja yleisenä tukena olen käyttänyt jo aiemmin mainitsemiani teoksia, mutta myös muita inkeriläisiä ja inkeriläisyyttä käsitteleviä kirjoja. Esimerkiksi Toivo Flink on ystävällisesti luovuttanut käyttööni julkaisemattomia puheita ja tutkimussuunnitelmia hänen omista tutkimuksistaan, joista on ollut minulle suuri apu. 1980-lukua sekä inkeriläisten henkistä heräämistä kuvaan pääasiassa Carelia-lehden⁶⁰ artikkeleiden sekä tekemieni henkilöhaastatteluiden perusteella.

Tuen havaintojani kansanedustajien valtiopäivien puheenvuoroilla, kirjallisilla kysymyksillä sekä hallituksen esityksillä, jotka seuraavat tarkasti suomalaisen yhteiskunnan diskurssia paluumuutosta. Työni pituuden rajallisuuden vuoksi en kuitenkaan lähde analysoimaan puheenvuoroja, vaan käytän niitä ainoastaan perustelevina sekä näkemyksiäni tukevina havaintoina.

Olen liittänyt työhöni kattavan määrän henkilöhaastatteluita, joiden avulla olen pystynyt täyttämään sellaisia tapahtuma-aukkoja, joihin en saanut vastausta arkistojen pohjalta. Haastattelemi henkilöt ovat kaikki toimineet jollain paluumuuton kannalta olennaisella osa-alueella. Esimerkiksi Suojelupoliisin entinen päällikkö Seppo Tiitinen oli keskeisessä roolissa paluumuuton valmistelussa ja hän on luultavasti niitä harvoja, jotka ovat täysin tietoisia, kuinka asiat todella etenivät. Koska paluumuutto oli työministeriön vastuulla, haastattelin ministeriöstä useita virkamiehiä, kuten Matti Pukkio, Irma Ertman-Paukkiota sekä Tapani Tuomiharjua. Niin Pukkio, Ertman-Paukio kuin Tuomiharjakin työskentelivät paluumuuttoa koordinoivassa työryhmässä välittömästi Koiviston lausunnon jälkeen.

Suomalaisten virkamiesten lisäksi haastattelin 1990-luvun taitteen merkittäviä inkeriläisvaikuttajia ja tutkijoita. Wladimir Kokko ja Arvo Survo olivat mukana 1988 perustamassa Inkeri-liittoa Neuvostoliitossa ja Kokko on toiminut paluumuuton ajan Suomen valtion inkeriläisprojektien koordinaattorina Venäjällä ja ulkosuomalaisparlamentin varapuhemiehenä. Toivo Flink oli taas Punalippu-lehden

---

⁶⁰ Entinen Punalippu-lehti 1940-1990.

inkeriläisteemanumeron taustalla vuonna 1987. Tuon jälkeen Flink on muuttanut Suomeen paluumuuton mukana ja toimii nykyisin Helsingin yliopistossa Suomen ja Venäjän historian dosenttina.

Olen saanut runsaasti apua työlleni myös Suomen kuvalehden entiseltä päätoimittajalta Martti Backmanilta. Hänen käsialaansa oli myös vuoden 1998 Ylen MOT:n kriittinen selonteko paluumuuton ongelmista.⁶¹ Suureksi avuksi on ollut myös jo mainitsemani Toivo Flink. Sain Flinkiltä arvokkaita tietoja, etenkin inkeriläisten historiaan sekä Neuvostoliiton 1980-luvun tapahtumiin.

Edellä mainittujen haastatteluiden lisäksi olen yrittänyt saada yhteyden lukuisiin muihin ministeriöiden virkamiehiin, 1990-luvun taitteen ministereihin sekä Suojelupoliisiin edustajiin, jotka ovat kuitenkin kieltäytyneet kommentoimasta paluumuuttoa.

Esimerkiksi entinen työministeri Liisa Jaakonsaari, Holkerin hallituksen ministerit Pertti Paasio ja Jarmo Rantanen eivät ole kommentoineet kysymyksiäni. Useat muut taas eivät ole edes vastanneet haastattelupyyntöihin, kuten Holkerin hallituksen oikeusministeri Tarja Halonen, paluumuuton päättymisen valmistelusta vastannut jo eläköitynyt työministeriön Esa Markkanen tai 1990-luvun taitteen Suomi-Seuran toiminnanjohtaja professori Martti Häikiö.

Pro gradu -työn tekijänä olen ollut hyvin onnekas, että olen onnistunut keräämään työlleni näin kattavan lähdeaineiston, mutta myös saanut apua työlleni niin monelta eri taholta. Minua opastaneet tutkijat ovat kohdelleet minua tasavertaisesti ja he ovat aidosti olleet kiinnostuneita mielipiteistäni. Mielestäni tämä todella osoittaa, kuinka suuri tilaus Suomessa olisi uudelle inkeriläistutkimukselle.

Lopuksi haluan kiittää vielä Inkeriläisten sivistyssäätiötä, joka ystävällisesti päätti tukea minua rahallisesti työssäni. Suuri kiitos luottamuksesta työtäni kohtaan.

---

⁶¹ Martti Backman, Inkeriläiset Suomeen - paluumuutto vai etninen puhdistus? Televisio-ohjelman käsikirjoitus, 28.5.2015. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/1998/09/28/inkerilaiset-suomeen-paluumuutto-vai-etninen-puhdistus-kasikirjoitus> [luettu 20.12.2017].

2. Inkeriläiset sekä Inkerinmaa

Inkerinmaa ja inkeriläiset ovat valitettavan useille suomalaisille täysin vieraita käsitteitä. Ajatus siitä, että kokonainen suomalainen vähemmistö olisi asunut Suomen ulkopuolella useita satoja vuosia ja silti onnistunut säilyttämään kielensä, identiteettinsä, uskontonsa ja tapansa, herättää lähinnä mielikuvia amerikansuomalaisista. Väite inkerinsuomalaisista pitää kuitenkin paikkansa, sillä inkeriläiset katsottiin lainsäädännössä etnisiksi suomalaisiksi vuonna 1991 vahvistetun ulkomaalaislain perusteella.⁶²

Puhuttaessa suppeasta inkeriläisten määritelmästä viitataan luterilaisiin Neuvostoliiton kansalaisiin, jotka ovat suomalaisten jälkeläisiä. Heidän esi-isiään voivat siis olla 1600-luvun suomalaiset,⁶³ Suomen sisällissodan jälkeiset punapakolaiset tai vastaavasti ne amerikansuomalaiset, jotka muuttivat Neuvostoliittoon 1930-luvulla. Täten ajallisilla eroavaisuuksilla ei ole merkitystä, kunhan muutto on tapahtunut 1600-luvulla tai sen jälkeen. Puhuttaessa laajasta inkeriläisten määritelmästä, viitataan myös ortodoksiin Inkerinmaan vähemmistöihin. Heihin kuuluvat myös inkerikot ja vatjalaiset.⁶⁴ Vaikka Suomi on historiassa noudattanut molempia määritelmiä, tässä tutkimuksessa viitataan termin suppeaan määritelmään ellen sitä erikseen mainitse.

1980-luvun lopulla inkeriläiset asuivat pääosin Virossa, Neuvosto-Karjalassa sekä historiallisella Inkerinmaalla eli nykyisellä Pietarin alueella. Vuonna 1989 suoritetun virallisen väestönlaskennan mukaan kansallisuudeltaan suomalaisia Neuvostoliitossa oli 67 300. Alueellisesti he jakautuivat seuraavasti: Viro 16 700, Neuvosto-Karjala 18 400, Leningrad 4 500, Leningradin alue ja muu Neuvostoliitto 37 700. Luvut ovat kuitenkin arvioita, todellinen määrä on noin 30 – 50 % korkeampi eli 87 000 - 100 000. Kun muita kuin inkerinsuomalaisia arvioidaan olevan noin 6 000, on inkerinsuomalaisten määrä noin 90% näistä luvuista. Näistä 67 300 henkilöstä 35 % ilmoittaa puhuvansa suomea. Neuvostoliiton väestönlaskennoissa henkilö voi määritellä itse kansallisuutensa ja kielensä eikä passiin merkityllä kansalaisuudella ollut asian kanssa merkitystä. Tästä johtuen monet ilmoittavat kansallisuudekseen sen, mikä on milläkin hetkellä itselle

---

⁶² Ulkomaalaislaki 378/1991, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19910378>, [luettu 15.2.2018].

⁶³ 1600-luvulla Inkerinmaalle muuttaneet inkeriläiset voidaan jakaa savakoihin, äyrämöisiin tai suomenmaakkosiin.

⁶⁴ Flink 2017 A.

poliittisesti edullista. Tästä syystä myös suomalaisten virallinen määrä on laskentojen lukemia noin 50 % korkeampi.⁶⁵

Voidaan kuitenkin todeta, että jo pelkästään väestömääriä vertailemalla selviää, että inkeriläiskulttuuri on kuolemassa. Kun vuoden 1989 väestönlaskennassa Neuvostoliitossa asui suomalaisia 67 300,⁶⁶ niin vielä kymmenen vuotta aiemmin, 1979, määrä oli noin 77 000. Vaikka henkilö pystyikin määrittelemään itse kansallisuutensa, on lukemien ero radikaali. Kun tuona kymmenen vuoden aikana kuoli tuhansia inkeriläisiä luonnollisista syistä, ei heidän tilalleen syntynyt enää kansallisuudeltaan suomalaisia vaan venäläisiä. Vuonna 1987 Alexander Krjukov arvioikin, että suomen kieli tulisi häviämään Neuvostoliitosta 20 - 30 vuoden aikana.⁶⁷

Selvityksen mukaan inkeriläiset voivat historiansa perusteella tuntea itsensä joko itsenäiseksi kansakunnaksi, suomalaisiksi tai venäläisiksi. 1930-luvulta alkaen varsinaista Inkerinmaata tyhjennettiin tehokkaasti alkuperäisasukkaista ja siitä syystä suuri osa 1900-luvun jälkipuoliskon inkeriläisistä on syntynyt jossain muualla kuin Inkerissä. Vähemmistökansoihin kohdistuneella syrjinnällä on ollut tukahduttava, mutta yhdistävä vaikutus, millä on ollut inkeriläisten kulttuurille oleellinen merkitys.⁶⁸

1900-luvun aikana oli kuitenkin hyvin tavallista, etteivät inkeriläiset tiedet olivatko suomalaisia vai venäläisiä. Venäjällä heitä syrjittiin ja halveksittiin suomalaisuutensa takia ja tästä syystä olikin viisasta pyrkiä piilottamaan todellinen syntymätausta viimeiseen saakka. Palumuuton jälkeen inkeriläiset ovat taas joutuneet kestämään Suomessa jatkuvaa ”ryssittelyä” ja jopa kollektiivista rasismia.⁶⁹ Suomen ja Venäjän yhteinen jopa vihamielinen historia on suurin yksittäinen syy inkeriläisten nykyiselle kohtelulle Suomessa. Tästä syystä olisikin valtion ja koulutuslaitoksen velvollisuus levittää tietoutta inkeriläisten historiasta ja taustasta.

Esimerkiksi yksi tämän hetken tunnetuimmista palumuuttajista, jääkiekkjoukkue Jokerien osaomistaja ja isänsä yritysimperiumin tuleva perijä, Roman Rotenberg kertoi avoimesti Helsingin Sanomien haastattelussa lapsena kohtaamastaan rasismista.⁷⁰ Rotenbergin huomion vahvistavat myös Wladimir Kokko ja Toivo Flink, joiden mukaan

---

⁶⁵ Häikiö, Aunesluoma 1990, 9.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Punalippu 8/1987, Inkerinmaa ja inkeriläiset.

⁶⁸ Häikiö, Aunesluoma 1990, 45–46.

⁶⁹ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; Flink 2004.

⁷⁰ Jussi Konttinen, Ettekö te tiedä, kuka minä olen? Internet-artikkeli. 14.7.2013. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002661488.html> [luettu 28.1.2018].

”ryssittely” on valitettavan säännöllistä. Jos henkilö ääntää suomea venäläisellä aksentilla, on hän automaattisesti tyhjäntoimittaja tai lurjus.⁷¹

Tilannetta eivät ole helpottaneet nykyiset maailmanpolitiikan tapahtumat. Venäjän toimet Georgiassa ja Ukrainan sodassa, lisäävät epäluuloja venäläisiä kohtaan. Samankaltaista vastakkainasettelua ruokkivat tällä hetkellä myös esimerkiksi paljon puhetta herättävät tiedustelulain uudistukset⁷² tai vastaavasti puolustusministeri Jussi Niinistön vaatima kaksoiskansalaisten pääsyn estäminen Puolustusvoimien johtotehtäviin.⁷³

Historiallisen Inkerinmaan lääni rajautuu lännessä Narvajokeen ja idässä Lavaojaan. Pohjoisessa Inkerinmaan rajana pidetään Suomen ja Neuvostoliiton entistä rajaa Karjalan kannaksella ja etelässä Stolbovan rauhan rajaa. Tarkkojen rajojen määrittäminen on hieman ongelmallista, sillä aiemmin kulttuuripiirit eivät noudattaneet valtioiden määrittelemiä rajoja. Inkerinmaan historia on mutkikas ja sitä ovat pitäneet hallussaan historian aikana useat eri valtiot.⁷⁴ Alue kuitenkin säilyi kokonaisuutena, vaikka usein sen jakamista valtioiden kesken suunniteltiin.⁷⁵

Inkerinmaan varhaisin kirjoitettu historia on peräisin noin tuhat luvulta. Inkerinmaa oli etenkin aktiivisen kaupankäynnin solmukohtia, missä kohtasi useita eri kansoja, kuten saksalaisia, tanskalaisia, ruotsalaisia ja venäläisiä. Geopoliittinen kilpailu johtui vielä tuolloin pääosin lännen ja idän kirkkojen taistelusta. Inkerinmaan nimelle ei ole varmaa alkuperää, mutta luultavasti se liittyy Nevajokeen laskevaan Inkerenjoen nimeen. On myös mahdollista, että Inkerinmaan nimi on peräisin naimakaupasta. Kiovan ruhtinas Jaroslav nai noin 1019 Ruotsin prinsessan Ingegerdin ja antoi hänelle häälahjaksi Staraja Ladogan kaupungin ja sen ympäröivät alueet. A.J. Sjögrenin tutkimuksen mukaan alue sai nimensä Ruotsin prinsessasta ja myöhemmin se omaksuttiin läntisiin lähteisiin viralliseksi nimeksi.⁷⁶

---

⁷¹ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; Flink 2004.

⁷² Elina Kervinen, Tuomo Pietiläinen, Hallitus sai valmiiksi esitykset tiedustelulaeista ja kiirehtii niitä – ”Olemme jo pitkään olleet muita länsimaita jäljessä”. Internet-artikkeli. 26.1.2018. <https://www.hs.fi/paivanlehti/26012018/art-2000005539065.html> [luettu 28.1.2018].

⁷³ Jarmo Huhtanen, Puolustusministeri Niinistö pitää kaksois-kansalaisia turvallisuus-uhkana – ”Viides kolonna on torjuttava jo rauhan aikana” <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005534143.html> [luettu 28.1.2018].

⁷⁴ Uino 1991, 11–12.

⁷⁵ Nevalainen, Sihvo 1991, 9–10.

⁷⁶ Kirkkinen 1991, 39–41

2.1 Inkeriläiset ovat suomalaisia

Tarkoitukseni on keskittyä historiaselvityksessäni pääasiassa sellaisiin seikkoihin, jotka vaikuttivat radikaalisti inkeriläisten identiteettiin sekä suomalaisuuteen. Pyrin selvittämään asiat, joilla todella on merkitystä aiheeni kannalta, kuten miten inkeriläisten onnistui säilyttää kulttuurinsa lähes 300 vuoden ajan Venäjällä/Neuvostoliitossa. Jos lukija haluaa enemmän tietoa esimerkiksi Stalinin vainoista 1930-luvulla, suosittelen tutustumaan esimerkiksi Timothy Snyderin kirjaan *Tappotanner*⁷⁷, joka antaa hyvän kuvan Stalinin vainojen kokonaisuudesta, ei pelkästään Inkerinmaan tapahtumista. Tarkempaa tietoa inkeriläisistä tarjoaa taas esimerkiksi Jouko Sihvon toimittama *Inkerinsuomalaisten kohtalo*.⁷⁸ Tällä en tarkoita suinkaan sitä, etteikö inkeriläisiin kohdistuneilla vainoilla olisi ollut ratkaisevaa merkitystä inkeriläisten identiteetin kehittämisessä, joudun vain valitettavasti tekemään aiheessa rajausta.

Vaikka nykysukupolvelle saattaa olla hieman vaikea hahmottaa asiaa, luokitellaan inkeriläiset etnisiksi suomalaisiksi. Aiemmille sukupolville inkeriläiset liittyivät vahvasti suomalaiseen identiteettiin sekä maailmankuvaan, johon liittyi aukottomasti myös nationalistinen heimoajattelu. Tähän syynä oli yksinkertaisesti se, että Inkerinmaalle siirtyi 1600-luvulta lähtien jokaisena eri vuosisatana kymmeniä tuhansia suomalaisia. Täten oli vain luonnollista, että monista suvuista löytyi henkilöitä, jotka olivat lähteneet etsimään onneaan idästä. Liikenne toimi myös toiseen suuntaan, sillä 1990-luvun paluumuuton lisäksi Suomeen kohdistui kaksi eri muuttoliikettä 1900-luvun aikana. Mauno Koiviston sukupolvi olikin viimeisiä, jotka vielä muistivat etäisesti nuo ajat, mutta nuoremmille suomalaisille inkeriläisyyden ja suomalaisuuden yhdistäminen ei tuntunut loogiselta. Tämä on myös osittaisena syynä siihen, että kiinnostus paluumuuttoa tai inkeriläisiä kohtaan tuntuu kadonneen täysin suomalaisesta yhteiskunnasta eikä muutosta parempaan ole havaittavissa lähitulevaisuudessakaan.

---

⁷⁷ Snyder 2014.

⁷⁸ Gildi 2007.

2.1.1 Luterilaisuus ja suomen kieli suomalaisuuden takaajina

Inkerinsuomalaisten historian voidaan katsoa alkaneen Stolbovan rauhan aluemuutoksista. Ruotsin vallan aikana Inkerinmaa muuttui perusteellisesti, esimerkiksi ortodoksinen uskonto sai väistyä luterilaisen kirkon tieltä.⁷⁹ Suurimmaksi muutokseksi osoittautui kuitenkin väestön muutos venäläisen kantaväestön muuttaessa pääosin pois. Alueet houkuttelivat nopeasti uusia asukkaita lähinnä Suomen itäosista kuten Savosta ja Karjalan kannakselta.⁸⁰ Ruotsin kruunun ahkeran kirjanpidon vuoksi voidaan melkein henkilötarkkuudella osoittaa mihin ja milloin kukakin on Inkeriin muuttanut.⁸¹ Pääosin suomalaiset muuttivat Inkeriin vapaaehtoisesti havitellen parempaa elintasoja tai verohelpotuksia. Vuonna 1640 suomalaisia arvioidaan olleen jopa kolmasosa koko Inkerinmaan väestöstä ja myöhemmin heidän määränsä kasvoi entisestään. Tästä kertoo esimerkiksi se, että jo 1600-luvun lopussa Inkerinmaan asukkaista noin 75 % oli luterilaisia.⁸²

Ruotsin vallan aikana Inkerinmaalle luotiin vahva suomalaisperäinen inkeriläiskulttuuri, jonka pohjana toimi luterilainen kirkko, joka toimi Narvan kaupungista käsin.⁸³ Ruotsin hallinto jäi kuitenkin varsin lyhytaikaiseksi, sillä jo 1721 Venäjä valloitti Inkerinmaan takaisin suuressa Pohjansodassa. Inkeriläisten kannalta merkittävämmäksi asiaksi nousi kuitenkin se, että inkeriläisten onnistui säilyttää oma luterilainen uskontonsa muutoin ortodoksisessa maassa. Luterilaisuudella oli lopulta ratkaiseva vaikutus siihen, että suomalaisuus ja suomen kieli selviytyivät Inkerinmaalla aina 1930-luvulle saakka.⁸⁴ Jos ortodoksinen uskonto olisi levinnyt myös inkeriläisten jokapäiväiseen elämään, olisi se tarkoittanut automaattisesti myös kirkon toiminnan muuttumista venäjän-kieliseksi. Ei ole kuitenkaan varmuutta, kuinka luterilainen kirkko onnistui selviämään muutoin ortodoksisella Venäjällä.⁸⁵

Kun Suomi liitettiin 1809 Venäjään Haminan rauhassa, kasvoi myös suomalaisten määrä Venäjällä. Valtakunnan uuden pääkaupungin Pietarin vetovoima ulottui myös Suomeen ja tuhansia suomalaisia muutti nopeasti Pietariin. Tässä joukossa oli paljon työläisiä kasvavan kaupungin ehtymättömään työvoimantarpeeseen, mutta myös

---

⁷⁹ Saloheimo 1991, 71–72.

⁸⁰ Flink 2016, 76.

⁸¹ Saloheimo 1991, 67; Flink 2016, 76.

⁸² Sihvo 1991, 179–181.

⁸³ Ranta 1991, 130–140.

⁸⁴ Paaskoski 2015, 13.

⁸⁵ Flink 2017 B.

suomalaista älymyötä, joka huolehti Suomen eduista valtion hallintoelimissä. 1800-luvulla kiinnostusta herätti myös suomalaisuuden historia sekä alkajuuret, johon kuuluivat myös inkeriläiset. Suuri osa Pietarin suomalaisista kuului ja toimi aktiivisesti ruotsalais-suomalaisessa luterilaisessa seurakunnassa, mikä myöhemmin mahdollisti suomalaisen koululaitoksen syntymiseen Venäjällä. Ensimmäiset koulut perustettiin 1840-luvulla ja ne loivat perustan myöhemmälle kansakoulujärjestelmälle niin Pietarissa kuin Suomessa.⁸⁶

Inkerinmaan koulujärjestelmä otti ensiaskeleensa Kolppanan seminaarissa vuonna 1863. Tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui opettajien koulutus ja siitä huolehtivat ensisijaisesti paikalliset suomalaiset papit. Erityisen koulujärjestelmästä teki se, että opetusohjelman mukaan suomen kieli ja luterilaisen uskonnonopetus olivat etusijalla ja venäjän kieli toissijaisena.⁸⁷ Tämä jatkui aina 1880-luvulle, jolloin kouluhallitus nosti venäjän kielen opetuksen samalle tasolle kuin suomen kielen. Vaikka jo 1870-luvulla lain mukaan opetuksen tuli tapahtua venäjäksi, säilyi uskonnon ja suomen kielen opetus luonnollisesti suomenkielisenä.⁸⁸ Täten useimmilla lapsilla oli suomenkielisen kodin lisäksi paikka, missä suomen kieltä käytettiin päivittäin. Koululaitoksen lisäksi Pietariin kehittyi myös suomalainen sanomalehti. Koulujen, yhdistysten sekä sanomalehden avulla Pietarin, Inkerinmaan ja Suomen välille syntyi yhteys, joka säilyi aina Venäjän vallankumoukseen asti.⁸⁹ Maaseudulla yhtenäisyyden takasi myös maaorjuus, sillä ilman maaomistajan lupaa kenelläkään ei ollut lupaa muuttaa alueelta pois.⁹⁰

Yhteishenkeä osoitti esimerkiksi ensimmäisen suomalaisen oppikoulun perustaminen Pietariin 1881. Hankkeen takaa löytyi niin pietarilaisia, inkerinmaalaisia kuin viipurilaisiakin suomalaisia. Koulun opettajat tulivat taas Inkerinmaalta, vaikka oppikoulu olikin tarkoitettu ainoastaan Pietarin suomalaisille lapsille. 1900-luvun alussa lehdistö taas nosti esille kysymyksen inkeriläisten kotimaasta ja kansallisuuden rakentamisesta.⁹¹

---

⁸⁶ Flink 2016, 77–78.

⁸⁷ Murtorinne 2015, 168–170.

⁸⁸ Flink 2016, 79.

⁸⁹ Ibid. 80.

⁹⁰ Sihvo 1991, 181–182.

⁹¹ Flink 2016, 81.

2.1.2 Inkerinmaa ja inkeriläiset 1900-luvun alun myllerryksessä

Ensimmäinen maailmansota aiheutti kurjuutta myös Inkerinmaalle. Miehet vietiin rintamalle ja lupaavasti alkanut hengellinen uudistuminen pysähtyi.

Merkityksellisempää oli kuitenkin sisäpoliittinen kuohunta, joka lopulta johti keisarikunnan romahtamiseen ja lokakuun vallankumoukseen. Inkeriläisille tämä tarkoitti mahdollisuutta kansalliseen vapautumiseen, jota lähdettiin toteuttamaan inkeriläisaktiivien voimin. Inkeriläiset suunnittelivat merkittäviä uudistuksia Kolppanan seminaariin sekä suomalaisen kouluneuvoston perustamiseen Inkerinmaalle.⁹² Vuoden 1917 tilastojen mukaan inkeriläisten väkiluku oli noin 140 000 ja alueella toimi noin 300 suomenkielistä luterilaista koulua.⁹³

Tavoitteena ei vielä tuolloin ollut itsenäinen Inkeri, vaan vaatimus omasta edustajasta valtion hallintoelimiin. Inkeriläisten toiveet hautautuivat kuitenkin suurempien ongelmien alle ja jo tuolloin bolsevikit pitivät vähemmistöjen toimintaa vaarallisena nationalismina. Bolsevikkien tavoitteena oli luoda uusi hallintojärjestelmä usein väkivalloin ja juntata hallintoelimiin omia kannattajiaan, jotka Inkerin tapauksessa olivat usein Suomesta paenneita kommunisteja.⁹⁴

Vaikka inkeriläisjohto ei missään vaiheessa virallisesti hakenutkaan tukea Suomelta 1917 - 1918, inkeriläiset kuitenkin toivoivat Suomen aktiivista osallistumista Inkerinmaan tilanteeseen.⁹⁵ Neuvostovallan ollessa suurissa vaikeuksissa tuntui luonnolliselta tukeutua vasta itsenäistyneeseen entiseen kotimaahan, jossa heimoajatukset nousivat suosioon. Hyökkäys Suomesta Venäjälle lopulta toteutuikin, mutta tulokset jäivät laihoiksi, kun vain Repola onnistuttiin valloittamaan. Samanaikaisesti suomalaisten pakolaisten virta Suomeen kasvoi räjähdysmäisesti; enimmillään Suomessa oleskeli yli 8000 inkeriläispakolaista, joista lopulta alle puolet palasi takaisin Venäjälle. Jälkikäteen katsottuna Inkerinmaa ei kuitenkaan ollut Pietarin takia missään vaiheessa Suomen päättäjien tavoiteltavissa. Tämä ei estänyt inkeriläisiä esittämästä virallista avunpyyntöä Suomen hallitukselle ennen Tarton rauhan allekirjoittamista.⁹⁶

---

⁹² Nevalainen 1991, 234–240.

⁹³ Flink 2017B.

⁹⁴ Nevalainen 1991, 234–240.

⁹⁵ Flink 2012, 14.

⁹⁶ Nevalainen 1991, 240–251.

Suomalaisten rohkaisevista viesteistä huolimatta sopimus päättyi inkeriläisten pettymykseen. J.K Paasikiven johtama valtuuskunta totesi heti, etteivät inkeriläisten vaatimukset itsenäisyydestä olleet realistisia ja ehdottivat kulttuurista autonomiaa. Lopulta sopimus allekirjoitettiin Tartossa 14.10.1920 ja sen mukaan Inkerinmaalle ja inkeriläisille taattaisiin Neuvostoliiton vähemmistökansoille takaamat edut ja oikeudet. Tämän lisäksi Suomeen paenneille inkeriläisille luvattiin oikeus palata kotiseuduilleen. Myöhemmin 1920-luvulla rauhaa kutsuttiin pilkallisesti häpeärauhaksi, sillä Neuvostoliitto ei pitänyt lupauksiaan, jotka se oli inkeriläisille luvannut. Tämä ei kuitenkaan ollut ainoa syy pilkalliselle nimelle vaan sen taustalta löytyi useita muitakin syitä.⁹⁷

1920-luvulla inkeriläisten sivistystoiminta jatkui aktiivisesti Suomessa ja esimerkiksi 1922 perustetun Inkerin Liiton kolme vuotta myöhemmin luotu arkisto lähti keräämään Inkerinmaan vapaussotaan koskevia asiakirjoja. Suomeen jääneet akateemiset inkeriläiset vahvistivat puolestaan aktiivisesti Inkerinmaan yhteenkuuluvuutta Suomeen. Akateeminen Karjala Seura, Suomalaisuuden Liitto ja Karjalan Liitto ottivat mielellään inkeriläiset mukaan toimintaansa. Inkeriläisten tavoitteena oli luoda uusi ja koulutettu sukupolvi ja palata takaisin Inkerinmaalle Neuvostoliiton kaatuessa. Tämä jäi kuitenkin kaukaiseksi haaveeksi.⁹⁸

Samanaikaisesti Neuvostoliitossa käynnistyi ensimmäinen taloudellinen uudistaminen, NEP-suunnitelma.⁹⁹ Tarkoituksena oli pelastaa tuore kommunistinen valtio nälkäkuolemalta ja uudelta sisällissodalta. Inkerinmaan etuna oli vilkas Leningradin talousalue, joka imi loputtoman määrän maataloustarvikkeita. Myös yksityisten viljelijöiden mahdollisuus jatkaa omilla tiloillaan takasi elämän tasaantumisen ja sitä myötä yhteiskunnan rakentumisen.¹⁰⁰ Maaseudun kehitys ei kuitenkaan kuulunut Stalinin suunnitelmiin, joiden mukaan maataloustuotanto tulisi toteuttaa yhteistaloustoimintaan perustuvan kolhoosijärjestelmän avulla. Kiireellinen ja väkivaltainen järjestelmän uudistus ei ottanut kuitenkaan huomioon tuotannon ongelmia eikä sitä, etteivät yksityistilojen omistajat olleet halukkaita uudistuksiin. Neuvostovalta alisti sitä vastustavat talonpojat tahtoonsa kohtuuttomalla verotuksella ja julkisesti

---

⁹⁷ Nevalainen 1991, 252–253.

⁹⁸ Flink 2016, 83–84.

⁹⁹ *Novaja ekonomitšeskaja politika* eli 'Uusi talouspolitiikka'.

¹⁰⁰ Nevalainen 1991, 254.

leimaamalla heidät kulakeiksi, kiskureiksi, nyrkkivaltaansa suosiviksi vieraan työvoiman käyttäjiksi.¹⁰¹

1920-luvun taitteessa ja myöhemmin vuosikymmenen lopussa Neuvostoliittoon saapui uusia suomalaisia kahdessa eri aallossa. Ensimmäiseksi Pietarin alueelle saapuivat niin sanotut suomalaiset punapakolaiset, jotka pakenivat Suomesta valkoisten suojelukuntien vainoja. Noin 5 000 pakolaisen joukko piti sisällään niin sivistyneistöä kuin työläisiäkin, mutta tavoitteet olivat yhä samat: luoda Karjalaan uusi suomalainen kommunistinen yhteiskunta, joka lopulta ottaisi vetovastuun Suomesta. Valtaosa heistä otti myös Neuvostoliiton kansalaisuuden ja täten he eivät kyenneet myöhemmin palaamaan takaisin Suomeen. Toisessa aallossa 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa saapuivat amerikansuomalaiset. He olivat kyllästyneet jatkuvaan talouslamaan ja halusivat myös rakentaa paremman yhteiskunnan Neuvostoliittoon.¹⁰²

Amerikansuomalaisten kohtalot ovat varsin tuntemattomia asioita suomalaisessa yhteiskunnassa. Vuonna 2017 Suomen satavuotisjuhlavuonna ilmestyi elokuva *Ikitie*, joka kertoo yhden amerikansuomalaisen yhteisön kohtalosta Neuvostoliitossa suuren terrorin aikana. Elokuva perustuu Antti Tuurin romaaniin vuodelta 2011.¹⁰³

1920-luvun lopulla Stalin aloitti maan talouden uudistusohjelman. Tavoitteena oli kuroa länsimaiden etumatka kiinni pakkokollektivoimalla yksityistilat.¹⁰⁴ Yksityistilojen omistajat kulakit julistettiin valtionvihollisiksi ja karkotettiin Neuvostoliiton kaukaisille seuduille, joita maan laajuuden vuoksi riitti. Inkerinmaalla kollektivisointi osoittautui tehottomaksi ja epäsuosituksi. Esimerkiksi Parkkalan piirissä kulakeiksi todettiin yli 1 000 inkeriläistä.¹⁰⁵ Lopulta kuitenkin ainoastaan vain 6,5% kaikista suomalaisista liittyi vapaaehtoisesti kolhooseihin. Myöhemmän pakkokollektivisoinnin ja raskaiden verojen vuoksi monet inkeriläiset pakenivat Suomeen tai Viroon. Suomessa Etsivän Keskuspoliisin tilat olivat alati täynnä jo 1930-luvusta alkaen.¹⁰⁶ Viimeisen iskun inkeriläisten kulttuurille antoivat Neuvostoliiton säädökset, joiden mukaan kaiken kouluopetuksen tuli tapahtua venäjäksi. Kun aiemmin myös luterilaisen kirkon toiminta oli kielletty, oli suomen kielen asema uhattuna.

---

¹⁰¹ Gildi 2007, 45.

¹⁰² Flink 2017 B.

¹⁰³ Annila Antti-Jussi, *Ikitie*. Suomi, 2017. Elokuva. Julkaisija Nordisk Film.

¹⁰⁴ Flink 1995, 50.

¹⁰⁵ Suni 1991, 300–305.

¹⁰⁶ Flink 1995, 82–86.

Kokonaisuudessaan Inkerinmaan kollektivisointiin liittyvät asiat ovat hämärän peitossa. Asiakirjat ovat kadoksissa eikä tiedossa ole edes alueelta karkotettujen tai teloitettujen tarkkaa määrää. Arvioiden mukaan noin 18 000 suomenkielistä henkilöä pakkosiirrettiin Leningradin alueelta pelkästään vuonna 1931. Kokonaisuudessaan vuosina 1930-1936 rajaseuduilta pakkosiirrettiin noin 50 000 inkeriläistä Siperiaan ja Keski-Aasiaan.¹⁰⁷ Mitä pidemmälle 1930-luku eteni, sitä epäluuloisemmaksi vähemmistökansat muuttuivat Stalinin silmissä. Vuosien 1936 - 1938 suuri terrori oli totaalista ja ennennäkemätön väkivalta ja sen laajuus ylittivät kaiken edeltävän. Terrori ei enää kohdistunut pelkästään talonpoikiin vaan ulottui myös aivan puoluejohdon huipulle.¹⁰⁸ Tässäkin tapauksessa luvut ovat pelkkiä arvioita, sillä useat arkistot kuten inkeriläisiä koskevat dokumentit ovat edelleen salaisia, sillä ne tulkittiin myös 1930-luvulla lainvastaisiksi.¹⁰⁹ Keskimäärin teloitukset, pakkosiirrot sekä vangitsemiset verottivat arviolta puolet Inkerinmaan inkeriläisistä.¹¹⁰

2.1.3 Inkeriläiset toisessa maailmansodassa

Toinen maailmansota oli Inkerinmaalle ja inkeriläisille raskasta aikaa. Inkerinmaa jäi saksalaisen sotakoneiston jalkoihin pohjoisen armeijaryhmän yrittäessä valloittaa Leningrad loppuvuodesta 1941. Neuvostoliitto kohteli inkeriläisiä kuten eteläisempiäkin vähemmistöjä tarkoituksena internoida inkeriläiset saksalaisten hyökkäyksen tieltä, mikä lopulta epäonnistui saksalaisten suljettua Leningradin saartorenkkaan jo elokuun lopulla. Lopulta saksan miehittämille alueille jäi noin 65 000 inkeriläistä ja piiritysrenkaan sisään noin 30 000 inkeriläistä, joista noin puolet kuoli kylmään ja nälkään ja loput karkotettiin Laatokan kautta Siperiaan.¹¹¹ Neuvostoliitto oli tyhjentänyt koko hallitsemansa Inkeri-alueet inkeriläisistä vuoteen 1943 mennessä.¹¹²

Vuoden 1941 talvella käytiin ensimmäiset keskustelut Suomen ja Saksan välillä inkeriläisten kysymyksestä. Saksa olisi halunnut siirtää välittömästi yli 50 000 inkeriläistä Suomeen, sillä Saksan armeijaryhmät eivät huolehtineet siviiliväestön elintarvikehuollosta. Suomi silti kieltäytyi hankkeesta vedoten vaikeaan elintarviketilanteeseen. Suomessa kuitenkin perustettiin asian tiimoilta oma komiteansa,

---

¹⁰⁷ Gildi 2007, 48–57.

¹⁰⁸ Courtois, Werth, Panne, Paczkowski, Bartosek, Margolin 1997, 214–215.

¹⁰⁹ Gildi 2007, 70.

¹¹⁰ Ibid. 67.

¹¹¹ Nevalainen 1991, 267–270.

¹¹² Sihvo 2000, 83–113.

joka arvioi tammikuussa 1942, että inkeriläisten määrä Inkerinmaalla oli vähentynyt yli puoleen sotaa edeltävästä ajasta.¹¹³ Ravitsemustilanteen perusteella heidät jaettiin kolmeen ryhmään: täysin avuttomat 6 000, toistaiseksi toimeentulevat 10 000 ja yli talven selviytyvät 50 000.¹¹⁴

Saksalaiset näkivät inkeriläiset etenkin työvoimana ja harmaana massana, ja kun rintama oli vakautunut, ei inkeriläisiä enää haluttukaan luovuttaa Suomeen. Huutavan työvoimapulan vuoksi osa inkeriläisistä kuljetettiin Saksaan asti, missä olot olivat kurjat. Inkerinmaalle jääneiden olot paranivat hieman, kun saksalaiset kuulivat väestön olevan pääosin suomalaista. Inkeriläiset saivat esimerkiksi harjoittaa vapaasti kirkollista toimintaa ja lapsille taattiin oikeus suomenkieliseen koulunkäyntiin. Tämä ei kuitenkaan toteutunut täydellisesti.¹¹⁵

Inkeriläisten siirtäminen Suomeen voidaan jakaa kahteen vaiheeseen; vapaaehtoiseen ja pakkoevakuointiin. Kokonaisuudessaan se oli täysin erityislaatuinen prosessi suomalaisessa historiassa. Se toteutettiin Saksan ja Suomen välillä solmitun erityissopimuksen perusteella, vaikka siirretyt olivat Neuvostoliiton kansalaisia. Valtiotasolla keskusteltiin myös työvoimakysymyksestä, sillä Suomea vaivasi huutava työvoimapula, mutta lopulta kyse oli puhtaasta humanitäärisestä avusta. Vuoden 1943 aikana Suomeen saapui vapaaehtoisesti noin 20 000 inkeriläistä.¹¹⁶

Saksan aktiivisen vetäytymisvaiheen käynnistyttyä 1943 alkoivat Inkerinmaan pakkoevakuoinnit.¹¹⁷ Tällöin Suomeen kuljetettiin jo luterilaisten suomalaisten lisäksi ortodoksiuskoiset inkerikot ja vatjalaiset. Täten ei enää ollutkaan välttämätöntä, että siirretyllä olisi mitään suomalaistaustaa. Pakolaisia tuli tällöin Suomeen yli 60 000, joista noin 44 000 oli inkerinsuomalaisia, 20 000 inkeroista ja noin 800 vatjalaista.¹¹⁸ Evakkoja ei Suomessa kuitenkaan eroteltu eikä heitä varsinaisesti pidetty siirtolaisina vaan siirtoväkenä. Kaikille, siis myös ei-inkerinsuomalaisille Valpo myönsi inkeriläisyyden statuksen. Tässä tilanteessa puhutaankin aiemmin mainitsemastani laveasta inkeriläisyyden määritelmästä, jolloin heihin lasketaan myös inkeroiset ja vatjalaiset.¹¹⁹

---

¹¹³ Flink 2016, 85.

¹¹⁴ Sihvo 2010, 116.

¹¹⁵ Ibid. 2010, 114–127.

¹¹⁶ Sihvo 2015, 274.

¹¹⁷ Operaatio *Fall Blau*.

¹¹⁸ Flink 2016, 85.

¹¹⁹ Nevalainen 1990, 4–5.

Vuonna 2016, kun paluumuutto lopulta keskeytettiin 26 vuoden jälkeen, jätettiin lakiin kaksi poikkeusta. Ensimmäiseen kuului Suomeen 1943 - 1944 siirretty siirtoväki ja toiseen Suomen armeijassa 1939 - 1945 palvelleet inkeriläiset. Nykyisin paluumuuttajaksi hyväksytään siis myös ne vatjalaiset ja inkerikot, jotka oli siirretty Suomeen ja myöhemmin takaisin Neuvostoliittoon 1944. Wladimir Kokon mukaan olisikin tässä tapauksessa oikeudenmukaista, että paluumuuttajiksi hyväksyttäisiin myös ne inkeriläiset, jotka karkotettiin Siperiaan 1942 Leningradin alueelta.¹²⁰

Moskovan rauhan jälkeen suuri osa inkeriläisistä palautettiin takaisin Neuvostoliittoon. Rauhansopimus vaati, että Suomi palauttaisi kaikki Neuvostoliiton kansalaiset, jotka on internoitu ja tuotu väkisin Suomeen. Artikla tulkittiin Suomessa niin, ettei se koskenut siviili-inkeriläisiä, joista ainakin osa oli tullut vapaaehtoisesti Suomeen. Näin tosiasiallisesti tapahtuikin, koska jokainen perhe täytti maahantulohakemuksen ja ulkoministeriö teki niiden pohjalta päätöksen. Kaikille kuitenkin mahdollistettiin paluu Neuvostoliittoon, jos sitä halusi. Lopulta yli 33 500 henkilöä ilmoittautui halukkaaksi paluumuuttoon Neuvostoliittoon. Houkuttimena toimi lupaus, että kaikki pääsisivät takaisin koteihinsa. Osa inkeriläisistä palasikin innoissaan uskoen vilpittömästi Stalinin lupauksiin.¹²¹ Kokko huomauttaakin, että Inkerinmaa on aina ollut inkeriläisten kotimaa, ei Suomi.¹²² Useissa tapauksissa inkeriläiset kuitenkin kokivat, että heidät pakotettiin palaamaan. Osa inkeriläisistä pakenikin nopeasti sodan päätyttyä Ruotsiin. Kokonaisuudessaan Neuvostoliittoon palanneita oli yhteensä yli 56 000 henkilöä, joten on selvää, että joukossa oli paljon myös heitä, jotka eivät vapaaehtoisesti palanneet. Tämä on noin 87% kaikista inkeriläisistä jotka tulivat Suomeen jatkosodan aikana.¹²³

Suurimman haavan vuoden 1944 palautuksissa Suomen historiaan aiheuttivat heimosotureiden sekä inkeriläisten orpolasten pakkoluovutukset Neuvostoliittoon. Kun heimosoturit joutuivat pakkotyöhön Siperiaan, erotettiin lapset kasvattivanhemmistaan ja ripoteltiin ympäri Neuvostoliittoa. Heimosotureita jäljitettiin Suomessa aina vuoteen 1955 asti, jolloin luovutettiin viimeinen kiinnijäänyt heimosoturi. Etenkin punainen Valpo etsi lakkaamatta inkeriläisiä sotilaita, jotka olivat sotineet entistä kotimaataan vastaan. Suomessa suhtauduttiin kuitenkin heimosotureihin myötätunnolla ja useat

---

¹²⁰ Wladimir Kokon haastattelu 16.2.2018.

¹²¹ Nevalainen 1991, 283.

¹²² Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

¹²³ Nevalainen 1991, 284–287.

heistä onnistuivat pakenemaan Ruotsiin ennen kuin heidät saatiin kuljetettua takaisin Neuvostoliittoon.¹²⁴

Neuvostoliittoon palanneet inkeriläissiviilit levitettiin viidelle eri Neuvostoliiton Euroopan puoleiselle alueelle. Heidä ei siis karkotettu Siperiaan. Suunnitelmat inkeriläisten kotouttamisista olivat ylioptimistisia eivätkä yleisesti toteutuneet, sillä inkeriläiset olivat turhautuneita uusiin asuinsijoihinsa. Useat inkeriläisperheet pyrkivät palaamaan takaisin kotiseuduilleen keinolla millä hyvänsä, mihin Neuvostoliitto suhtautui närkästyneesti. Alue asutettiin tehokkaasti uudelleen eikä inkeriläisten sallittu asettua takaisin koteihinsa. Ei voida myöskään sanoa, että Suomi olisi kohdellut inkeriläisiä hellämielisesti, esimerkiksi kansalaisyhteisyyden saaminen Suomeen välirauhan jälkeen jääneillä oli usein jopa vuosikymmenien projekti. Viimeiset jatkosodan aikaiset inkeriläiset saivat kansalaisyhteisyydet vasta 1970-luvun lopulla.¹²⁵

2.1.4 Glasnost mahdollistaa elpymisen

Toisen maailmansodan jälkeen inkeriläisten oli mahdoton palata takaisin Inkerinmaalle, ja jos palasivat, heidät karkotettiin uudelleen. Stalinin kuoltua Neuvostoliitto kumosi kotipaikkaa koskevat rajoitukset, mutta jo vuonna 1958 lait palasivat yhtä ankarina. Tuona aikana inkeriläisiä oli palannut etenkin Viroon ja Karjalaan, mutta Inkerinmaa pysyi lähes tyhjänä suomalaisista.¹²⁶ Inkeriläisyydestä ja heidän historiastaan vaiettiin tehokkaasti ympäri Neuvostoliittoa aina 1980-luvulle saakka. Inkerinmaan uudet asukkaat eivät olleet tietoisia alueen historiasta, eikä esimerkiksi Punalippu-lehden toimittajan puhuttelema iäkäs Inkerinmaalainen nainen ollut vuonna 1987 tietoinen aiemmasta suomalaisesta asutuksesta.¹²⁷

Suurin osa inkeriläisistä on omaksunut yhteisen suomalaisperäisen luterilaisen kulttuurin, jonka taustalta voidaan löytää esimerkiksi vahva identiteetti sekä kirkon toiminta. Inkeriläisten henkinen herääminen käynnistyi uudelleen 1980-luvun puolivälissä ja se liittyi kiistämättä Neuvostoliitossa käynnistyneisiin uudistuksiin, jotka mahdollistivat aiempaa suuremmat vapaudet vähemmistökansoille. Mihail Gorbatšovin

---

¹²⁴ Nevalainen 1991, 285–286.

¹²⁵ Ibid., 290.

¹²⁶ Sihvo 2015, 285.

¹²⁷ Punalippu 8/1987, Virtani yläjuoksuilla.

alulle panema glasnost mahdollisti myös muiden vähemmistöjen kuten Krimin tataarien aiempaa vapaamman toiminnan.¹²⁸

Lopulta monen vuosikymmenen yrittämisen jälkeen Neuvostoliitto onnistui rampauttamaan yli 300 vuotta vanhan kansan ja kulttuurin. Se vaati kymmeniä tuhansia kuolonuhreja, nälkää, kurjuutta ja vuosikymmeniä jatkunutta epä tietoisuutta tulevaisuudesta. Ainoa jälki suomalaisuudesta säilyi vangittuna vanhusten mielen sopukoissa eikä koululaitos tai luterilainen kirkko enää kyennyt opettamaan uutta inkeriläistä sukupolvea vanhojen perinteiden mukaisesti.

Inkeriläisten kansallisen heräämisen voidaan katsoa alkaneen Petroskoissa ilmestyvän Punalippu-lehden inkeriläisyyttä käsittelevästä erikoisnumerosta elokuussa 1987.¹²⁹ Vaikka luterilainen seurakunta olikin syntynyt uudelleen jo 1970-luvulla, oli Punalipun vaikutus ennennäkemätön.¹³⁰ Lehden pääkirjoitus ja muu sisältö kertoi enemmän inkerinsuomalaisten kohtaamista kauhuista kuin mikään muu julkaisu sitten toisen maailmansodan. Noin kaksisataasivuisen lehteen mahtui inkeriläistä perinnekulttuuria runoudesta politiikkaan. Kaikki tämä oli ollut aiemmin ankarasti kiellettyä.¹³¹

Teemanumeron taustalla oli Punalippu-lehden toimittajien halu kertoa inkeriläisten tarina 1900-luvulla. Aiemmin Neuvostoliitossa julkisuutta olivat saaneet niin Volgan saksalaisten ja tataarien kokemat pakkosiirrot. Lehden valmistuttua se toimitettiin normaalisti sensuuriosaston tarkistettavaksi, jonka jälkeen vastaavat toimittajat kutsuttiin NKP:n aluepäämajaan. Vastassa toimittajia odotti entinen Suomen suurlähettiläs Vladimir Stepanov, jonka mukaan aika ei kuitenkaan olisi kypsä julkaisulle. Lopulta kun vastaavat toimittajat uhkasivat erolla, lehdelle annettiin painatusoikeus.¹³²

Lehti mursi kauan suljettuna olleen padon, jonka avulla muistutettiin, että inkerinsuomalaisia on vielä olemassa. Toivo Flinkin mukaan lehtiä tilattiin Australiaan saakka. Santeri Pakkasen mielestä inkeriläisten herääminen olisi tapahtunut pian muutoinkin, mutta Punalippu antoi sille alkusysäyksen. Vastaavanlaisesta

---

¹²⁸ Carelia 2/2014.

¹²⁹ Punalippu 8/1987.

¹³⁰ Arvo Survon haastattelu 2.2.2018.

¹³¹ Punalippu 2/2014, Inkerin teemanumeron syntytaustoja.

¹³² Carelia 2/2014, Inkerin numero kohahdutti 27 vuotta sitten.

teemanumerosta oli puhetta jo 1970-luvulla, mutta vielä tuolloin se ei olisi ollut mahdollinen.¹³³

3. Palumuuton valmistelu ja käynnistyminen

”Passi on ihmisen jaloin osa” totesi saksalainen näytelmäkirjailija Bertolt Brecht paetessaan natsisaksan vainoja Suomessa 1941.¹³⁴ Vastaavanlainen tilanne hallitsi myös palumuutosta haaveilevien inkeriläisten elämää 1990-luvun alussa. Suomeen pyrkivien inkeriläisten tärkein yksittäinen todiste taustastaan oli Neuvostoliiton sisämaan passi, josta tuli löytyä kansallisuuden kohdalta merkintä ”suomalainen”. Ilman tätä Neuvostoliitossa asuvan henkilön oli hyvin vaikea todistaa inkeriläisyyttään. Tämä merkintä perustuu vanhempien kansallisuuteen. Jos vanhemmilla on sama kansallisuus, perii lapsi automaattisesti vanhempiensa kansallisuuden. Jos vanhemmat taas ovat eri kansallisuutta, saa lapsi 16-vuoden iässä valita jommankumman vanhempansa kansallisuuden. Tämän passista löytyvän merkinnän muuttaminen on myöhemmin hyvin vaikeaa.¹³⁵ Asialla ei siis ollut mitään tekemistä väestönlaskennoissa ilmoitettuun kansalaisuuteen.

1990-luvun alun jälkeen inkeriläisten palumuutto on nähty mediassa ja Suomen päättäjien kesken lähtökohtaisesti ongelmallisena prosessina.¹³⁶ Palumuuton vaatimusten koettiin olevan turhan joustavia ja joidenkin mielestä jokainen joka halusi palumuuttajan statuksen, myös jossain vaiheessa sen sai.¹³⁷ Tästä syystä palumuutto-oikeutta on rajattu vuosi vuodelta, kunnes vuonna 2016 se poistettiin ulkomaalaislaista kokonaan.¹³⁸ Vaikka ilman palumuutto-oikeutta jäivätkin odottamaan sadat kolmannen sukupolven inkeriläiset, koettiin että kaikki todella Suomeen halunneet ovat jo tänne

---

¹³³ Katariina Lahtonen, Punalipusta se alkoi. Internet-artikkeli, 10.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7922419> [luettu 10.12.2017].

¹³⁴ Mäki Teemu, Savikangas Max, Pakolaiskeskusteluja - radiosinfoninen dokumentti. Internet-artikkeli, 2.2.2017. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/02/02/pakolaiskeskusteluja-radiofoninen-dokumentti> [luettu 6.2.2017]; Lepola 2000, 5.

¹³⁵ Häikiö, Aunesluoma 1990, 21.

¹³⁶ Backman 2015; Vihavainen 2016; Flink 2004; Mähönen, Yijälä 2016, 18–19; Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; VP 1998 KVN 43/1998 Sasi, Kanerva, Zyskowitz, Lindén, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kvn_43+1998.pdf#search=KVN%2043%2F1998 [luettu 14.2.2018].

¹³⁷ Leitzinger 2010, 83.

¹³⁸ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018

tulleet.¹³⁹ Wladimir Kokon mukaan kaikki halukkaat kyllä pääsisivät Suomeen muilla keinoilla, esimerkiksi opiskelun tai työn kautta.¹⁴⁰

Kuten suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa, niin myös 1990-luvulla monelta suomalaiselta tuntui unohtuvan, että myös me suomalaiset olemme muuttaneet tuhansittain ulkomaille. Viimeisin suuri siirtolaisuus tapahtui vain reilu viisikymmentä vuotta sitten, kun lähes 300 000 suomalaista muutti työn perässä Ruotsiin. 1800 - 1900 - luvuilla satoja tuhansia suomalaisia muutti Yhdysvaltoihin. Suomalaisten kohtelu ulkomailla on varmasti ollut aika ajoin myös hyvin karkeaa, mutta emme me suomalaisetkaan selviydy arvostelusta kuivin jaloin. Neuvostoliiton kaatumisen ja Suomen rajojen avautumisen jälkeen ovat suomalaisten asenteet monikulttuurisuutta kohtaan kiristyneet tasaista tahtia. Kun vielä 1990-luvun alussa presidentti Koivistoa kritisoitiin liian ankarasta suhtautumisesta pakolaisiin,¹⁴¹ sai Sauli Niinistö rajoja ylittävää kiitosta maahanmuuttoa suitsivasta puheestaan vuonna 2016.¹⁴²

Tilanne oli kuitenkin vuonna 1990 täysin erilainen. Suomea kritisoitiin yleisesti aivan liian tiukasta maahanmuuttopolitiikasta ja ihmiset olivat varovaisen toiveikkaita paluumuutosta.¹⁴³ Olosuhteiden muuttumisen jälkeen mielialat muuttuivat kuitenkin nopeasti negatiivisiksi; inkeriläisistä oli kehittynyt muutamassa vuodessa ennemminkin taakka kuin työpoliittinen voimavara. Tämän voi havaita esimerkiksi tiedotusvälineiden artikkeleista ja kansanedustajien ulostuloista. Vuodesta 1987 Työministeriö on rahoittanut tutkimuksia suomalaisten suhtautumisesta pakolaisiin ja ulkomaalaisiin. Vuonna 1995 julkaistun selvityksen mukaan ilmapiiri oli muuttunut huomattavasti kireämmäksi verrattuna muutaman vuoden takaiseen tulokseen. Vuonna 1993 työttömyysaste vaihteli 18 %:n ja 20 %:n välillä.¹⁴⁴

Vaikka tutkimusten mukaan inkeriläisiin on yleisesti Suomessa suhtauduttu verrattain paremmin kuin muihin ulkopuolisiin ryhmiin,¹⁴⁵ tutkijat huomauttavat, että suomalainen valtaväestö sekoittaa usein tänne tulleet etniset suomalaiset venäläisiin tai virolaisiin.

---

¹³⁹ VP 2010 HE 252/2010, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_252+2010.pdf#search=HE%20252%2F2010 [luettu 14.2.2018].

¹⁴⁰ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

¹⁴¹ Leitzinger 2010, 72.

¹⁴² Joonas Laitinen, Martta Nieminen, Presidentti Niinistö: Eurooppa ei enää kestä hallitsematonta kansainvaellusta. Internet-artikkeli. 3.2.2016. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002883838.html> [luettu 9.2.2018].

¹⁴³ Leitzinger 2010, 69–72.

¹⁴⁴ Työhallinto 1998, 21.

¹⁴⁵ Ibid.

Vuonna 2000 tehdyn tutkimuksen mukaan inkeriläisnuoret, joiden äidinkieli on venäjä, ilmoittivat kokeneensa yhtä paljon syrjintää kuin etnisesti venäläiset nuoret. Esimerkiksi vuonna 1996 tehdyn tutkimuksen mukaan 37 prosenttia suomalaisista kertoi, että heitä häiritsisi, jos naapuriin muuttaisi venäläisiä.¹⁴⁶

Kielteinen asenne näkyi myös selvästi tiedotusvälineiden toiminnassa. Esimerkiksi rikosuutisissa venäläiset ja virolaiset esiintyvät useammin kuin muiden vähemmistöjen edustajat.¹⁴⁷ Inkeriläisten mainetta varjosti inkeriläisnuorten huumeiden käyttö¹⁴⁸ sekä rikollisuus.¹⁴⁹ Kokemukset osoittavat, että yksittäisten tapausten perusteella tapahtuva yleistävä uutisointi leimaa koko etnisen vähemmistön.¹⁵⁰ Samankaltainen asenneilmapiiri on kohdistunut myös Saksaan ja Israeliin muuttaneisiin venäjän kielisiin paluumuuttajiin.¹⁵¹ Vaikka Saksan ja Israelin tapauksissa puhutaan miljoonista paluumuuttajista, ovat myös ongelmat samankaltaisia: työttömyys, kielitaidon puute sekä syrjäytyneisyys.¹⁵²

Tällä hetkellä paluumuuton valmistelusta ja käynnistymisestä ei löydy kirjoitettua historiaa. Koko inkeriläiskeskustelu on tähän mennessä perustunut varsin ristiriitaisiin lähtökohtiin, joiden mukaan paluumuuton suurin ongelma olisi ollut inkeriläisten elintasopakolaisuus tai rikollisuus.¹⁵³ Vallitsevan diskurssin mukaan paluumuuton valmistelussa ja lähtökohdissa ei sen sijaan ollut ongelmia ja prosessi toteutettiin koordinoitusti.¹⁵⁴ Tarkoitukseni onkin arvioida tuota diskurssia arkistolähteiden ja henkilöhaastatteluiden avulla. Perehdyn myös kiisteltyihin väitteisiin paluumuuton syistä ja motiiveista.

---

¹⁴⁶ Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 107.

¹⁴⁷ Ibid. 106.

¹⁴⁸ Ari Saarelainen, "Huumeliigaan puututtava ankarasti". Internet-artikkeli, 25.9.1998.

<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003746812.html> [luettu 16.2.2018].

¹⁴⁹ Leitzinger 2010, 83; Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; VP 1997 KK 877/1997 Aittoniemi, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_877+1997.pdf#search=KK%20877%2F1997 [luettu 14.2.2018].

¹⁵⁰ Työhallinto 1998, 21.

¹⁵¹ Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 108.

¹⁵² Kyntäjä 1998B, 5.

¹⁵³ VP 1998 KVN 43/1998 Sasi, Kanerva, Zyskowicz, Lindén, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kvn_43+1998.pdf#search=KVN%2043%2F1998 [luettu 14.2.2018].

¹⁵⁴ Jaakko Kalela, Muistiinpano UM:n järjestämä seminaari Suomen UTP-päätöksentekojärjestelmästä uuden perustuslain valossa. 18.2.1999. Kansio 306 (21.kotelo 1991/I) MKA. Kalela ” Tämä asia valmisteltiin täysin normaalisti valtioneuvoston piirissä, eri ministeriöiden virkamiestyönä, sisä-, sosiaali- ja terveys- sekä työministeriöissä, eri ministerit kävivät myös siitä puhumassa Koiviston kanssa.”.

Osa toimittajista uskoo, että päätös paluumuutolle syntyi humanitääristen syiden perusteella.¹⁵⁵ Tätä käsitystä tukevat myös Koiviston myöhemmät lausunnot.¹⁵⁶ Tutkija Antero Leitzinger uskoo taas, että päätös oli ennen kaikkea työvoimapoliittinen, Suomessa vallitsi vielä vuoden 1990 alussa huutava työvoimapula.¹⁵⁷ Tätä näkökulmaa tukevat Koiviston lausunnot ennen huhtikuuta 1990.¹⁵⁸ Viimeisenä mahdollisuutena on niin sanottu kunniavelka-ajatus, josta on puhunut Koiviston lisäksi esimerkiksi Paavo Lipponen vuonna 2002.¹⁵⁹ Myös Koivisto on puhunut julkisesti samasta asiasta, muttei käyttänyt termiä ”kunniavelka”, vaan puhui ennemminkin huonosta omastatunnosta.¹⁶⁰

Paluumuuton käynnistymisen syyt ovat herättäneet runsaasti keskustelua myös eduskunnassa. Esimerkiksi työministerinä toiminut Ilkka Kanerva (kok.) joutui usein perustelemaan paluumuuttoa sekä inkeriläisten asemaa 1990-luvun alussa.¹⁶¹ Kanerva myös kantoi huolta inkeriläiskulttuurin tulevaisuudesta Venäjällä ja Virossa, jos sitä ei Suomesta käsin tuettaisi.¹⁶²

Paluumuuttokeskustelun äänensävyt ovat seuranneet yleistä yhteiskunnan inkeriläisdiskurssia. Kun vielä 1990-luvun alussa edustajat pitivät paluumuuttoa moraalisesti ja työvoimapoliittisesti hyvänä asiana,¹⁶³ muuttuivat mielipiteet myöhemmin 1990-luvulla kriittisiksi koko paluumuuttojärjestelmän osalta. Arvostelussa oli mukana myös aiemmin inkeriläisistä huolta kantanut edustaja Kanerva (kok.).¹⁶⁴ Myös muut edustajat ovat selkeästi pyrkineet hyötymään inkeriläisistä aina silloin, kun asia on ollut esillä mediassa. Sulo Aittoniemi (kesk.) tuki heimosotilaita sen ollessa

---

¹⁵⁵ Maija Kaipainen, Jää hyvästi, Inkerinmaa. Televisio-ohjelman käsikirjoitus, 12.9.2013. https://yle.fi/vintti/ohjelmat.yle.fi/ulkolinja/jaa_hyvasti_inkerinmaa.html [luettu 5.12.2017].

¹⁵⁶ HS Kuukausiliite 2/1999, 33–35.

¹⁵⁷ Leitzinger 2010, 83.

¹⁵⁸ HS 18.10.1987.

¹⁵⁹ Flink 2016, 90.

¹⁶⁰ HS Kuukausiliite 2/1999, 33–35.

¹⁶¹ VP 1994 KK 237/1994, Kanerva

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_237+1994.pdf#search=KK%20237%2F1994 [luettu 17.2.2018].

¹⁶² VP 1991 KK 340/1991 Kanerva,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_340+1991.pdf#search=KK%20340%2F1991 [luettu 17.2.2018].

¹⁶³ Tuuli Anna Mähönen, Sirkku Varjonen, Nicholas Prindville, Linda Arnold, Inga Jasinskaja-Lahti, Boundaries of national belonging in Ingrian Finnish Return migration: A multi-level perspective. Internet-artikkeli, 23.6.2015. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/njmr.2015.5.issue-3/njmr-2015-0018/njmr-2015-0018.pdf> [luettu 10.2.2018].

¹⁶⁴ VP 1998 KVN 43/1998 Sasi, Kanerva, Zyskowitz, Lindén,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kvn_43+1998.pdf#search=KVN%2043%2F1998 [luettu 14.2.2018].

edullista hänelle,¹⁶⁵ mutta on myöhemmin kritisoinut niin inkeriläisiä kuin Inkeri-liittoa useaan otteeseen esimerkiksi epärehellisyydestä ja kiittämättömyydestä.¹⁶⁶

Suurimmaksi arvoitukseksi on kuitenkin noussut paluumuuton taustalla olleet taustatekijät. Kimmo Rentola esittää artikkelissaan *Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949 - 2009* tiedon, jonka mukaan aloitteen tekevänä osapuolena paluumuutolle olisi ollut KGB:n Helsingin päällikkö Felix Karasev. Silloisen Suojelupoliisin päällikön Seppo Tiitisen mukaan Koivisto oli sitä mieltä, että ”*Jos ovat valmiit antamaan muuttohuvan, annetaan tulla, vaikka olisi mittatappioitakin, ovathan suomalaisia*”.¹⁶⁷ Rentola ei ottanut kantaa asiaan puoleen tai toiseen, kun tiedustelin asiaa häneltä. Suojelupoliisin arkistosta ei löytynyt mitään muuta inkeriläisasiasta.¹⁶⁸ Esimerkiksi tutkija Antero Leitzinger onkin tulkinnut tiedon niin että ilman KGB:n toimintaa Koivisto ei olisi missään vaiheessa esittänyt aloitetta paluumuutosta.¹⁶⁹

3.1 KGB, Koivisto ja Tiitinen – vuosien 1988-1990 paluumuuton valmistelu

Seuraavassa käyn läpi mahdollisimman tarkasti Seppo Tiitisen minulle antaman haastattelun. Osuudesta löytyy myös muiden henkilöiden haastatteluiden havaintoja, joten tietojen alkuperä löytyy viitteistä. Suuri osa Tiitisen haastattelusta piti sisällään sellaisia tietoja, jotka ovat aiemmin olleet tuntemattomia julkisuudessa. Asioiden selkeyden vuoksi tulen tarkastelemaan haastattelun tietoja vasta seuraavassa osiossa. Tiitinen edustaa työni lähteitten suurinta auktoriteettia ja hän on yksilöinyt tapahtumat ja kontaktit niin tarkasti, että tätä voi pitää jo varsin vahvana historiallisena todisteena. Etenkin, kun Tiitinen syylistää myös itsensä kähminnästä KGB:n kanssa sekä olennaiseksi taustatekijäksi koko prosessissa.

En tietenkään saa asialle varmistusta, mutta Tiitisen mukaan samaiset muistiinpanot, jotka hän minulle esitteli, löytyvät myös Suojelupoliisin arkistosta. Kimmo Rentola ei niihin päässyt käsiksi, sillä muistiinpanot siirrettiin arkistoon vasta vuonna 2010.¹⁷⁰ Koiviston arkistoista taas ei löydy mitään mainintaa seuraavista keskusteluista.

---

¹⁶⁵ VP 1990 KK 316/1990 mm. Ala-Harja, Uosukainen, Aittoniemi.

¹⁶⁶ VP 1994 KK 237/1994 Aittoniemi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_237+1994.pdf#search=KK%20237%2F1994 [luettu 14.2.2018].

¹⁶⁷ Rentola 2009, 188–189.

¹⁶⁸ Kimmo Rentolan sähköpostiviesti ”Inkeriläisten paluumuutto ja KGB:n osallisuus” Ahti Kaisalmelle 23.11.2017. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

¹⁶⁹ Leitzinger 2010, 82.

¹⁷⁰ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

2.6.1988 Suojelupoliisin päällikkö Seppo Tiitinen tapasi KGB:n Suomen edustajan Felix Karasevin Helsingissä. Keskustelussa Karasev oli ilmaissut Tiitiselle huolensa inkeriläisten tilanteesta Neuvostoliitossa, josta oli vaarana kehkeytyä Vuoristo-Karabahin kaltainen ongelma, ellei sitä oteta tiukkaan otteeseen. Hän myös toivoi, että asiaan saataisiin Suomesta korkean tason poliittinen kanta. Seuraavana päivänä 3.6. Tiitinen kävi asiasta keskusteluita presidentti Mauno Koiviston kanssa, jolloin Koivisto totesi jo julkisuudessaakin olleen lausuntonsa ”jos ovat valmiita antamaan muuttoluvan, annetaan tulla, vaikka tulisikin mittatappioitakin, ovathan suomalaisia”.¹⁷¹

Keskustelun jatkuessa Koivisto tiedusteli Tiitiseltä, kuinka paljon niitä inkeriläisiä ylipäätään on, johon Tiitinen vastasi määrittelystä riippuen noin 60 000. Tämän jälkeen Koivisto alkoi pohtia tapansa mukaisesti inkeriläisten historian kurjuutta sekä sitä, kuinka paljon he olivat suomalaisuutensa vuoksi joutuneet kärsimään. Etenkin vanhoille inkeriläisille olisi kohtuullista tarjota paremmat viimeiset elinvuodet, mitä mieltä Tiitinen olisi, jos otettaisiin ne kaikki? Tiitisen mukaan, vaikka jyvien seassa tulisikin akanoita, niin näillä määrillä nekin olisivat varmasti hallittavissa. Tällöin Koivisto antoi Tiitiselle tehtäväksi antaa sisäministeri Jarmo Rantaselle ennakkovaroituksen valmistautua ottamaan heidät kaikki vastaan paluumuuttajina.¹⁷²

Tämän jälkeen aloitettiin sosiaalilainsäädännön uudistukset sosiaali- ja terveysministeriössä virkamies Vappu Taipaleen johdolla. Näihin keskusteluihin kutsuttiin osallistujia eri ministeriöistä ja heidän tarkoituksenaan oli päästä yhteysymmärrykseen esimerkiksi siitä, kuinka inkeriläisyys määriteltäisiin sosiaalilainsäädännössä. Tiitisen mukaan yhdessä palavereista oltaisiin tultu johtopäätökseen, että inkeriläiset ovat niitä, joiden vanhemmat tai isovanhemmat ovat inkeriläisiä tai joiden sukujuuret ovat Suomessa. Tällä siis viitattiin 1600-luvun Ruotsin vallan aikaisiin väestönsiirtoihin Suomen lahden pohjukkaan eli Inkerinmaalle.¹⁷³

Myös keskustelu ulkomaalaislain muutoksista käynnistyi niin, että se sallisi Neuvostoliitosta saapuvan paluumuuton.¹⁷⁴ Helmikuussa 1991 eduskunta lopulta vahvisti uuden ulkomaalaislain, joka ei kuitenkaan suoraan ottanut kantaa

---

¹⁷¹ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö sisäasiainministeriö 1989, 5. ”Eräänä ehdotuksen tarkoituksena on helpottaa sellaisten ulkomaalaisten maahanmuuttoa, joilla voidaan katsoa olevan siteitä Suomeen. Tällaisia ovat muun muassa entiset Suomen kansalaiset, henkilö, joiden vanhemmista ainakin toinen on tai on ollut Suomen kansalainen sekä Suomen kansalaisten tai maassa jo asuvien henkilöiden perheenjäsenet”.

paluumuuttajien asemaan, mutta jätti asialle runsaasti tulkinnanvaraa.¹⁷⁵ Seuraavan kerran paluumuuttolainsäädäntöön puututtiin vasta kuusi vuotta paluumuuton alkamisen jälkeen, jolloin paluumuuton vaatimuksia tiukennettiin tuntuvasti.¹⁷⁶ Kun vielä vuosina 1990 - 1996 paluumuutto-oikeuteen oli riittänyt yhden isovanhemman suomalaisuus, siirryttiin vuonna 1996 käytäntöön, jossa toinen vanhemmista tai neljästä isovanhemmasta vähintään kaksi on ollut suomalaisia. Tämän lisäksi hakija velvoitettiin esimerkiksi osallistumaan maahanmuuttovalmennukseen.¹⁷⁷

Joulukuun puolella välillä 11.12.1989 Koivisto ja Tiitinen tapasivat inkeriläisten tiimoilta uudelleen ja tällöin keskustelu koski Neuvostoliiton ja Suomen välisiä neuvotteluita viisumien myöntämisyjärjestelmän muutoksista. Koivisto määritteli, että maahantuloedellytyksiä Neuvostoliitosta harkittaessa on Suomen näkökulmasta kolme eri luokitusta. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluisivat inkeriläiset ja karjalaiset, joilla molemmilla viitattiin henkilöihin, joiden Neuvostoliiton sisämaanpassissa lukee kansallisuuden kohdalla suomalainen. Heille tulisi sallia helpompi maahantulo ja suurimpana kriteerinä suomen kielen taito. Toinen kategoria käsittäisi virolaiset, muttei muita balteja ja kolmanteen kategoriaan kuuluvat muut Neuvostoliiton kansalaiset.¹⁷⁸

18.1.1990 Tiitinen ja Koivisto keskustelivat Suomen vastaanottovalmiudesta ottaa inkeriläiset maahan, kunhan Neuvostoliitto päättäisi, mitä asialle tehtäisiin. Koiviston mukaan inkeriläisiä ei saisi värvätä, mutta ilmoitetaan venäläisille valmius ottaa ne Suomeen. Neuvostoliitolle asiasta informoitiin myöhemmin 9.3.1990. Tällä välillä, 5.3. Tiitinen on tavannut Koiviston, jolloin käsiteltiin kasvavaa inkeriläisten maahanmuuttohakemusten määrää. Asiaa hoitaisivat sisäasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö. Koivistoa taas närkästytti työministeriön jatkuva kiinnostus ja ulkomaalaisasioiden omiminen, niinpä ministeriön tulisikin hillitä intoaan. Koivisto jatkaakin, ettei työministeriöllä tulisi olla keskeistä roolia paluumuutossa, ei ainakaan ylimmäisenä viranomaisena.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ Ulkomaalaislaki 378/1991, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19910378> [luettu 15.2.2018]

¹⁷⁶ Ulkomaalaislaki 511/1996, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1996/19960511> [luettu 15.2.2018]; Tuuli Anna Mähönen, Sirkku Varjonen, Nicholas Prindville, Linda Arnold, Inga Jasinskaja-Lahti, Boundaries of national belonging in Ingrian finish Return migration: A multi-level perspective. Internet-artikkeli, 23.6.2015. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/njmr.2015.5.issue-3/njmr-2015-0018/njmr-2015-0018.pdf> [luettu 10.2.2018].

¹⁷⁷ VP 1996 HE 56/1996, <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=HE+56/1996&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP> [luettu 17.2.2018].

¹⁷⁸ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

¹⁷⁹ Ibid.

Vahvistusta Tiitisen johdonmukaisesta todistuksesta antaa myös se, että Tiitinen on antanut asiasta aiemmin myös Yleisradiolle haastattelun. Ulkolinja-nimisessä ohjelmassa *Jää hyvästi, Inkerinmaa* Tiitinen kommentoi paluumuuttoa ja esitetyt päivämäärät ja yksityiskohdat täsmäävät. Tiitinen kommentoi kuitenkin asiaa hyvin lyhyesti ja näin ollen asiat jäivät suurelta osin vielä tuolloin epäselviksi.¹⁸⁰

9.3.1990 Tiitinen ilmoitti KGB:n edustajalle Felix Karaseville, että hänellä olisi valtuus ja tehtävä ilmoittaa epävirallisesti Suomen johdon eli presidentin sekä Suomen ulko- ja sisäministerien ottamasta periaatekannasta, jonka mukaan Suomi on valmis vastaanottamaan kaikki ne inkeriläiset, jotka saavat muuttoluvan Neuvostoliiton viranomaisilta Suomeen. Tiitinen halusi tähdentää, ettei Suomi halua eikä pyri värväämään, houkuttelemaan tai rohkaisemaan inkeriläisiä muuttamaan Neuvostoliitosta, mutta toisaalta on kummankin maan etujen mukaista menetellä asiassa sillä tavoin, joka ei anna julkiselle sanalle Suomessa tai muissa länsimaissa aiheutta syyttää Suomea tai Neuvostoliittoa kansainvälisten ihmisoikeuksien rikkomisesta.

Lähtökohtana periaatekannalle on Suomen puolelta viime viikkoina selvästi kasvanut inkeriläisten maahanmuuttohakemusten määrä.¹⁸¹ Suomen myönteinen suhtautuminen koskee sekä pysyvän maastamuuttoluvan Neuvostoliiton viranomaisilta saaneita että niitä jotka ovat tulleet Suomeen turistiviisumilla, mutta haluavat jäädä pysyvästi Suomeen. Näiden turistiviisumilla tulleiden osalta Tiitinen toivoi Neuvostoliiton viranomaisten vaikka jälkikäteenkin myöntävän pysyvän maastamuuttoluvan. Tähän Karasev on myöntynyt, sillä jo jonkin aikaa Neuvostoliiton puolella on näissä tapauksissa, joissa maasta poistuminen on tapahtunut turistiviisumilla, suhtauduttu niin, ettei heillä ole paluovelvoitetta takaisin Neuvostoliittoon. Asia on siis jo tältä osin kunnossa.¹⁸²

Tiitinen totesi, että Neuvostoliiton joustava suhtautuminen maahanmuuttohakemuksiin vähentäisi paineita myös luvattomiin rajojen ylityksiin Suomeen. Jos sellaisia kuitenkin tapahtuu inkeriläisten kohdalta, olisi Suomi valmis ottamaan myös heidät. Olisi kuitenkin molempien maiden edun mukaista, että Neuvostoliiton rajajoukot edelleen vartioisivat omalta osaltaan tarkasti rajaa.¹⁸³

---

¹⁸⁰ Ulkolinja, 12.9.2013. YLE TV1.

¹⁸¹ Vuodesta 1989 sadat inkeriläiset hakivat muuttolupaa Suomeen, usein tuloksetta.

¹⁸² Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

¹⁸³ Ibid.

Lopuksi Tiitinen totesi vielä, että inkeriläisyyden toteamisessa nousisi kaksi kriteeriä yli muiden eli Neuvostoliiton sisäisen passin merkintä suomalaisuudesta sekä selvästi todettava suomen kielen taito. Karasev puolestaan lupasi ensi tilassa informoida asiasta Moskovaa tästä epävirallisesta ilmoituksesta.¹⁸⁴

Muutama päivä ennen paluumuuton alkua, 8.4.1990 sisäministeriön kansliapäällikkö Juhani Perttunen kutsui sisäministeri Jarmo Rantasen käskystä koolle eri ministeriöiden edustajia, joiden tehtäväksi tuli asettua paluumuuttoa koordinoivaan työryhmään. Kootussa työryhmässä oli virkamiehiä jokaisesta eri ministeriöstä sekä erilaisista järjestöistä, mutta ainakaan kaikki työryhmän jäsenet eivät olleet kuulleet paluumuutosta ennen ensimmäistä kokoontumista. Esimerkiksi työryhmän johtajaksi nimitetty työministeriön johtaja Matti Pukkio kuuli asiasta vasta tuolloin ensi kertaa.¹⁸⁵

Koiviston lausunnon jälkeen Matti Pukkio oli hämmentynyt Koiviston puheista ja siitä, että ministeriöiden virkamiehet asetettiin tapahtuneen eteen peruuttamattomasti.

Ryhmän muita jäseniä olivat esimerkiksi Irma Heikkilä-Paukkonen, Juhana Aunesluoma, Martti Häikiö, Raija Kallinen, Risto Laakkonen, Tapani Tuomivirta sekä Mervi Virtanen. Työryhmän jäsenet eivät siis olleet aivan tasavertaisessa tilanteessa, sillä esimerkiksi Irma Heikkilä-Paukkonen oli kuullut paluumuutosta jo vuoden 1989 loppusyksystä, kun työministeriö aloitti Suomi-seuran kanssa aktiivisen yhteistyön Virossa asuvien inkeriläisten työllistämisestä Suomessa.¹⁸⁶

Samainen työryhmä kokoontui 15 kertaa vuosien 1990 - 1991 aikana. Kokoontumisten tarkoituksena oli saattaa muut jäsenet tietoisiksi mahdollista paluumuuton ongelmista. Usein esillä olleet asiat käsittelivät pääosin maahantulolupa-asioita sekä paluumuuttajien toimeentulo- ja asuntokysymyksiä.¹⁸⁷ Matti Pukkion mukaan työryhmän jäsenet oli valittu osittain sen perusteella, kuka olisi valmis tekemään päätöksiä nopeallakin aikataululla välittämättä kaikista muotoseikoista. Pukkio huomauttaakin, ettei jarruttelua tapahtunut eikä Koiviston puheita lähdetty ylitulkitsemaan tai kyseenalaistamaan.

---

¹⁸⁴ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

¹⁸⁵ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

¹⁸⁶ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018; Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018; Heikkilä-Paukkonen 2013.

¹⁸⁷ Heikkilä-Paukkonen 2013.

Paluumuutto oli vuosina 1988 - 1990 ainoastaan hyvin pienen ydinjoukon tiedossa. Muutamissa tekemistäni haastatteluissa nousi esille kaksi tekijää paluumuuton taustalta, työministeriön Risto Laakkonen sekä silloinen presidentin kansliapäällikkö Jaakko Kalela. Useat haastattelemani henkilöt kielsivät, että Laakkosella olisi voinut olla minkäänlaista auktoriteettia Koivistoon ja kysytyäni asiasta Kalelalta, hän sanoi kuulleensa asiasta ensi kertaa vasta 10.4.1990, kun paluumuutto oli ollut valmistelussa jo kaksi vuotta. Kalelan mukaan koko paluumuutto oli spontaani lausahdus eikä sen taustalta löydy mitään mielenkiintoista.¹⁸⁸ Jos presidentin kansliapäällikkö on pysynyt asiasta yhtä pimennossa, on aiheellista esittää kysymys siitä, miksi paluumuutto oli näin salamyhkäinen asia. On kuitenkin ristiriitaista, ettei Kalela ollut asiasta paremmin informoitu.

Lopulta 10.4.1990 presidentti Koivisto antoi lähtölaukauksen inkeriläisten paluumuutolle Ajankohtaisen kakkosen suorassa lähetyksessä. Ylen toimittajina lähetyksessä toimivat Eero Ojanperä sekä Ilkka Saari. Tiedustelin asiasta Saarelta ja hänen mukaansa Mauno Koiviston avustaja olisi vihjannut heitä mahdollisesta inkeriläisiskuupista, mutta mitään muuta johdattelua ei ollut tapahtunut.¹⁸⁹

Lopulta vaikuttaakin, että koko paluumuuton käynnistämisen komentoketju on hämmästyttävä: Felix Karasev – Mauno Koivisto – Seppo Tiitinen – Jarmo Rantanen – Juhani Perttunen. Tämä tieto perustuu Tiitisen omiin muistiinpanoihin, joissa Rantasen nimi tulee esille kahteen eri otteeseen. Perttusen osallisuuden on vahvistanut muun muassa Matti Pukkio.¹⁹⁰

Tavoittelin asiasta puhelimitse entistä ulkoministeriä Pertti Paasiota, joka kieltäytyi kommentoimasta mitään kysymyksistäni viitaten tapahtumien kaukaisuuteen.¹⁹¹ Kysymykset koskivat pääsääntöisesti vuosia 1988 - 1990. Lähetin samat kysymykset myös sisäministeri Jarmo Rantaselle.¹⁹² Myös hän kieltäytyi vastaamasta kysymyksiini.¹⁹³ Yritin tavoittaa myös Holkerin hallituksen silloista oikeusministeriä Tarja Halosta, mutta en tavoittanut häntä kommentoimaan asiaa. Halonen on kuitenkin

---

¹⁸⁸ Jaakko Kalelan haastattelu 5.1.2018.

¹⁸⁹ Ilkka Saaren sähköpostiviesti ”Mauno Koiviston televisiohaastattelu 10.04.1990” Ahti Kaisalmelle 28.12.2017. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

¹⁹⁰ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

¹⁹¹ Pertti Paasion haastattelu 5.2.2018.

¹⁹² Kysymykset löytyvät työn lopusta liitteenä. Liite 1.

¹⁹³ Jarmo Rantasen sähköpostiviesti ”Inkeriläiset” Ahti Kaisalmelle 6.2.2018. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

kommentoinut paluumuuttoa esimerkiksi Yleisradiolle vuonna 2002 ja myöhemmin vuonna 2008 sanoen, ettei paluumuutto ollut virhe.¹⁹⁴

Sisällyttikö Koivisto päätöksentekoonsa mukaan yhtäkään Holkerin hallituksen ministeriä? Tuon ajan perustuslain mukaan Koivistolla oli ulkopoliitikassa varsin vapaat kädet, mutta paluumuuton kaltaisella prosessilla on valtavat sisäpoliittiset vaikutukset kuten myöhemmin selviäsi. Kysymys on noussut esille myös suomalaisessa poliittisessa keskustelussa, kun asiasta väiteltiin 18.2.1999 ulkoministeriön järjestämässä seminaarissa ”ulko- ja turvallisuuspoliittisesta päätöksentekojärjestelmästä uuden perustuslain valossa”.¹⁹⁵

Tilaisuudessa esimerkiksi kansanedustaja Esko Helle (vas.) sekä Markus Aaltonen (sd.) kritisoivat presidentin entisiä valtaoikeuksia kovin sanoin käyttäen esimerkkinä Koiviston yksinvaltaista paluumuuttopäätöstä.¹⁹⁶ Paikalla ollut entinen presidentti Koiviston kansliapäällikkö Jaakko Kalela osallistui keskusteluun kritisoimalla poliitikkojen väitteitä. Kalelan mukaan koko paluumuuttoprosessi oli hyvin ja järjestelmällisesti valmisteltu eri ministeriöiden ja ministereiden välillä. Myöhemmin illalla Koiviston puoluetoveri ja vuosien 1987 - 1991 sekä 1996 - 1999 ulkovaliokunnan puheenjohtaja Markku Aaltonen oli kuitenkin ollut yhteydessä Kalelaan:

*Markus Aaltonen soitti myöhemmin ja moitti minua lehdistökeskustelun tarpeettomasta hämmentämisestä. Hän (Aaltonen) korosti, että kaikki EUAV:n kuulemat asiantuntijat olivat korostaneet, että Koivisto oli määrännyt presidenttinä ja siihen oli tyytyminen.*¹⁹⁷

Muistiinpanoissaan Koivistolle Kalela arvostelee kovin sanoin kansanedustajia:

”Asenne oli kuitenkin tympäisevä, kaiken itsekehun mittapuuna oli se, miten paljon ja missä kaikessa oli onnistuttu riisumaan presidentiltä valtaa demokratian ja

parlamentarismin hyväksi”. Seuraavana päivänä seminaarista uutisoivat esimerkiksi Turun Sanomat¹⁹⁸ ja Aamulehti¹⁹⁹ ja artikkelien yhteyteen Koivisto oli liittänyt Kalelan

---

¹⁹⁴ Flink 2016, 90.

¹⁹⁵ Jaakko Kalela, Muistiinpano UM:n järjestämä seminaari Suomen UTP-päätöksentekojärjestelmästä uuden perustuslain valossa. 18.2.1999. Kansio 306 (21.kotelo 1991/I) MKA.

¹⁹⁶ Markus Aaltonen: ”kuvitelkaa, siinä presidentti tv-haastattelussa – ilman mitään ennakkoneuvottelua ministerien kanssa ja asiasta joka hänelle ei kuulu – ilmoittaa, että tällaisessa idänsuhteiden kannalta arassa asiassa näin menetellään. Ja sitten virkakoneisto toteaa, että nyt HM 33§ mukaan ”määrätty” ja sitten sitä aletaan panna täytäntöön ja tässä ollaan”.

¹⁹⁷ Kalela 1999.

¹⁹⁸ TS 19.2.1999.

¹⁹⁹ Aamulehti 19.2.1999.

lähettämän anteeksipyynnön, jossa Kalela kutsuu Koivistoa arvostelleita kansanedustajia jeesustelijoiksi.²⁰⁰

Turun Sanomien artikkelissa todetaan: ”*Jo Koiviston aikana kansliapäällikkönä toimimut Kalela kutsui ”roskapuheeksi” väitettä, että Koiviston kuuhuisa tv-lausunto olisi ollut määräys avata raja inkeriläisille paluumuuttajille*” Tammikuussa 1999 Koivisto ei ollut myöskään halukas osallistumaan ulkoasiainvaliokunnan haastatteluun, johon hänet oli kutsuttu.²⁰¹

Ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Markus Aaltosen johtama valiokunta pyrki selvittämään paluumuuton päätöksentekoprosessia sen jälkeen, kun työministeriö oli julkaissut oman selontekonsa paluumuuton alkuvaiheista.²⁰² Uutisen mukaan tehtävä jäi lopulta suorittamatta joidenkin asianomaisten huonomuistisuuden vuoksi. Turun Sanomien mukaan esimerkiksi ulkoministeri Paasio ei osannut sanoa tarkoittiko Koivisto lausuntonsa hallinnolliseksi ohjeeksi. Ulkoasiainvaliokunta oli kuullut asiasta myös Helsingin poliisilaitoksen ulkomaalaisyksikön komisariota Harri Palmua, jonka mukaan ”*maahanmuuton alkaessa tehtiin eräitä perustavanlaatuisia virheitä. Palmun mukaan toimeen ryhdyttiin ilman mitään lainmuutoksia ja vailla kunnollisia ohjeita. Siitä aiheutuikin erittäin sekava tilanne kaikilla hallinnon tasoilla ja alueilla*”.²⁰³

Väite Koiviston yksinvaltaiselle päätökselle saa vahvistusta työhallinnon vuoden 1998 paluumuuton selvityksestä, jossa todetaan: ”*hallituksen ja presidentin välisissä keskusteluissa toukokuussa 1990 päädyttiin siihen johtopäätökseen, että ei ole tarpeen ryhtyä lainsäädäntötoimiin, vaan inkerinsuomalaisen paluumuuttoon suhtaudutaan kuten paluumuuttoon yleensä*”.²⁰⁴ Keskustelut käytiin siis vasta toukokuussa 1990, kuukausi paluumuuton alkamisen jälkeen.

Tapahtumaketju ja Tiitisen haastattelu myös vahvistavat pitkään julkisuudessa kuplineen arvoituksen. KGB todella oli paluumuuton taustalla ja vieläpä hyvin räikeästi. Aiemmin Koivisto on kiistänyt tämän viimeiseen saakka,²⁰⁵ mutta Tiitisen todistus

---

²⁰⁰ Jaakko Kalela anteeksipyyntö Mauno Koivistolle UM:n seminaarin 18.2.1999 jälkeen. Kansio 306 (21. kotelo 1991/I) MKA. Kalela: ”Hyvä presidentti. Hyvä veli, ohessa materiaalia, tiedokseni seminaarista UM:ssä 18.2.1999, jossa hieman provosoiduin ystäviemme Markus Aaltosen ja Esko Helteen jeesustelmista. Terveisin Jaakko.”

²⁰¹ Ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Markus Aaltonen Mauno Koivistolle, kutsu kuultavaksi työministeriön selonteon johdosta. 11.12.1998. Kansio 297 (12. kotelo 1998/II) MKA.

²⁰² Työhallinto 1998.

²⁰³ TS 19.2.1999.

²⁰⁴ Työhallinto 1998, 4.

²⁰⁵ YLE Uutiset, HS: Koivisto kiistää väitteen KGB:n roolista inkeriläisten paluumuutossa, 6.2.2012. <https://yle.fi/uutiset/3-5317824> [luettu 6.2.2018].

asiasta on tarpeeksi suuri todiste väitteen paikkaansa pitävyydestä. Vaikka Kimmo Rentola asian paljastaakin kirjassa Ratakatu 12, ei siitä selviä konkreettisesti kuinka tapahtumat etenivät. Tässä tapauksessa presidentti Koivisto näyttää olleen KGB:n hallinnassa, vaikka näin ei pitänyt olla enää 1980-luvun lopulla.

3.1.1 Tiitisen haastattelun kyseenalaiset tiedot

Tässä kappaleessa keskityn pohtimaan Seppo Tiitisen haastattelua paluumuuton taustalta. Teen tämän pääasiassa inkeriläistutkijoiden, virkamiesten haastatteluiden sekä muun lähdekirjallisuuden avulla. Kiinnitän huomiota Tiitisen antamiin ristiriitaisiin tietoihin, jotka viittaavat Koiviston epäjohtomukaiseen toimintaan. Vaikka Tiitinen työskentelikin Suojelupoliisin päällikkönä, oli hänen mahdotonta olla tietoinen kaikista asioista. Sama toisaalta pätee myös Koivistoon, myöskään hän ei voinut olla tietoinen kaikesta. On kuitenkin hänen tehtävänsä konsultoida asiasta muita asiantuntijoita. Yhdeksi tällaiseksi asiantuntijaksi nousikin professori Martti Häikiö, jonka rooli paluumuuton lobbaajana on jäänyt allekirjoittaneelle arvoitukseksi. Häikiö ei ole vastannut soittopyyntöihini.

Ensimmäisissä keskusteluissa Helsingin KGB:n päällikkö Felix Karasev vertaa Inkerinmaan tilannetta Vuoristo-Karabahin alueeseen. Vuoristo-Karabah on kristittyjen armenialaisten asuttama alue ja alueesta on väännetty kättä jo vuosisatoja. Se kuitenkin liitettiin osaksi Azerbaidžhanin neuvostotasavaltaa 1923. 1980-luvulla alueella asuvat armenialaiset alkoivat vaatia alueelle itsenäisyyttä tai liitosta Armeniaan.²⁰⁶ Vuoden 1990 alussa Helsingin sanomat uutisoi alueen tapahtumista seuraavasti

Karabah-kiista tuli julkisuuteen helmikuussa 1988, kun azerit järjestivät armenialaisten vastaisen verilöylyn tasavaltansa teollisuuskeskuksessa Sumgaitissa.

Kolmisenkymmentä kuoli virallisten tietojen mukaan, epäviralliset lähteet puhuivat jopa yli 500 kuolleesta.²⁰⁷

Suomen ja Venäjän historian dosentti Toivo Flinkin mukaan vertaus oli hyvin kaukaa haettu eikä tilanteita voi rinnastaa missään suhteessa.²⁰⁸ Inkeri-liiton perustajajäsen

---

²⁰⁶ Sami Sillanpää, Huoli kasvaa Vuoristo-Karabahissa – Azerbaidžhanin mukaan tulitaukoa rikottiin yli sataa kertaa vuorokaudessa. Internet-artikkeli. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002895071.html> [luettu 5.2.2018].

²⁰⁷ Sole lahtinen, Vihanpidon takana ovat ikivanhat uskonnolliset ja aluekiistat. Internet-artikkeli 16.1.1990. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002954588.html> [luettu 5.2.2018].

²⁰⁸ Toivo Flinkin sähköpostiviesti ”VS: Haastattelu” Ahti Kaisalmelle 4.2.2018. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

Arvo Survo vahvistaa Flinkin mielipiteen eikä löydä mitään yhteyttä tapahtumilla.²⁰⁹ Ainoa järkeenkäypä selitys Karasevin puheille, on se, että KGB halusi vauhdittaa tapahtumien etenemistä alleviivaamalla kuinka akuutti tilanne todellisuudessa oli. Vaikea kuitenkin käsittää, kuinka Karasev voi uskottavasti verrata kahden kaukasialaiskansan veristä sotaa Länsi-Neuvostoliiton pääosin vanhuksista koostuvaan kansaan. Inkeriläiset olivat kyllä aloittaneet kulttuurinsa jälleenrakennuksen ja painattaneet suomenkielisen teemanumeron historiastaan²¹⁰ ja myöhemmin perustaneet vielä tuolloin hajanaisen Inkeri-liiton,²¹¹ mutta väite siitä, että inkeriläiset olisivat ryhtymässä aseelliseen vastarintaan Neuvostoliittoa vastaan ei ole mahdollinen.

Miten Koivisto ja Tiitinen ovat voineet ottaa väitteen vakavasti. Kaiken järjen mukaan historiaa harrastanut Koivisto oli edes hieman tietoinen Neuvostoliiton tapahtumista. Ja jos hän ei asiasta ollut tietoinen, olisi hänen tullut tiedustella asiaa avustajiltaan ja asiantuntijoiltaan. Kysytyäni asiaa Tiitiseltä hän ei osannut sanoa kysymyksen mitään.²¹² Ihmetystä herättää myös Karasevin pyyntö saada inkeriläisasiasta jonkinlainen korkean tason poliittinen kanta. Miten tämä korkean tason kannanotto muuttaisi millään tavalla Neuvostoliiton kokemaa huolta inkeriläisten asemasta? Vaikka Suomen ja Neuvostoliiton suhteet perustuivat paljolti hyviin henkilökohtaisiin suhteisiin, on vaikea ymmärtää, miten Suomen kanta muuttaisi tilannetta. Etenkin kun ainakaan Tiitinen ei ollut ollut asiasta ennen Karasevin kanssa keskustellut.

Koiviston oman selvityksen mukaan tapahtumat ovat edenneet hieman erilaisessa järjestyksessä. Koivisto on selventänyt tapahtumia valtioneuvoston tapaamisessa 19.11.1999 seuraavasti

*”Kun sitten perestroikan aika tuli, niin minä pyysin Feliks Karasovia ottamaan selvää, olisiko Neuvostoliitolla sitä vastaan, että me ottaisimme niitä ihmisiä takaisin Suomeen. Vastaus oli, että etteivät he ihan iloisia siitä ole, mutta ei ole esteitä”.*²¹³

Päätöksenteossa oli myös työvoimapoliittinen aspekti. Suomi oli aktiivisesti pyrkinyt värväämään uutta työvoimaa Viirasta jo vuodesta 1989. Viron Suomeen tulleet inkerinsuomalaiset saivat määräaikaisten työsopimusten ja heidät sijoitettiin esimerkiksi

---

²⁰⁹ Arvo Survon haastattelu 2.2.2018.

²¹⁰ Punalippu 8/1987.

²¹¹ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

²¹² Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

²¹³ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”Inkeriläiskeskustelu” Kansio 333 2002/II MKA.

siivous- ja pesula-alalle.²¹⁴ Lindströmin pesulan silloisen henkilöstöjohtajan Anu Eronen kertoo yrityksen kärsineen vakavasta työvoimapulasta ja oli vain luonnollista, että kaikki mahdollisuudet käytettiin hyväksi. Eronen oli ollut aiemmin vuodet 1969 - 1973 työhallinnon palveluksessa ja siten hänellä oli ministeriöön vielä vahvat siteet. Eronen kertookin, että ratkaisuja mietittiin usein yhdessä virkamiesten kanssa, jotta saataisiin uusia koulutettavia pesuloihin sekä siivoustyöhön. Oli yleistä, että yritykset tekivät inkeriläisten haastattelumatkoja Tallinnaan vielä pitkälle 2000-luvulle saakka. Yritykset olivat tässä tapauksessa erittäin aloitteellisia²¹⁵ ja silloinen työministeri Matti Puhakka (sd.) suhtautuikin prosessiin penseästi.²¹⁶ Asiat kuitenkin etenivät nopeasti ja vuoteen 2008 mennessä SOL Palvelut Oy on rekrytoinut useita satoja inkeriläisiä.²¹⁷ Samoilla linjoilla on Haikon kartanon omistaja Veikko Vuoristo. Hotelli kärsi vakavasta työvoimapulasta ja he saivat muutamia korkeasti koulutettuja inkeriläisiä siivoojiksi.²¹⁸

Ensimmäisten keskusteluiden yhteydessä Koivisto oli myös tiedustellut Tiitiseltä inkeriläisten todellista määrää. Tiitisen arvio 60 000 inkeriläisestä kertoo ainoastaan niiden inkeriläisten määrän, jotka asuvat Suomen rajojen lähistöllä eli Neuvosto-Karjalassa, Leningradissa ja sen ympäristössä tai Virossa. Inkeriläisten todellinen määrä oli huomattavasti suurempi eli noin 100 000, koska kaikki inkeriläiset eivät asuneet Neuvostoliiton länsiosissa vaan ympäri neuvostovaltiota.²¹⁹ Tiitisen kerrottua, että vaikka tuossa 60 000 henkilön joukossa tulisi varmasti mukana myös akanoita, selvittäisiin siitä kyllä kunnialla. Tämän jälkeen Koivisto oli todennut, että Suomi olisi valmis ottamaan kaikki inkeriläiset vastaan. Myöhemmin 10.7.1990 eli jo usea kuukausi paluumuuton alkamisen jälkeen Koivisto totesi Tiitiselle, että Suomi oli suuri ja varsin tyhjä maa, joten tänne mahtuisivat niin kaikki inkeriläiset kuin myös mahdolliset Neuvostoliiton pakolaiset.²²⁰

Joulukuussa 1989 Koiviston ja Tiitisen keskusteluissa Koivisto toteaa, että inkeriläisyyden toteamisessa sovellettaisiin Neuvostoliiton sisämaanpassin kansallisuusmerkintää sekä suomen kielen selkeää osaamista. Tätä vaatimusta ei kuitenkaan vuoteen 2003 mennessä sovellettu paluumuuton kriteerinä, vaikka

---

²¹⁴ Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018 ja Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018.

²¹⁵ Anu Eronen haastattelu 11.2.2018.

²¹⁶ Leitzinger 2010, 84.

²¹⁷ Anu Eronen haastattelu 11.2.2018.

²¹⁸ Veikko Vuoriston haastattelu 7.2.2018.

²¹⁹ Häikiö, Aunesluoma 1990, 9; Toivo Flinkin sähköpostiviesti ”VS: Haastattelu” Ahti Kaisalmelle 4.2.2018. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

²²⁰ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

inkeriläisten paluumuuttoa tiukennettiinkin ennen tätä useaan otteeseen. Toteankin aiemmin työssäni, että nimettömän paluumuuttohaastattelijan mukaan vasta vuodesta 2003 eteenpäin voitiin jyvät todella erotella akanoista.²²¹ Käyn myöhemmässä vaiheessa läpi, kuinka inkeriläisyys lopulta määriteltiin, mutta lyhyesti sanottuna selvitys *suomalaiset Neuvostoliitossa* toteaa, ettei kieli missään nimessä saanut olla yksi paluumuuton kriteereistä.²²² Tälle on myös looginen syy, sillä 1930-luvun puolivälistä eteenpäin inkeriläisten oli mahdotonta ylläpitää kielellistä osaamistaan. Miten siis olisi mahdollista, että nuoremmat inkeriläissukupolvet osaisivat laajasti suomea?

Koivisto on tuonut toiveensa inkeriläisten suomen kielen taidosta julki Tiitiselle ainakin kahteen otteeseen. Ensiksi joulukuussa 1989 ja vielä myöhemmin maaliskuussa 1990 eli vain kuukausi ennen paluumuuton alkua. Samainen lausunto on todettu myös Felix Karaseville. Miten on mahdollista, että henkilö, joka omalla henkilökohtaisella panoksellaan on käynnistänyt paluumuuton, ei olisi saanut asiassa näkemystään läpi? Työministeriön virkamies Tapani Tuomiharju sanoo olevansa eri mieltä Tiitisen kanssa. Hän ei koskaan aiemmin ollut kuullut vastaavanlaista kommenttia Koiviston tai kenenkään muunkaan suusta. Tuomiharjun tavoin asiasta ei ollut kuullut myöskään Irma Heikkilä-Paukkonen.²²³

Työministeriön virkamiehissä närää herätti myös Tiitisen lausunto siitä, että Koivisto olisi kieltänyt työministeriön osallisuuden paluumuutossa. Niin Tuomivirta kuin Heikkilä-Paukkonen kiistävät väitetyt tiedot. Heikkilä-Paukkonen jopa tuohtui väitteestä, että työministeriö olisi ollut paluumuutossa mukana vain ja ainoastaan halvan työvoiman perässä. Tässäkin tilanteessa toistuu taas tekemäni havainto, jonka mukaan osa etenkin työministeriön virkamiehistä oli ja on edelleen valmis puolustamaan paluumuuttoa ja inkeriläisiä viimeiseen saakka. Heikkilä-Paukkonen selvitti asennettaan sillä, että etenkin sisäministeriö suhtautui koko paluumuuttoon hyvin negatiivisesti.²²⁴

Myös Matti Pukkio puhui aiheesta haastattelussamme. Pukkion mukaan sisäministeriön kansliapäällikkö Juhani Perttunen ei osallistunut enää työryhmän tapaamisiin ensimmäisen kokoontumiskerran jälkeen, vaikka hänet niihin olikin kutsuttu.

---

²²¹ VP 2002 HE 160/2002, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_160+2002.pdf#search=HE%20160%2F2002 [luettu 14.2.2018].

²²² Häikiö, Aunesluoma 1990. 45.

²²³ Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018; Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018.

²²⁴ Ibid.

Kun Martti Backman teki kriittistä MOT-dokumenttia, oli Perttunen kiistänyt osallisuutensa mihinkään paluumuuton osa-alueeseen.²²⁵

Viimeisemmästä keskustelusta Tiitisen ja Karasevin välillä nousee esille etenkin yksi asia. Keskustelun mukaan Suomella ja Neuvostoliitolla olisi ollut erityissopimus, jonka mukaan inkeriläisten maastamuuttoa helpotettaisiin ja samalla turistiviisumeilla jo Suomessa olevat inkeriläiset eivät olisi velvoitettuja palaamaan Neuvostoliittoon. Keskityn tähän aiheeseen työni myöhemmässä vaiheessa tarkemmin, mutta vuosien 1990 - 1991 aikana ei ulkoasiainministeriön arkistossa ole minkäänlaista merkkiä siitä, että jonkinlainen erityissopimus olisi ollut voimassa. Asiasta eivät olleet tietoisia Neuvostoliiton viranomaiset, Suomen ulkoasiainministeriö eikä Suomen Neuvostoliitossa sijaitsevat ulkomaanedustustot. Asian vahvistaa Tapani Tuomiharju, jonka mukaan inkeriläisten muutto Suomeen toteutettiin täysin normaalein toimenpitein eikä mitään sopimusta ollut ainakaan hänen tietääkseen.²²⁶

Mitä tulee Neuvostoliiton motiiveihin, on jopa hyvin epäselvää, että oliko niitä edes ylipäättään. Henkilökohtaisesti minulla ei ole mitään muita lähteitä Neuvostoliiton toiminnalle kuin Tiitisen kaksi kommenttia, ja olen pyrkinyt toimimaan vain ja ainoastaan niiden pohjalta. Punnittaessa Neuvostoliiton ajattelua on huomioitava, että Tiitisen mukaan Karasev ei vaikuttanut keskusteluissa painostavalta ja että Neuvostoliitto oli tuolloin hajoamassa sisältäpäin vielä enemmän kuin ulospäin näytti.²²⁷

Kun Felix Karasev vertasi inkeriläisten tilannetta Vuoristo-Karabahin tilanteeseen, on pohdittava miten Tiitinen ja Koivisto suhtautuivat tähän väitteeseen. Kysyessäni asiaa Tiitiselä hän suostui ainoastaan viittaamaan omiin muistiinpanoihinsa eikä lähtenyt arvailemaan muita syitä. Haastattelun lopuksi hän kuitenkin arveli, että Neuvostoliitto olisi halunnut yhtenäisemmän kansan, jolloin hankkiuduttaisiin epämiellyttävistä tapauksista eroon. Sama toteutui Neuvostoliiton juutalaisten kohdalla, jotka siirrettiin tehokkaasti Varsovan kautta Israeliin.²²⁸

Neuvostoliitossa asui 1990-luvun taitteessa useita kymmeniä, ellei satoja vähemmistökansoja. Miksi Neuvostoliitto haluaisi eroon koulutetusta väestönosasta, joka sitä paitsi oli onnistuttu tehokkaasti venäläistämään viimeisten vuosikymmenien

---

²²⁵ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

²²⁶ Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018.

²²⁷ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

²²⁸ Ibid.

aikana. Lisäksi vertaus juutalaisiin ontuu, sillä 1980-luvulla Neuvostoliitossa olivat jälleen heräämässä antisemitistiset ajatukset, joten oli vain luonnollista hankkiutua eroon heistä. Tällä hetkellä Israelin suurin yksittäinen vähemmistö on Venäjän juutalaiset. Neuvostoliiton alueelta suuntautui Eurooppaan myös muita paluumuuttoaaltoja kuten Saksaan ja Kreikkaan.

3.1.2 Kunniavelka-ajattelu Koiviston motivaattorina?

Paluumuuttoon liittyy myös näkökulma tietynlaisesta Suomen kunniavelasta inkeriläisiä kohtaan. Suomen itsenäistymisestä lähtien eri suomalaiset instanssit ovat muistutelleet inkeriläisiä suomalaisesta avusta, jota ei kuitenkaan ole koskaan tullut.²²⁹ Kunniavelasta muistutti kirjeellä myös Inkerin liitto ulkoasianministeriötä 8.11.1990. Kirjoituksessa Inkerin liitto kertoo, mitä suomalaisuus on Neuvostoliitossa tarkoittanut: *”Tätä suomalaisuutta inkeriläiset ovat saaneet kansana lunastaa suurten kärsimysten hinnalla ja usein järkyttävällä tavalla”*. Kirjeessä kauhistellaan, kuinka inkeriläiset ovat parhaimpansa mukaan auttaneet Suomea historian saatossa, ilman kiitosta.²³⁰ Kun paluumuuton alkamisesta oli kulunut yli 10 vuotta, totesi Paavo Lipponen Yleisradion haastattelussa, että kunniavelka olisi jo maksettu, jos sitä oli ollutkaan.²³¹ Paavo Lipponen veli, Osmo Lipponen, joka toimi Pietarin pääkonsulina, totesi, ettei alun perinkään ymmärtänyt koko paluumuuttokonseptia, sillä hänen mielestään inkeriläiset olivat jo täysin venäläistyneet. Tällaisten inkeriläisten ottaminen taas saattaisi muodostaa Suomeen suuren venäläisen vähemmistön, joka puolestaan saattaisi aiheuttaa suuriakin ongelmia tulevaisuudessa.²³²

Mauno Koivisto itse kiisti vuonna 1999, että paluumuuton syynä olisi ollut kunniavelka, mutta samalla hän myöntää taustalla olleen tunteen huonosta omastatunnosta. Yleisesti Koiviston on arvioitu viittaavan huonolla kohtelulla vuoden 1944 inkeriläisten palautuksiin takaisin Neuvostoliittoon,²³³ mutta Koivisto onkin viitannut koko 1900-luvun tapahtumiin.²³⁴

---

²²⁹ Leitzinger 2010, 81.

²³⁰ Inkeri-liitto Suomen eduskunnalle ja hallitukselle, 8.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

²³¹ Flink 2016, 90.

²³² Backman 2015.

²³³ HS Kuukausiliite 2/1999, 33–35.

²³⁴ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”inkerialäiskeskustelu” Kansio 333 2002/II MKA.

Vuonna 1998 Yleisradion MOT julkaisi ohjelman *Inkeriläiset Suomeen – paluumuutto vai etninen puhdistus?*²³⁵ Ohjelmassa Martti Backman tarkastelee paluumuuttoa kokonaisuutena kriittisesti. Hän pyysi ohjelmaan myös Koiviston haastattelua saamatta kuitenkaan vastausta. Lähetyspäivänä Koivisto otti kuitenkin Backmaniin yhteyttä tarkentaakseen näkemystään kunniavelka-ajatuksesta. Presidentti ei ollutkaan viitannut pelkästään vuoden 1944 tapahtumiin, vaan yleisemmin 1920-luvun historiaan ja etenkin Tarton rauhanneuvotteluihin ensimmäisen maailmansodan jo päätyttyä.²³⁶ Asiasta oli tietoinen myös Seppo Tiitinen,²³⁷ ja ajatus tulee laajennettuna esiin vielä vuonna 1998 Koiviston vieraillessa valtioneuvostossa.²³⁸

Koivisto kertoi lukeneensa alkuperäiskielellä Neuvostoliitossa julkaistun kirjan Neuvostoliiton rajavaltio- ja vähemmistökansapolitiikasta.²³⁹ Kirjasta oli käynyt ilmi, kuinka suuttunut ja huolestunut Neuvostoliitto oli ollut siitä, että Suomi oli käyttänyt neuvotteluissa hyväkseen Neuvostoliiton hetkellistä heikkouden tilaa ja pakottanut hyväksymään rauhansopimukseen inkeriläisiä koskevia ehtoja.²⁴⁰ Neuvostoliitto kävi samanaikaisesti sotaa Puolaa vastaan ja vielä kesällä 1920 Puola oli strategisesti hyvin otollisissa asemissa. Suomi oli vaatinut inkeriläisille kulttuuriautonomian, ja neuvostojohdon mielestä Suomi oli kannustanut inkeriläisiä osoittamaan kansallista identiteettiään esimerkiksi omalla lipullaan ja perustamalla opettajaseminaarin, jossa koulutettiin Inkerinmaalle kansallisesti erityislaadustaan tietoisia opettajia.²⁴¹

Tästä Suomen hyvässä tarkoituksessa mutta kevytmielisesti antamasta kansallisesta tuesta ja yllytyksestä oli Koiviston mukaan syntynyt se ”kunniavelka”, joka piti nyt maksaa takaisin inkeriläisten hyväksynnällä paluumuuttajiksi. Tämä lausunto ei valitettavasti ehtinyt mukaan MOT:n ohjelmaan, sillä se oli ehditty jo leikkaamaan valmiiksi.²⁴²

---

²³⁵ Backman 2015.

²³⁶ Backmanin sähköpostiviesti Kaisalmelle 27.12.2017.

²³⁷ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

²³⁸ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”inkeriläiskeskustelu” Kansio 333 2002/II MKA.

²³⁹ Yritin selvittää kirjan nimeä tuloksetta esimerkiksi tasavallan presidentin kansliasta.

²⁴⁰ Backmanin sähköpostiviesti ”RE: inkeriläiset” Kaisalmelle 27.12.2017. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

Vieraillessaan valtioneuvostossa 19.11.1998 presidentti Koivisto jatkoi ajatustaan jakamalla inkeriläisten kohtaamat kauhut kolmeen eri jaksoon: Tarton rauhan aikaisiin tapahtumiin,²⁴³ Stalinin suureen terroriin 1930-luvun lopulla²⁴⁴ sekä jatkosodan jälkeisiin palautuksiin.²⁴⁵

Keskustelu kunniavelasta onkin sitten täysin subjektiivinen kysymys. 1990-luvulla Suomi on pyrkinyt auttamaan inkeriläisiä myös monella muulla tavalla kuin paluumuutto-oikeudella. Työministeriö esimerkiksi käynnisti vuonna 1992 Inkeri-projektin, jonka tarkoituksena oli avustaa Inkerinmaalla asuvia suomalaistaustaisia eläkeläisiä.²⁴⁶ Kun monet nuoret muuttivat pois Inkerinmaalta Suomeen, jäivät vanhukset usein aloilleen. Venäjän lain mukaan taas lapset olivat velvollisia huolehtimaan vanhemmistaan, joten useat vanhukset jäivät ilman mitään apua tai hoivaa. Tämän vuoksi Suomi rakensi 1990-luvulla Inkerinmaalle uutta infrastruktuuria kuten vanhustentaloja sekä muita toimintakeskuksia. Toiminnan tarkoituksena oli kunniahimoisesti näyttää esimerkkiä Venäjälle, kuinka vanhustenhoito tulisi tulevaisuudessa hoitaa.²⁴⁷

Vanhustentaloilla on ollut suuri rooli niiden inkeriläisvanhusten selviytymisessä, joilla on vaikeuksia tulla toimeen pienellä eläkkeellä puutteellisen Viron ja Neuvostoliiton/Venäjän vanhustenhoidon vuoksi. Vuonna 1998 Kuntaliiton ja Aleksanteri-instituutin tekemän tutkimuksen mukaan Virossa asuvat inkeriläiset haluaisivat Suomen ottavan aktiivisemmän roolin Inkerinmaan tukemisessa. Paluumuuttoa tulisi supistaa ja sillä säästetyt varat pitäisi sijoittaa inkeriläisiin Virossa.

---

²⁴³ Koivisto: ”Kun rauha tehtiin Tartossa vuonna 1920, niin Suomi halusi saada jonkunlaisen holhoojavaltion aseman. Voisi sanoa, että Suomi kiristi sitä asiaa. Neuvosto-Venäjä ei olisi millään siihen suostunut. Myöhemmin, kun inkeriläiset joutuivat vaikeuksiin, Suomella ei ollut mitään mahdollisuuksia helpottaa heidän tilannettaan.”

²⁴⁴ Koivisto: ”Toinen vaihe alkoi suuren terrorin yhteydessä 30-luvun lopulla, kun kansallisuuspolitiikka muuttui... Siinä yhteydessä myös alettiin rajavyöhykkeitä tyhjentää Neuvostoliiton kannalta epäluotettavista aineksista”.

²⁴⁵ Koivisto: ”Uskon, että julkisuudessa on yleensä siinä suhteessa väärä käsitys, että rauhansopimus olisi edellyttänyt heidän palauttamistaan... Kaikki eivät palanneet. Minä esimerkiksi olin kesän 1950 alivuokralaisena inkeriläisessä Kurvisen perheessä, joka oli rakentanut talon Turun Vasaramäelle. Ja heiltä kuulin paljon yksityiskohtia niistä aikaisemmista vaiheista. Heille käytiin vähän väliä muistuttamassa Neuvostoliiton edustajan taholta, että kotimaa heidät mielellään ottaisi vastaan. Mutta mihinkään toimenpiteisiin ei ryhdytty.”

²⁴⁶ VP 1992 KK 71/1992 Särkijärvi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_71+1992.pdf#search=KK%2071%2F1992 [luettu 19.2.2018].

²⁴⁷ Liesivuori, Pomoell 1994, 1–3.

Jotta suomalaisperäinen inkeriläiskulttuuri voisi selvitä tulevaisuudessa, tulisi Suomen myös tukea lasten ja nuorten suomen kielen opetusta.²⁴⁸

Keskustelin kunniavelka-ajatuksesta Wladimir Kokon ja Toivo Flinkin kanssa, eivätkä he ymmärrä jatkuvaa keskustelua kunniavelasta. Kokko menee vielä niinkin pitkälle toteamalla, että jos joku on jollekin velkaa, niin inkeriläiset Suomelle. Suomi teki voitavansa, niin Tarton rauhan yhteydessä, kuin vuoden 1944 välirauhaneuvotteluissa. 1920-luvulla inkeriläiset olivat itse hyvin aktiivisesti vaatimassa lisää oikeuksia ja vastaavasti 1940-luvulla Suomi pelasti inkeriläiset nälkäkuolemalta.²⁴⁹ Tarton rauhan aikaisiin tapahtumiin Toivo Flink perehtyy teoksessaan *Pois nöyrän panta*.²⁵⁰ Vuoden 1944 palautuksiin Flink ottaa kantaa kirjassaan *Kotiin karkotettavaksi*.²⁵¹

Kun inkeriläishistoriaa tarkastelee tästä päivästä, selviää ettei Suomi pystynyt omalla panoksellaan toimimaan millään muulla tavoin Inkerinmaan tai inkeriläisten eteen. Onkin jopa oudoksuttavaa, että suomalaisyhteisö on niellyt kunniavelka-ajatuksen juurikaan kyseenalaistamatta. Suomen historiasta löytyy moraalittomampiakin valintoja, kuten kahdeksan juutalaispakolaisen luovutukset toisen maailmansodan aikana.²⁵² Onkin outoa, että inkeriläisten kohdalla ollaan takerruttu tiukasti historian väärin tulkittuihin tapahtumiin. Asiasta käytiin julkista keskustelua vielä 2000-luvulla Elina Sanan julkaistua kirjansa *Luovutetut*²⁵³ juutalaisten luovutuksista Saksaan.²⁵⁴

Jos kunniavelkanäkemys sidottaisiin ainoastaan toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin, on myös ymmärrettävä, että inkeriläisiä taisteli runsain mitoin myös Puna-armeijassa Suomea vastaan. Suomalaissyntyinen Teppo Kotsalainen taisteli niin ansiokkaasti, että Puna-armeijan kenraali muisteli Kotsalaisen urhoollisuutta vielä vuonna 1974 Punalippu-lehdessä. Kotsalaisen kaaduttua vuonna 1943 hän jätti jälkeensä venäläisen vaimon ja kaksi tytärtä. Myöhemmin tyttäret menivät naimisiin Valko-Venäjälle ja saivat lopulta vuonna 1994 paluumuuttoluvan Suomeen. Mukanaan he toivat 15 muuta Teppo Kotsalaisen jälkeläistä, jotka hyvin suurella

---

²⁴⁸ Kyntäjä 1998 B, 38–39.

²⁴⁹ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

²⁵⁰ Flink 2012.

²⁵¹ Flink 2010.

²⁵² Torviainen 1984, 190–200.

²⁵³ Sana 2004.

²⁵⁴ VP 2004 KK 188/2004 mm. Vistbacka, Kousmanen, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_188+2004.pdf#search=KK%20188%2F2004 [luettu 14.2.2018].

todennäköisyydellä olivat täysin venäläistyneet eivätkä kokeneet minkäänlaista yhteenkuuluvuutta Suomen tai suomalaisuuden kanssa.²⁵⁵

Jari Tervon vuonna 2016 julkaisema kirja *Matriarkka* ottaa myös kantaa inkeriläisten ja suomalaisten suhteeseen ja niin sanottuun kunniavelkaan. Kirjassa seurataan inkeriläisnaisen Aamu Karitsantytären matkaa 1900-luvun Neuvostoliitossa ja lopulta muuttoa Suomeen. Tervon mukaan inkeriläiset ovat kohdanneet Neuvostoliitossa kansanmurhan, johon on kuitenkin osallistunut myös Suomen valtio. Kirjan julkistamisen yhteydessä asiasta käytiin lyhyt julkinen keskustelu, jossa Tervon näkemystä kauhisteltiin ja vähäteltiin, eikä mielestäni Tervon mielipiteille löydy tukea. Tervon mukaan Suomen valtio ei suoranaisesti osallistunut 1900-luvun hirmutöihin, mutta ei myöskään puuttunut niihin, vaikka olikin asiasta hyvin tietoinen.

Todellisuudessa Suomen hallitus esitti Neuvostoliitolle kaksi inkeriläisiä puoltavaa nootia: pian Tarton rauhan jälkeen, 1923, ja toisen 1931 karkotusten alkuvaiheessa.²⁵⁶ Mauno Koiviston salliessa paluumuuton Suomen valtio antoi Tervon mukaan inkeriläisille viimeisen iskun, sillä tällöin Suomi tuhosi inkeriläisten jo muutoinkin heikoissa kantimissa olleen kulttuurin.²⁵⁷ Toivo Flinkin mukaan Tervolla ei kuitenkaan ollut mitään käsitystä, miten ja missä se kulttuuri ilmeni.²⁵⁸

Vastaavanlainen ajatus on havaittavissa marginaalisena ilmiönä myös inkeriläisten keskuudessa.²⁵⁹ Wladimir Kokon, Toivo Flinkin tai Arvo Survon mukaan Inkerinmaa ja inkeriläisyyden kuolema alkoi kuitenkin jo Stalinin aikaisessa Neuvostoliitossa, jolloin Inkerinmaa tyhjennettiin tehokkaasti alkuperäisväestöstään.²⁶⁰ Kansanedustaja Hannu Kemppaisen (kesk.) mukaan Suomi oli kuitenkin hyvää tarkoittavalla eleellä syyllistynyt alueen etniseen puhdistukseen.²⁶¹ Kemppaisen väite on kuitenkin täysin perätön.²⁶²

---

²⁵⁵ Backman 2015.

²⁵⁶ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

²⁵⁷ Tervo 2016.

²⁵⁸ Toivo Flinkin sähköpostiviesti ”VS: Gradu” Kaisalmelle 24.2.2018. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

²⁵⁹ Suomen kuvalehti 17/1990.

²⁶⁰ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; Toivo Flinkin sähköpostiviesti ”Haastattelu” Ahti Kaisalmelle 3.2.2018. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.; Arvo Survon haastattelu 2.2.2018.

²⁶¹ VP 1996 KK 666/1996 Kemppainen,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_666+1996.pdf#search=KK%20666%2F1996 [luettu 15.2.2018].

²⁶² Toivo Flinkin sähköpostiviesti ”VS: Gradu” Kaisalmelle 24.2.2018. Tekijän aaakai@utu.fi hallussa.

3.1.3 Mauno Koivisto fundeeraa

Koiviston tehtyä päätöksen paluumuutosta jo 1988,²⁶³ odottaen vain oikeaa tilaisuutta sen aloittamiseen, voidaan hänen myöhempi toimintansa julkisuudessa nähdä todella ristiriitaisena. Jo seuraavana vuonna, syyskuussa 1989, hänen mukaansa inkeriläiset olivat vain yksi Neuvostoliiton vähemmistökansoista ja hän kiisti Suomen erityisintressit inkeriläisiin tai Inkerinmaahan.²⁶⁴ Koivisto kommentoi myös Suomen pakolaispolitiikkaa viittaamalla siihen työvoimapoliittisena kysymyksenä. Hänen mukaansa olisi Suomen kannalta edullista ottaa tänne sopivassa iässä olevia pakolaisia.²⁶⁵ Koivisto ei myöskään valmistellut ministeriöitä juuri mitenkään paluumuuttoon. Ensimmäiset selvitykset paluumuutosta valmistuivat vasta kolme kuukautta hänen lopullisen lausuntonsa jälkeen.²⁶⁶ Ulkomaanedustustot taas olivat suurissa vaikeuksissa esimerkiksi inkeriläisten haastatteluiden ja viisumijonojen kanssa, mikä toisaalta johtui myös neuvostokansalaisten suuresta työ- ja turistihalukkuudesta Suomeen.

Tästä kaikesta huolimatta Mauno Koivisto toteaa myöhemmin kirjassaan *Historian tekijät* vuonna 1994, että paluumuutto oli harkittu päätös, vaikka siitä aiheutuisikin ”mittatappioita”.²⁶⁷ Täten Koivisto ei enää ajatellutkaan maahanmuuttoa työvoimapoliittisena keinona, sillä tuolloin ajateltiin, että saapuvat inkeriläiset ovat pääasiassa eläkeläisnaisia. Asian voi myös todeta Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen numerosta vuodelta 1999, jossa Koivisto toteaa, että ”*Näkökohtani olivat enemmän moraalisia ja poliittisia*”.²⁶⁸

Tiitisen mukaan Koiviston ainoa motiivi paluumuutolle tuntuu olleen moraalinen ja ajatus kunniavelasta. Kun tiedustelin Tiitiseltä, oliko Koivisto tarkoittanut paluumuutto-oikeutta ainoastaan niille ensimmäisen luokan inkeriläisille, jotka ovat kokeneet 1900-luvun alun pakkosiirrot ja kauhut, totesi hän, ettei Koivisto sitonut paluumuutto-oikeutta inkeriläisen iän perusteella.²⁶⁹

---

²⁶³ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018; Rentola 2009, 188–189.

²⁶⁴ HS 25.2.1990, Menetettyä historiaa etsimässä.

²⁶⁵ Leitzinger 2010, 72.

²⁶⁶ Häikiö, Aunesluoma 1990.

²⁶⁷ Koivisto 2016, 296–297.

²⁶⁸ HS Kuukausiliite 1999, 34–35.

²⁶⁹ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

Tähän yhtyi myös kansanedustaja Ilkka Kanerva vuonna 1994. Hänen mielestään ei voida puhua ”oikeutetuista tai oikeudettomista muuttajista”.²⁷⁰ Tähän kun yhdistetään vielä Koiviston pohdinnat siitä, että Suomi olisi valmis ottamaan kaikki ne 60 000 Neuvostoliiton suomalaista, vaikka joukossa olisikin akanoita, niin kohtaamme dilemman.

Mauno Koiviston yksityisarkistosta löytyy asiakirja vuodelta 1998, joka pitää sisällään Koiviston ja silloisen työministerin Liisa Jaakonsaaren keskustelun, jossa pohditaan paluumuuton tilaa vuonna 1998.²⁷¹ Hallitus oli laatimassa tuolloin uutta inkeriläisselontekoa ja asiantuntijana toimi itse Koivisto, mikä on vähintäänkin kyseenalaista.²⁷² Koivisto oli jäävi tekemään minkäänlaisia ohjeistuksia tai suosituksia asian pohjalta. Maasta kyllä löytyi useita muitakin asiaa tutkineita henkilöitä, jotka olisivat voineet antaa asiaan objektiivisen mielipiteensä.

Koiviston mielestä keskustelussa inkeriläiskysymyksestä tulisi keskustella koko hallituksen kanssa eikä ainoastaan työ- ja sisäministeriöiden kesken.²⁷³ Tämä viittaa suoraan siihen, että keskusteluita paluumuutosta ei olisi käyty aiemmin lainkaan muiden hallituksen jäsenten välillä. Linaan keskustelua tähän alle suoraan, jotta vältymme väärinymmärryksiltä

Mauno Koivisto: ... minua kyllä kauhistutti, kun siellä sisäministerin papereissa esiintyi semmoinen ajatus, että jos joku on tullut jonoon, niin siellä alkaisi syntyä oikeus päästä Suomeen. Se on kauhistuttava. Sanoin Paavolle (Lipposelle), että minä olen lähtenyt siitä, että tämä on semmoinen supistuva homma sitä mukaa kuin aika kuluu. Ja nyt siitä näyttäisi tulevan laajeneva homma. Eli että jatkuvasti se poikii lisää. Totesin muuten, että se on kyllä hiukan erikoista, että työvoimaministeriö nyt sitten näyttää olevan se viranomainen, joka värvää ihmisiä Suomeen työttömiksi. Tässähän on se tilanne, josta meillä oli siellä Smolnassa puhetta, että kun työ poistuu tuotannon tekijänä, ettei äidinkieltään, suomea ja ruotsia puhuvatkaan tahdo enää löytää itselleen sopivaa

---

²⁷⁰ VP 1994 KK 237/1994 Kanerva,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_237+1994.pdf#search=KK%20237%2F1994 [luettu 17.2.2018].

²⁷¹ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”inkeriläiskeskustelu”. Kansio 333 2002/II MKA.

²⁷² Ibid.: ”Kun minun yhdellä lausumallani oli niin laajoja seurauksia, niin kun inkeriläisten paluumuuttoasiaa käsitellään, niin mielelläni olisin silloin mukana erityisesti, jos päädyttäisiin siihen, että sitä tuloa pitäisi vähän rajoittaa ja tuloehtoja tiukentaa. Mutta jos hallitus asettuu sille kannalle, että nykyisellään mennään, niin kyllä minä voimillakin kannalla olla. Mutta en missään tapauksessa voi olla sillä kannalla, että sitä pyrittäisiin väljentämään ja tulijoiden määrää kasvattamaan”.

²⁷³ Ibid.

*hommaa, kun vaatimukset nousee niin mahdottomiksi. Niin sitten kun siihen systeemiin tulee ulkopuolista väkeä, niin voisi sanoa, että se on aika lailla tuomittu vaan yhteiskunnan varoilla elämään.*²⁷⁴

Jo pelkästään tämä lausunto asettaa kyseenalaisiksi suurimman osan Koiviston aiemmista paluumuuttoon liittyvistä julkisista lausunnoista. Tuolloin paluumuutto oli jatkunut jo kahdeksan vuotta, joten on luonnollista, että Koivistonkin mielipide on tuona aikana muuttunut. Miksei hän tuonut tätä asiaa julki missään? Miksei hän kommentoinut sanallakaan paluumuuton kehitystä tai onnistumista? Miksei paluumuutto keskeytetty jo aikaisemmin, jos myös Koivisto oli hyvin skeptinen paluumuuton suhteen? Seppo Tiitisen mukaan, myös Koivisto oli kuullut paljon negatiivisia tarinoita, etenkin inkeriläisnuorista. Esimerkiksi Eero Heinäluoman jo edesmennyt opettajana toiminut vaimo, oli kertonut Koivistolle epämiellyttävistä kokemuksistaan.²⁷⁵ Inkeriläisnuorten huumeiden käyttö huolestutti muutoinkin Koivistoa, sillä hän oli säilönyt asiasta lehtileikkeitä arkistoonsa.²⁷⁶

Miksi Koivisto on ottanut paluumuuton niin henkilökohtaisesti? Onko hänen mielipiteisiinsä vaikuttaneet myös ulkopuolinen kritisointi sekä median ryöpytys? On vain normaalia, että jokaisesta tuhansia ihmisiä käsittävistä ryhmistä löytyy myös ongelmatapauksia. Ja vaikka Koivisto ei suostunut kommentoimaan inkeriläisasiaa medialle, oli hän siitä kuitenkin aivan selvästi kiinnostunut. Koiviston yksityisarkiston perusteella hän on seurannut inkeriläisiin liittynyttä julkista keskustelua hyvinkin tarkasti.²⁷⁷ Mikä on tehnyt paluumuutosta niin tulenaran asian, ettei Koivisto uskaltanut koskea siihen enää vuoden 1990 jälkeen. Tietysti ajan henkeen ja Kekkonen perinteeseen kuuluivat yksinvaltaiset päätökset. On otettava myös huomioon, että sisä- ja ulkopoliittiset muutokset 1980-luvun lopulla olivat mittavia, mutta jos presidentti olisi suljettujen ovien takana tehnyt jonkinlaisen suunnanmuutoksen, luulisi että hän informoisi siitä muitakin tahoja. Näin ei kuitenkaan ole selvästikään tapahtunut.

---

²⁷⁴ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”inkeriläiskeskustelu”. Kansio 333 2002/II MKA.

²⁷⁵ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

²⁷⁶ Aamulehti 19.2.2002. Ainakin tuhat nuorta muuttajaa jäänyt pahasti heroiinikoukkuun; HS 14.2.2002, Inkeriläiset arvostelevat paluumuuttajien valintaa.

²⁷⁷ Länsi-Uusimaa 20.2.2002, Lohjan inkeriläiset närkästyivät Lipposen puheista; Demari 20.2.2002, Lepsun politiikan seurauksena nyt uusi syrjäytynyt vähemmistö.

Koiviston ja Jaakonsaaren keskustelu jatkuu edellisen kaltaisena

Liisa Jaakonsaari: Mutta siinä joka on se kielitaitokysymys, on vähän hankala. koska sellaista ei minun mielestäniäkään voi pistää, että ikään kuin vaaditaan.

Mauno Koivisto: Mutta se on myös vielä hankalampi sillä tavalla, että jos sitten joku sitä kielitaitoa alkaa hankkia, niin sitten sanotaan, että oikeastaan se on luvattu. Että sekin puhuu siihen suuntaan, ettei pitäisi tällaisia kielitaitojuttuja eikä sementoida niitä sinne johonkin jonoon.

Liisa Jaakonsaari: Joo, kyllä, ihan totta se on. Mutta siinä täytyy sitten jotenkin se, siinähan perusajatus on tietenkin se, mistä silloin puhuttiinkin, että ne joilla on oikeus, heillä pitäisi olla mahdollisuus. Miten se sitten määritellään. Pitäisi vielä kirkastaa sitä ajatusta, että se laskeva suuntaus toteutuu.

Mauno Koivisto: Kyllä se on, että mitä nuorempaa sieltä tulee, niin sitä todennäköisemmin niillä on, että niillä sitä Suomen perintöä on aina vähemmän ja vähemmän. Ja ne vanhemmat ihmiset, jotka jo osaa, niin vaikei niistä ole mitään muuta kuin kustannuksia, niin se kustannus on kuitenkin vähäinen siihen nähden, jos tulee kasvava määrä nuoria ihmisiä, jotka koko iäksensä suurin piirtein joutuvat johonkin joko tuen varaan tai hyvin vaikeasti työllistettävien kategoriaan.²⁷⁸

Näiden edellä mainittujen kommenttien perusteella voidaan viimeistään todeta Koiviston täydellinen suunnan muutos vuodesta 1988. Jos Koivisto oli valmis 1988 ottamaan kaikki 60 000 inkeriläistä Suomeen, mittatappioidenkin uhalla, ainoa mahdollinen päätelmä on, että jokin asia on saanut hänen päänsä kääntymään. Yhtäkkiä Koivistosta tuli se, joka on paluumuuton radikaalin supistamisen kannalla, kun aiemmin hän on puhunut moraalista, humanitäärisistä tarkoituspöeristä ja huonosta omastatunnosta.²⁷⁹

On myös huomion arvoista, että vuosien 1990 - 1997 aikana Suomeen tuli noin 20 000 inkeriläistä ja heidän perheenjäsentään. Valtion talousarvioissa on vuodesta 1991 lähtien varauduttu maksimissaan kahden tuhannen paluumuuttajan vuosittaiseen

---

²⁷⁸ Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”inkiriläiskeskustelu” Kansio 333 2002/II MKA.

²⁷⁹ HS Kuukausiliite 1999, 34–35.

vastaanottamiseen.²⁸⁰ Kun tätä kahtatuhatta vertaa Suomen nykyiseen vuosittaiseen siirtolaismäärään, voidaan havaita inkeriläisasiaan marginaalisuus.²⁸¹

Miksei Koivisto valjastanut paluumuuttoa omaan perintöönsä? Koivistoa arvostetaan suomalaisessa yhteiskunnassa yli rajojen jo pelkästään hänen saavutustensa vuoksi, puhumattakaan hänen tiestään telakan työntekijästä Suomen presidentiksi. Seppo Tiitisen mukaan Koivisto oli hyvin tarkka julkisuuskuvastaan ja mielestäni paluumuutto olisi ollut ikään kuin viimeinen silaus Koiviston arvostetulle työuralle. Menestynyt valtionpäämies, joka vielä kaiken lisäksi pelasti yhden kovia kokeneen suomalaisryhmän kommunistisen valtion ikeestä.

Vuonna 1998 Koivisto muisteli inkeriläiskokemuksiaan valtioneuvostossa kertoen heimoaatteeseen uskoneesta musiikinopettajastaan, joka saattoi olla myös inkeriläinen.²⁸² Nuoret lauloivat ajan nationalistisia lauluja, jotka ihannoivat suomalaisuutta. Jatkosodan jälkeen Koivisto asui Turussa inkeriläisperheen alivuokralaisena ja sai kuulla tarinoita inkeriläisten kokemista kauhuista.²⁸³ Koivisto on kertonut asiasta myös poliittisen historian emeritusprofessori Timo Soikkaselle vuonna 2008.²⁸⁴

Koivisto oli niitä viimeisiä sukupolvia, jotka vielä muistivat elävästi inkeriläisten sodanaikaisen läsnäolon Suomessa. Tämä romantisoitunut mielikuva oli pinttynyt hänen päähänsä ja tämä mielessä hän käynnisti paluumuuton saadessaan siihen mahdollisuuden. Paluumuuttopäätöksen tuli olla koko Suomen pelastus, niin historiallisnationalistisesti kuin työvoimapoliittisestikin.

Todellisuudessa Suomea odottikin hirvittävä talouslama, jolle ei näkynyt loppua.

Tiedotusvälineet ja kansanedustajat kauhistelivat samanaikaisesti inkeriläisten rikoksia

---

²⁸⁰ Työhallinto 1998, 5.

²⁸¹ VP 1996 HE 56/1996,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_56+1996.pdf#search=VP%201996%20HE%2056%2F1996 ”Ilman inkerinsuomalaisten ja ruotsinsuomalaisten paluumuuttoa Suomi olisi tällä hetkellä muuttotappioma.” [luettu 15.2.2018].

²⁸² Mauno Koivisto valtioneuvostossa 19.11.1998 klo 13.00-. ”inkeriläiskeskustelu” Kansio 333 2002/II MKA.

²⁸³ Koivisto: ”Kun kävin kansakoulua, niin alkoi inkeriläisten ensimmäinen vaino. Meillä oli laulunopettajana hyvin intomielinen heimoaateen mies mahdollisesti Inkeristä. Ja me lauloimme ”Käy Suomenlahdella tyrskyt ja laajat Laatokan veet”; ”Minä esimerkiksi olin kesän 1950 alivuokralaisena inkeriläisessä Kurvisen perheessä, joka oli rakentanut talon Turun Vasaramäelle. Ja heiltä kuulin paljon yksityiskohtia niistä aikaisemmista vaiheista”.

²⁸⁴ Mauno Koiviston haastattelu 31.1.2008. Tehnyt poliittisen historian professori Timo Soikkanen.

ja häiriökäyttäytymistä.²⁸⁵ Arkistojen perusteella myös Koivisto sai osansa vihamielisistä kirjeistä.²⁸⁶

3.3 Suomen yhteiskunnallinen tilanne ja palumuuton motiivit kulisissa

Suuri osa Suomeen kohdistuneesta maahanmuutosta ja palumuutosta on tapahtunut viimeisen 28 vuoden aikana. Vuonna 1989 Suomessa asui 19 000 ulkomaalaista, eli vain neljä promillea koko Suomen väestöstä. 1970-luvulla sisäministeriön ja ulkomaalaistoimiston päällikkönä toimi Eila Kännö ja häneen henkilöityi koko ankara ulkomaalaispolitiikka. Vuonna 1989 Suomesta sai turvapaikan yhdeksän pakolaista.²⁸⁷

Kylmän sodan aikana Suomi profiloituikin vahvasti ulkomaisille henkilöille tylynä maana, Suomea verrattiin usein Ruotsiin tai muihin länsimaihin, mikä teki vertailusta epärealistisen. Kun Suomea ympäröi etelässä meri ja idässä Neuvostoliitto, oli Ruotsi huomattavasti helpommin lähestyttävä maa ulkomaalaisille. Myös suomalaiset kokivat Ruotsin jonkinlaisena esimerkkitapauksena, olihan Ruotsi vastaanottanut kymmeniä tuhansia suomalaisia aiemmin 1960-luvulla. Suomen ulkopolitiikka tukeutui myös vahvasti Neuvostoliiton tahtoon, minkä vuoksi Suomi palautti järjestelmällisesti lähes kaikki idänloikkaarit. On kuitenkin huomattava, että Suomen 1970-luvun ulkomaalaislait olivat varsin tiukkoja, minkä vuoksi ulkomaalaisia jouduttiin usein myös poistamaan maasta. Tilastojen mukaan Suomen ulkomaalaisväestö hupeni tasaisesti koko kylmän sodan ajan.²⁸⁸

1980-luvulla ja etenkin sen loppupuolella maailma oli muutosten kourissa, mutta Suomen ulkomaalaispolitiikkaa pidettiin vanhoillisena. Helsingin Sanomat parjasi sisäministeriötä useissa artikkeleissa, joissa se totesi ministeriön elävän menneessä maailmassa ja maalaavan julkisivustamme muukalaisvihamielistä. Tulevan presidenttiehdokkaan Keijo Korhosen mukaan ”*Suomesta puuttuu yhtenäinen maahanmuuttopolitiikka. Tähän mennessä sellaista ei ole juuri tarvittu. Aivan lähitulevaisuudessa tarvitaan*”. Myös presidentti Koivisto otti asiaan kantaa puntaroimalla maahanmuuttoa pääosin työvoimapolitiittisena asiana, mikä taas suututti ihmisiä yli rajojen, sillä moraalinen kannalta työkyvyttömyys ei saisi olla kriteeri

---

²⁸⁵ Flink 2004; Mähönen, Yijälä 2016, 19.

²⁸⁶ Yksityiskirje Mauno Koivistolle, Kunnioitettu Pres. Koivisto ja rouva. 9.2.1999. Kansio 306 (21.Kotelo 1991/I) MKA.

²⁸⁷ Unto Hämäläinen, Suomi ei enää ole kalpeanaamojen maa – Onko maahanmuuttajia paljon vai vähän? Internet-artikkeli. 8.12.2014. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000002783204.html> [luettu 9.2.2018]

²⁸⁸ Leitzinger 2010, 15–16

pakolaisasioissa.²⁸⁹ Vielä 1980-luvun lopulla ja vuoden 1990 alussa Suomessa vallitsi talouden korkeasuhdanne, jonka vuoksi työttömyys oli painunut noin 2,6 %:iin. Pääministeri Kalevi Sorsan puheista levisi Suomeen harhakäsitys, jonka mukaan Suomi tarvitsisi noin 15 000 pakolaista vuosittain, ettei kasvu pysähtyisi.²⁹⁰

Tähän tilanteeseen oli herännyt myös työministeriö 1980-luvulla. Niin ministeriölle kuin suuryrityksillekin oli selvää, että tulevaisuudessa tarvittaisiin lisää koulutettua väestöä. Antero Leitzinger spekuloi teoksessaan *Mansikkamaan vartijat*, että paluumuutto ei olisi ollut Koiviston, vaan jonkun muun idea ja syynä paluumuutolle olisi ollut halpa suomenkielinen työvoima.²⁹¹ Leitzinger onkin tulkinnassaan osittain oikeassa, sillä työministeriö oli Suomi-Seuran toiminnan toiminnanjohtajan Martti Häikiön kanssa suunnitellut jo pitkään inkeriläisten tuomista työvoimaksi Suomeen. Ideana oli tehdä Virossa asuville suomenkielisille inkeriläisille määräaikaista työsopimuksia ja näin myös tapahtui syksystä 1989 alkaen. Vaikka mittakaava oli pieni, oli ensimmäinen askel jo otettu.²⁹²

Työministeriö lisäsi myös tiedottamistaan Suomessa lomaileville ulkosuomalaisille. Osa kunnista järjesti työvoimaviranomaisten ja yritysten kanssa myös paluumuuttoprojekteja. Tiedotustoiminta ulotettiin myös ulkomaille, sillä osa yrityksistä teki jopa rekrytointimatkoja Viroon ja Karjalaan. Tiedotusta tehosti Suomi-Seuran lehti Suomen silta. Vähitellen tieto Suomen työvoimapulasta levisi ympäri Neuvostoliittoa ja täten myös inkerinsuomalaisten korviin.²⁹³ Vuoden 1990 tammikuussa ulkoministeriö antoi ohjeen, jossa ulkomaanedustustoja kehoitetaan suosivan inkeriläisiä työ- ja oleskelulupahakemuksissa. Inkeriläisille kirjoitettiin myös monikertaviisumeita matkustamisen helpottamiseksi.²⁹⁴

Kehitystä tuki aktiivisesti myös Viron Inkeri-liiton Rudolf Pakki, joka kirjeessään työministeriölle 5.2.1990 toteaa ”*Eestin Inkerinsuomalaisten liitto on valmis auttamaan Suomen työvoimapulan ratkaisemisessa lähettämällä Suomeen töihin Eestin inkerinsuomalaisia.*”²⁹⁵ Porvoon työvoimatoimisto ilmoitti kertoen Tapani Tuomiharjulle 26.3.1990 kuinka inkerinsuomalaisilla olisi mahdollisuus kesätöihin

---

²⁸⁹ Leitzinger 2010, 61–72

²⁹⁰ HS Kuukausiliite 17/1987

²⁹¹ Leitzinger 2010, 83.

²⁹² Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018 ja Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018.

²⁹³ Heikkilä-Paukkonen 2013.

²⁹⁴ Backman 2015.

²⁹⁵ Rudolf Pakki Vantaan työvoimatoimistolle 5.2.1990. Ryhmä ID, TEMA.

esimerkiksi Nikkilän mielisairaalassa, Porvoossa sijainnassa Tampellan sahassa tai Haikon Kartanossa.²⁹⁶

Pääsääntöisesti inkeriläiset sijoittuivat Suomessa matalapalkka-aloille ns.

”inkeriläisaloille”,²⁹⁷ vaikka heidän koulutuksensa yleensä olikin varsin korkea.

Jälkikäteen asiaa tarkastellessa Suomen olisi alusta asti pitänyt käyttää hyödykseen uutta venäjän kielen taitoista vähemmistöään. Paluumuuton alkamisesta tuli kuluneeksi 28 vuotta, eikä tarvittavia askeleita ole vielä otettu. Muutaman vuoden tauon jälkeen venäläiset ovat jälleen kiinnostuneita Suomen mahdollisuuksista, mutta venäjän kielen taitoisten työntekijöiden määrä on edelleen aivan liian pieni. Miksei Suomen valtio ole alkanut järjestelmällisesti kartoittamaan inkerinsuomalaisten osaamista ja kielitaitoa, josta olisi suuri hyöty niin turismissa, vähittäistavaran myynissä kuin myös yritysten välisessä kommunikoinnissa.²⁹⁸

Ongelmaksi kuitenkin muodostui lopulta se, että kun inkeriläiset saapuivat Suomeen avoimien työpaikkojen perässä, ei niitä enää ollutkaan. Kun talouden korkeasuhdanne taittui jo vuoden 1990 lopussa lamaksi, jatkoivat inkeriläiset tuloaan. Vuoden kestänyt kampanja Suomen työpaikoista oli iskostunut inkeriläisten mieliin, eikä suomalaisten ministeriöiden vähäinen tiedottaminen enää muuttanut asiaa miksikään vuosien 1990 - 1991 aikana. Vaikka ulkomaanedustustot pyrkivät informoimaan paluumuuttajia Suomen tilanteesta, inkeriläiset tulivat Suomeen asenteella, että ainakin työpaikka olisi varma.²⁹⁹

Usea haastattelemani henkilö pitää ainoana syynä paluumuutolle työvoimapoliittisia tarkoituksia. Kysymys humanitäärisestä avusta tai kunniavelasta on saanut useat työministeriön virkamiehet jopa naurahtamaan. Nimettömän virkamiehen mukaan kukaan hänen työtovereistaan ei tosissaan uskonut julkisuuteen levinneeseen tietoon paluumuuton humaaneista perusteista. Samankaltaista keskustelua on käyty myös eduskunnassa.³⁰⁰

---

²⁹⁶ Martti Lopenen ”Asiaan liittyvä tiedotus” Tapani Tuomiharjulle 26.3.1990. Ryhmä ID, TEMA.

²⁹⁷ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

²⁹⁸ Flink 2004.

²⁹⁹ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

³⁰⁰ VP 1996 KK 666/1996 Kempainen,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_666+1996.pdf#search=KK%20666%2F1996
”...Paluumuuton alkaessa 1990-luvun alussa muutto näytti perustellulta myös Suomessa koetun työvoimatarpeen takia. Nyt massatyöttömyyden aikana tilanne on aivan toinen.” [luettu 14.2.2018].

3.4 Mitä inkeriläiset halusivat?

1990-luvun kynnyksellä inkeriläisten asema Neuvostoliitossa oli murheellinen. Vielä tuolloin inkeriläisten asemaa kansana ei Neuvostoliitto ollut rehabilitoinut,³⁰¹ ja näin ollen inkeriläiset eivät virallisesti saaneet palata takaisin kotikonnuilleen. Vaikka Neuvostoliiton yhteiskunnalliset uudistukset olivatkin parantaneet tilannetta, olivat elämän perusedellytykset edelleen heikoissa kantimissa. Valtava työttömyys, jonka odotettiin nousevan Neuvostoliitossa lähitulevaisuudessa jopa 40 miljoonaan,³⁰² elintarvikkeiden puute sekä jatkuva sisäpoliittinen epätietoisuus, vaikuttivat negatiivisesti niin inkeriläisten kuin myös tavallisen neuvostokansalaisenkin elämään. Kun esimerkiksi Suomi valmistautui mahdolliseen valtavaan idästä suuntautuvaan pakolaisvirtaan,³⁰³ olivat miljoonat neuvostokansalaiset anoneet siirtolaisviisumia Yhdysvaltoihin.³⁰⁴ Neuvostoliiton tilanteen vakavuutta alleviivasi myös ulkoministeriö, jonka mukaan Suomen ja Neuvostoliiton raja-alueita uhkasi humanitääriin katastrofi. Alueella asui vakituisesti kymmenen miljoonaa ihmistä ja elintarviketilanne oli huolestuttava.³⁰⁵

Hädästä viestivät esimerkiksi Pietarissa inkeriläisten pääkonttorilla Marian kirkolla pitämät kriisikokoukset. Iltoihin kokoontui vastavalmistuneita insinöörejä, lääkäreitä ja muita korkeasti koulutettuja ihmisiä, jotka pelkäsivät olevansa tuomittuja työttömyyteen heti valmistumisensa jälkeen. Toiveet kyllä suuntautuivat Suomeen, mutta ei suinkaan aina muuttomielessä, vaan että Suomelta saisi järkevää apua Inkerinmaalle. Paluumuuttaja-käsite tuntui inkeriläisistä ylelliseltä ja vieraalta ja se sopisikin ennemmin hyvinvointivaltioiden väliseen liikenteeseen. Kun sitä vertaa Neuvostoliiton huonoon tilaan ja puutteeseen, on selvää, ettei käsite toimi.³⁰⁶ Wladimir Kokon mukaan koko paluumuuton termi on muutoinkin kehno. Inkeriläiset ovat historian saatossa paenneet Inkerinmaalta ainoastaan pakon edessä, miksi sitten vuonna 1990 alkanut

---

³⁰¹ Mikael Pentikäinen, Venäjä lupaa inkerinsuomalaisille arvon palautusta ja paluumuuttoa Korkein neuvosto aikoo todeta karkotukset laittomiksi. Internet-artikkeli, 17.8.1992. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003166494.html> [luettu 10.2.2018].

³⁰² Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkerialäisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

³⁰³ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

³⁰⁴ Kirsti Kivelä ”kokousmuistio: Neuvostoliiton uusi passilaki” 23.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁰⁵ Markus Koivisto ulkoasiainministeriölle ”Raja- ja maahantulokysymyksiä käsittelevä viranomaisneuvottelu 5.10.1990; yhteenveto” 8.10.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁰⁶ Markus Lyyra ulkoasiainministeriölle 7.5.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

muutto Suomeen olisi ”paluumuutto”? Tässä hän mainitseekin presidentti Koiviston – paluumuuttoa olisi pitänyt kutsua aivan muulla nimellä heti alusta alkaen.³⁰⁷

Ulkoasiainministeriön tekemien haastatteluiden perusteella inkeriläisten toiveet olivat hyvin pitkälti ankkuroituneet Inkerinmaahan. Ihmiset haaveilivat esimerkiksi muutaman vuoden työskentelystä Suomessa ja tämän jälkeen paluusta takaisin kotikonnuilleen, uuden ammattitaidon ja hankittujen maatalousvälineiden kanssa. Suurimmaksi haasteeksi Neuvostoliitossa ja samalla Suomeen vetäväksi tekijäksi muodostuivat turvattomuuden tunne sekä kestämätön sosioekonominen tilanne, mihin ei näyttänyt tulevan minkäänlaista muutosta. Virkamiesten yllätykseksi hyvin harvassa olivat ne inkeriläiset, jotka olivat suunnitelleet jo aiemmin muuttoja Suomeen vakituisesti.³⁰⁸

On kuitenkin otettava huomioon, että presidentti Koiviston lausunto herätti useita erilaisia reaktioita niin inkeriläisissä kuin suomalaisissakin virkamiehissä. Olisi kapeakatseista väittää, että kaikki inkeriläiset kokivat 1990-luvun taitteen samankaltaisesti, mielipiteitä oli aivan yhtä monta kuin oli inkeriläisiäkin. Etenkin paluumuuton ensimmäinen vuosi on ollut varmasti kaikille hieman hämmäntävää aikaa, kun inkeriläisillä ei ole ollut tiedossa kaikkia paluumuuton kriteerejä. Sitä paitsi monella paluumuuttajakandidaatilla olisi edessään totaalinen elämänmuutos, kun vanha elämä jäisi taakse ja uusi häämöttäisi horisontissa. Vielä vuonna 1990 tuo olisi tarkoittanut myös sitä, että suuri osa hankitusta omaisuudesta olisi automaattisesti jäänyt Neuvostoliittoon.

1990-luvun alussa inkeriläiset voidaan jakaa karkeasti kolmeen eri ryhmään syntymävuoden ja -paikan mukaan. Ensimmäinen ryhmä käsittää pääasiassa inkeriläisiä, jotka olivat syntyneet Inkerinmaalla ennen toista maailmansotaa ja olivat mahdollisesti ehtineet käyneet koulua suomen kielellä. Todennäköisesti heidän molemmat vanhempansa ovat myös inkeriläisiä. Kotikielenä on toiminut suomi ja luterilaisella kirkolla on ollut vahva rooli arjessa. Heidät internettiin 1930 - 1940 - luvuilla muuallekin kuin Siperiaan tai Suomeen ja lopulta he päätyivät Neuvostoliittoon, omasta halustaan tai ainakin osittain painostettuina. Myöhemmin 1960-luvusta eteenpäin he ovat pyrkineet takaisin kotiseuduilleen ja päätyneet mitä todennäköisimmin Viroon tai Neuvosto-Karjalaan.³⁰⁹

---

³⁰⁷ Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

³⁰⁸ Markus Lyyra ulkoasiainministeriölle 7.5.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁰⁹ Kyntäjä 1998B, 34–36.

Toiseen ryhmään kuuluvat ne henkilöt, jotka ovat syntyneet karkotusten aikana ympäri Neuvostoliittoa ja omaavat vielä ainakin jonkinlaiset taidot suomen kielestä ja kulttuurista. Useissa tapauksissa molemmat vanhemmat ovat inkeriläisiä, joiden avulla kulttuuri on siirtynyt vanhemmilta lapsille. He ovat kuitenkin usein joutuneet harjoittamaan kulttuuriaan salassa, minkä vuoksi kosketuspinta suomalaisuudelle on usein jäänyt perheen tasolle. Hämmennystä on aiheuttanut etenkin vanhemmilta peritty arvomaailma sekä muistot, mutta samanaikaisesti omaksuttu neuvostopropaganda ja viha fasismia vastaan. Tämän diskurssin mukaisesti inkeriläiset kuuluivat maanpettureihin, jotka ansaitsivat ankaran kohtelun sodan jälkeen. Myöhemmin 1960-luvulta eteenpäin, nämä henkilöt ovat pyrkineet takaisin kotiseuduilleen pääasiassa perheittensä mukana ja kannustamina. He ovat hyvin todennäköisesti menneet naimisiin venäläisen kanssa ja käyttävät kotikielensä venäjää.³¹⁰

Kolmanteen ryhmään kuuluvat he, jotka ovat syntyneet jo hieman rauhallisimpina aikoina ympäri Neuvostoliittoa. Luultavasti vain toinen vanhemmista on inkeriläinen, eikä suomen kielen taito siirry enää tehokkaasti uudelle sukupolvelle. Myös inkeriläisvanhemman tiedot Suomesta ja suomen kielestä ovat unohtuneet aikojen saatossa, eikä häneltä enää välttämättä edes löydy aktiivista halua käyttää sitä ulkoisen paineen vuoksi. Kolmannen ryhmän edustajat ovat oppineet ympäröivästä yhteiskunnasta, ettei erilaisuus ole välttämättä rikkaus ja täten jopa hieman häpeävät omaa ja vanhempiansa taustaa.³¹¹

Inkeriläisten yleistä etua valvomaan perustettiin Inkeri-liitto lokakuussa 1988. Vielä samana vuonna useita muita inkeriläisyhdistyksiä perustettiin ympäri Inkerinmaata, Viroa ja Neuvosto-Karjalaa sekä lopulta myös Helsinkiin. Toiminta perustui vahvasti rajat ylittävälle yhteistyölle, johon osallistui myös Ruotsissa toimineita inkeriläisyhdistyksiä. Järjestöjen yhteisenä tarkoituksena oli levittää heimotietoutta ja elvyttää suomalaista inkeriläiskulttuuria, mutta nimenomaan Inkerinmaalla, ei Suomessa. Palumuutto tulikin lopulta koko Inkeri-liitolle suurena yllätyksenä. Kukaan Suomessa tai Neuvostoliitossa ei kysynyt inkeriläisten mielipidettä palumuutosta tai siitä, kuinka Suomen tulisi helpottaa inkeriläisten elämää.³¹²

Inkeri-liitto oli asiasta yhteydessä presidentti Mauno Koivistoon sekä Neuvostoliiton johtajaan Mihail Gorbatšoviin ennen Gorbatšovin valtiavierailua Suomeen lokakuussa

---

³¹⁰ Kyntäjä 1998B, 34–36.

³¹¹ Ibid.

³¹² Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018.

1989. Kirjeessä Viron Inkeri-liiton edustaja Rudolf Pakki toivoi, että Suomi ja Neuvostoliitto poistaisivat inkeriläisiltä esteet matkustaa vapaasti maiden välillä. Tämä sisältäisi inkeriläisille myös mahdollisuuden esimerkiksi pyrkiä kouluun Suomessa ja vastaavasti käydä suomenkielistä koulua myös Neuvostoliitossa, unohtamatta vapautta työskennellä esteittä niin Suomessa kuin Neuvostoliitossa. Suomen kielen ja kulttuurin elvyttämisen helpottamiseksi Suomi laajentaisi televisio- ja radioverkkonsa ulottumaan myös Inkerinmaalle.³¹³ Inkeriläisten määrääikaista työskentelyä Suomessa pyrittiinkin helpottamaan aina vuoden 1989 lopusta lähtien. Esimerkiksi Martti Häikiön johtama Suomi-Seura toimi aktiivisesti työnvälityksessä sekä viisumiasioissa.³¹⁴

Inkeri-liiton sisältä löytyi myös toisin ajatteleva oppositiosipi, joka ei saanut ääntään virallisesti kuuluviin. Yksi ryhmän jäsenistä, Arvo Survo haaveili Sortavalan alueelle sijoitettavasta autonomisesta ”Pikku-Inkeristä”, jonne olisivat vapaita muuttamaan kaikki Neuvostoliitossa elävät inkeriläiset.³¹⁵ Survon mukaan ajatus saikin ainakin tiettyyn pisteeseen saakka kannatusta Neuvostoliiton viranomaisilta, mutta ennen konkreettisia toimia ajatus haudattiin lopullisesti. Alue olisi Survon mielestä tarjonnut ainutlaatuisen mahdollisuuden inkeriläisille harjoittaa kulttuuriaan, uskontoaan ja kieltään rauhassa ongelmilta.³¹⁶

Suunnitelma oli kiistanalainen muiden Inkeri-liiton aktiivien mukaan. Esimerkiksi Wladimir Kokko tyrmää ajatuksen välittömästi kutsuen sitä jopa huvittavaksi. Suunnitelman ongelmaksi muodostui myös se, että ”Pikku-Inkeri” sijaitisi hyvin kaukana itse Inkerinmaasta, eivätkä inkeriläiset olleet koskaan aiemmin toimineet Sortavalan alueella.³¹⁷ Tämän lisäksi ulko- ja sisäpoliittiset ongelmat niin Suomen ja Neuvostoliitonkin kannalta ovat suunnitelmassa ilmeiset.

Palumuuton alkamisen jälkeen niin suomalaiset ministeriöt kuin Inkeri-liittokin olivat ihmeissään tilanteesta. Suomi ei ollut suorittanut minkäänlaista tiedotusta palumuutosta suuntaan tai toiseen. Ensimmäiseksi inkeriläisten huulille nousikin yksinkertainen kysymys: kuka ylipäätään oli oikeutettu palumuuttoon. Asia nousi esille tasaisin väliajoin myös eduskunnassa, kun kansanedustajat ihmettelivät

---

³¹³ Pakki Suomen ulkoministeriölle 1.10.1989. Kansio 635/89, UMA.

³¹⁴ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018; Leitzinger 2010, 83-84.

³¹⁵ Martti Veikko Valkonen, ”Suomalaisseutu Laatokan rannalle” Arvo Survo odottaa inkeriläisille autonomista aluetta rajan tuntumaan. Internet-artikkeli, 25.2.1990. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002964142.html> [luettu 20.1.2018]

³¹⁶ Arvo Survon haastattelu 2.2.2018.

³¹⁷ Wladimir Kokon sähköpostiviesti ”Re: Arvo Survon näkemykset vs. muut” Ahti Kaisalmelle 2.2.2018. Tekijän aaakai@utul.fi hallussa.

määritelmien ja kriteerien sekavuutta.³¹⁸ Rudolf Pakki olikin toistuvasti yhteydessä työministeriöön tiedustellen peruskysymyksiä lastenpäivähoidosta eläke-etuihin.³¹⁹ Inkeri-liitto toivoikin Suomen valtiolta huomattavaa lisäpanosta tiedottamiseen, sillä suurella osalla inkeriläisistä oli heikot tiedot Suomen oloista tai paluumuuton vaatimuksista. Samaan päätelmään tulee *Suomalaiset Neuvostoliitossa* -selvitys, jonka mukaan pelkästään Karjalan alueella saattaa olla yli 40 000 inkeriläistä, jotka eivät ole kuulleet mitään paluumuuttomahdollisuudesta vuoden 1990 loppuun mennessä.³²⁰

12.12.1990 Suomen Petroskoin pääkonsulivirasto järjesti tiedotustilaisuuden, joka jouduttiin lopulta keskeyttämään ajanpuutteen ja tilojen koon vuoksi. Paikalle saapuneet inkeriläiset eivät olleet edelleenkään tietoisia paluumuuton vaatimuksista ja täten inkeriläisyhteisöissä levisivät myös virheelliset huhupuheet. Monet inkeriläiset luulivat, että Suomessa heitä odottaisi yltäkylläinen elämä, jossa työ ja asunto olisivat oletusarvoisia. Kun näin ei tapahtunutkaan, monet pettyivät koko inkeriläisjärjestelmään ja jopa katkeroituivat tyhjiin lupauksiin.³²¹ Monella inkeriläisellä oli vielä tuoreessa muistissa, kuinka suomalaiset yritykset olivat kierrelleet Karjalassa 1980-luvun lopulla etsien mahdollisia suomen kielisiä työntekijöitä. Eläkeläisten osalta tilanne ei vaikuttanut yhtään paremmalta. Kun Inkerinmaalla heillä oli sentään ollut apunaan tiivis yhteisö, odottivat Suomessa pieni eläke ja yksinäisyys.³²²

Paluumuuton käynnistymisestä huolimatta inkerinsuomalaiset olivat kiinnostuneita siitä, kuinka Suomi tukisi inkeriläisiä heidän kotiseuduillaan. Inkeriläisaktiivit olivat huolissaan etenkin vanhusten tulevaisuudesta, joka turvattaisiin rakentamalla lisää vanhainkoteja Suomen avustuksella. Suunnittelu- ja materiaaliapu kohdistettaisiin myös uusiin kouluihin sekä toimintakeskuksiin, joissa opetus tapahtuisi suomeksi. Koska paluumuutto houkuttelee etenkin koulutettua nuorisoa, olisi ensiarvoisen tärkeää, että Inkerinmaa pystyisi tarjoamaan myös nuorille valoisampaa tulevaisuutta. Muutoin koko inkeriläisyys tulee hitaasti mutta varmasti kuolemaan sen kotiseuduilta. Suomi voisikin

---

³¹⁸ VP 1993 KK 483/1993 Vuoristo,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_483+1993.pdf#search=KK%20483%2F1993
”millä perusteella paluumuutto-oikeus myönnetään ja mitä itse asiassa käsite "paluumuuttaja" tarkoittaa.”
[luettu 16.2.2018].

³¹⁹ Rudolf Pakki ”Neuvostoliiton suomalaiset paluumuuttajat, kysymykset vastausta vailla” Helsingissä 8.5.1990. Ryhmä ID, TEMA.

³²⁰ Häikiö, Aunesluoma 1990, 23.

³²¹ Ajankohtainen Kakkonen 16.7.1991 YLE TV2.

³²² Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

osoittaa solidaarisuudellaan, että suomalaisuutta voisi ylläpitää onnistuneesti myös Suomen ulkorajojen ulkopuolella.³²³

Valitettavasti edellä mainittu kehitys jatkuikin pitkälle tulevaisuuteen Inkerinmaalla ja Karjalassa. Arvo Survon mukaan koko Inkerin kirkko oli muutamassa vuodessa muuttunut jopa siirtolaiskeskukseksi Suomeen haluaville inkeriläisille. Vaikka Suomi tarjosikin paluumuuton avulla inkeriläisille arvokkaan mahdollisuuden muuttaa Suomeen, tarkoitti se samalla myös sitä, että inkeriläisyydestä on muodostunut ennemminkin henkinen tila kuin maantieteellinen alue.³²⁴

4. Ulkoasiainministeriö ja ulkomaanedustustot paluumuuton toteuttajina vuosina 1990 -1991

Paluumuuton ensimmäiset kaksi vuotta voidaan jakaa esimerkiksi Wladimir Kokon mukaan kahteen osaan, kaaokseen sekä koordinoitumpaan vaiheeseen. Käännekohtana hän ja Irma Heikkilä-Paukkonen näkivät paluumuuttovirkailijan saapumisen Leningradin ulkomaanedustustoon 1.3.1991.³²⁵ Toimintaa koordinoi myös lopulta marraskuussa 1991 jakeluun saatu paluumuuttajien haastattelulomake.³²⁶ Suomen leväperäistä valmistautumista paluumuuttoon ja alun kaaosta ovat kommentoineet myös useat kansanedustajat,³²⁷ virkamiehet³²⁸ sekä Suomen poliisin ulkomaalaisyksikön komisario.³²⁹

Jos tähän mennessä olen keskittynyt pääasiallisesti Suomen valtion tekemiin kokonaisvaltaisiin kysymyksiin, tarkoitukseni on nyt tarttua hieman henkilökohtaisempiin asioihin, kuten maahantulo-ongelmiin, väärinkäytöksiin sekä inkeriläisyksilöiden tilanteen helpottamiseen. En kuitenkaan kiinnitä huomiota

---

³²³ Inkeri-liitto, Suomen eduskunnalle ja hallitukselle, 8.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³²⁴ Arvo Survon haastattelu 2.2.2018.

³²⁵ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018; Wladimir Kokon haastattelu 19.1.2018; Kirsi Päällysaho, muistio ”Huomioita, kysymyksiä ja ajatuksia viisumiasioista” 20.3.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³²⁶ Heikkilä-Paukkonen 2013.

³²⁷ VP 1991 KK 340/1991 Lipponen,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_340+1991.pdf#search=KK%20340%2F1991 [luettu 15.2.2018]; Jaakko Kalela, Muistiinpano UM:n järjestämä seminaari Suomen UTP-päätöksentekojärjestelmästä uuden perustuslain valossa. 18.2.1999. Kansio 306 (21.kotelo 1991/I) MKA.

³²⁸ TS 19.2.1999.

³²⁹ Ibid.

inkeriläisten kotoutumiseen tai esimerkiksi asumisongelmiin, joita on käsitelty muissa tutkimuksissa varsin kattavasti.³³⁰

Lähtökohtaisesti ulkomaanedustustot ja ulkoasiainministeriö tekivät parhaansa paluumuuton sekä inkeriläisten hyväksi. Niissä lähtökohdissa, joista paluumuutto ministeriöille luovutettiin, oli virkamiesten suoritus onnistunut. Jo tässä vaiheessa on muistettava, etteivät ulkomaanedustustot pystyneet tekemään suurta erottelua inkeriläisten ja muiden neuvostokansalaisten välillä. Tästä syystä etenkin vuosien 1990 - 1991 ongelmat olivat usein joidenkin muiden kuin inkeriläisten aiheuttamia. Tätä eivät suomalaiset kuitenkaan ymmärtäneet, he niputtivat kaikki suomea murtaen tai venäjää puhuvat inkeriläisiksi.³³¹

Jo pelkästään tarkastelemalla seuraavien alaotsikoiden pituuksia selviää ulkoasiainministeriön työn pääpaino. Paluumuuton ylivoimaisesti suurimmaksi ongelmaksi muodostui Neuvostoliiton passilainsäädäntö sekä sen aiheuttama ylitsepääsemätön edustustojen ruuhkautuminen. Vaikuttaakin siltä, että varsinkin huhtisyyskuussa 1990 kysymykseksi nousi, kuinka saada mahdollisimman monta inkeriläistä Suomeen mahdollisimman lyhyessä ajassa. Vasta tämän jälkeen suhtautuminen maahantuloon muuttui radikaalisti ja tämän voi yksinkertaisesti liittää Suomen taloudellisen tilanteen kehitykseen. Suomen taloudellisen tilanteen heikentymisen myötä paluumuuttoon tuli myös enemmän malttia. Kun huhtikuussa 1990 prosessi aloitettiin hurmoksessa ja työvoimaa hamstraten, esiteltiin vuonna 1991 jo ammattitaitoinen paluumuuttohaastattelija sekä inkeriläisten haastattelulomake. Jo pelkästään näiden kahden yksityiskohdan avulla saatiin eroteltua inkeriläisten joukosta huijareita, mutta myös kertomaan muuttohalukkuille Suomen kurjasta tilanteesta.

Ei kuitenkaan vaikuta siltä, että Suomi olisi suorittanut minkäänlaista selektiivistä valintaa inkeriläisten kohdalla. Suomeen pääsivät ongelmitta niin vanhuksset, aikuiset kuin lapsetkin. On kuitenkin otettava huomioon, ettei kaikilla vanhuksilla ollut mitään halua tai mahdollisuuksia muuttaa Suomeen. Heidän varalleen työministeriö perusti esimerkiksi Inkeri-projektin vuonna 1992.³³²

---

³³⁰ Mähönen, Yijälä 2016.

³³¹ Flink 2004; Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 107.

³³² VP 1992 KK 71/1992 Särkijärvi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_71+1992.pdf#search=KK%2071%2F1992 [luettu 19.2.2018].

Virallisesti paluumuutto oli vuodesta 1990 eteenpäin työministeriön vastuulla.

Työministeriön silloisen johtajan Matti Pukkion mukaan ministeriöiden ja työryhmien toiminta oli rivakkaa ad hoc -toimintaa, jossa muutoseikkoihin ei tartuttu.³³³

Työministeriön virkamiehet eivät lähteneet kyseenalaistamaan Koiviston lausuntoa, vaan tarttuivat siihen kuin mihin tahansa työtehtävään.³³⁴

Selvää on kuitenkin, että paluumuuton käynnistyessä Holkerin hallituksen jäsenillä ei ollut minkäänlaista kokonaiskuvaavaa prosessista ja kuinka se tulisi viedä maaliin.

Kansanedustaja Jouni Särkijärvi (kok.) tiedusteli Suomen hallituksen siirtolaispolitiikasta 11.4.1990 eli päivä paluumuuton alkamisen jälkeen.³³⁵ Hallituksen edustajana työministeri Matti Puhakka vastasi kysymykseen 18.5.1990.

Edustaja Särkijärven kysymykseen ministeri Puhakka oli koonnut muistion, jossa arviot paluumuutosta ovat ristiriitaisia. Muistiossa esiintyvät samat arviot, kuin Tiitinen oli antanut Koivistolle, joiden mukaan Neuvostoliitossa asuisi noin 60 000 inkeriläistä. Puhakan mukaan Neuvostoliiton suomalaisten muutto Suomeen jää vähäiseksi ja siten paluumuutto pystytään hallinnoimaan osana normaalia olemassa olevaa virkakoneistoa. Täten erityisjärjestelyjä ei ole tarpeen toteuttaa. Hallitus on myös arvioinut suomen kielen taitoisten määrän vahvasti yläkanttiin. Muistiossa on myös mainittu, että työministeriö on tilannut inkeriläisten muuttohalukkuudesta selvityksen Suomi-Seuralta, mutta tieto on pyyhitty yli.³³⁶

Kaiken byrokratian ja valmistautumisen puuttuminen oli kuitenkin tässä tapauksessa inkeriläisten etuna. Yleisradion haastattelussa Viktor Hyyrönen totesi, että Suomeen saatettiin tulla muutaman päivän vierailulle ja samalla hakea Suomesta käsin oleskelulupaa. Lupa-asiat hoituivat nopeasti muiden asioiden lomassa.³³⁷

Samanaikaisesti Leningradissa tilanne oli vähintäänkin sekava. Petroskoissa Inkeri-Liiton päämaja sijaitsi samoissa tiloissa kuin Punalippu-lehden toimitus. Tiloissa kävi jatkuva kuhina puhelinten soidessa ja eri taustaisten ihmisten rampatessa kyselemässä, missä voisivat ilmoittautua paluumuuttajiksi.³³⁸

---

³³³ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018.

³³⁴ Jaakko Kalela, Muistiinpano UM:n järjestämä seminaari Suomen UTP-päätöksentekojärjestelmästä uuden perustuslain valossa. 18.2.1999. Kansio 306 (21.kotelo 1991/I) MKA.

³³⁵ VP 1990 KK 223/1990 Särkijärvi ”Suomen maahanmuuttoedellytysten tarkistamisesta”.

³³⁶ Matti Puhakan muistio VP 1990 KK 223/1990 vastaukseksi. Ryhmä ID, TEMA.

³³⁷ Heli Jormanainen, Suomen lupaviranomaiset yllättyivät Koiviston inkeriläislausunnosta. Internet-artikkeli. 10.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7918869> [luettu 12.2.2018].

³³⁸ Carelia 2/2014.

4.1 Suomalaisena Neuvostoliitossa – kuka oli oikeutettu paluumuuttoon?

Paluumuuttopolitiikka lähti siitä lähtökohdasta, että ensimmäinen kriteeri paluumuuton mahdollistamiseksi tulisi olla Neuvostoliiton sisämaanpassi sekä siitä löytyvä merkintä kansallisuudesta. Todellisuudessa keskustelu siitä, kenen tulisi olla oikeutettu paluumuuttoon oli vielä vuonna 1990 hyvin monisyinen. Eduskunta otti asian käsittelyyn vasta vuonna 1996,³³⁹ mutta vielä paluumuuton alkaessa tilanne oli hyvin monimutkainen ja tulkinnallinen.³⁴⁰ Mitään kiveen hakattua linjaa ei oikeastaan edes päässyt muodostumaan, vaan lopullisesti asiasta päättivät ulkomaiset edustustot Tallinnassa, Leningradissa, Petroskoissa sekä Moskovassa. Toisin kuin muiden ryhmien kanssa, inkerinsuomalaisten hakemuksia ei alistettu sisäministeriölle vaan hyväksyttiin suoraan edustustoissa.³⁴¹ Täten inkeriläisiä kohdeltiin eri tavoin kuin muita maahanmuuttajia, sillä heidät luettiin jo valmiiksi suomalaisiksi.

Inkeriläisten asemaa paluumuuttajina käsitellään laajasti ensimmäistä kertaa työministeriön tilaamassa ja Suomi-Seuran toteuttamassa selvityksessä *Suomalaiset Neuvostoliitossa* 29.6.1990. Martti Häikiön ja Juhana Aunesluoman toimittamassa muistiossa selvitetään Neuvostoliitossa asuvien inkeriläisten muuttohalukkuutta Suomeen ja siihen on haastateltu useita eri asiantuntijoita mahdollisten toimintamallien muodostamiseksi. Tilanteen akuuttiudesta kertoo jo pelkästään se, että presidentti Koiviston puheesta oli tuolloin aikaa jo yli kolme kuukautta.³⁴²

Selonteko antaa perustellun kriittisen kuvan paluumuuton tulevaisuudesta sekä mahdollisuuksista. Sen yhteyteen on liitetty esimerkiksi Siirtolaisinstituutin johtajan Olavi Koivukankaan kirje. Koivukangas kehottaa ministeriötä pohtimaan, mitä taloudellisia edellytyksiä suomalaisella yhteiskunnalla on ottaa vastaan kovin suuria määriä ihmisiä, joiden sopeutuminen Suomeen saattaa olla vaivalloista.³⁴³ Selvitystä ei myöskään julkaistu yleiseen jakeluun ja tälläkin hetkellä se löytyy ainoastaan siirtolaisinstituutista sekä ministeriöiden arkistoista.³⁴⁴

---

³³⁹ VP 1996 HE 56/1996, <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=HE+56/1996&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP> [luettu 17.2.2018].

³⁴⁰ Aunesluoma, Häikiö 2016, 7-8.

³⁴¹ Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkeriläisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

³⁴² Häikiö, Aunesluoma 1990.

³⁴³ Koivukangas 1990.

³⁴⁴ Lepola 2000, 101.

Pekka Nevalaisen mukaan kyseiselle selvitykselle oli tilausta jo aiempina vuosina, mutta idea ei saanut vastakaikua.³⁴⁵ Työministeriön virkamiehet eivät ole tietoisia, miksei kyseistä selontekoa tehty ennen paluumuuton alkua.³⁴⁶ Tämä yksityiskohta on mielestäni yksi tärkeimmistä todisteista, että koko prosessiin lähdettiin ilman tarvittavaa valmistelua. Haastattelemi virkamiehet ovat pitäneet täysin normaalina sitä, ettei tutkimusta tehty ennen paluumuuton alkua. Mauno Koivisto ja Suomen johto tekivät siis päätöksen antaa muutto-oikeus yli 100 000 henkilölle Neuvostoliitosta ilman etukäteisselvityksiä. Paluumuuttoon suhtauduttiin ikään kuin muuttoon paikkakunnalta toiselle.

Työministeriön vuoden 1998 selvitys paluumuutosta toteaa ”*Inkerinsuomalaisten muuton koettiin liittyvän saumattomasti muualta tapahtuvaan paluumuuttoon*”.³⁴⁷ Tällä viitataan siis lähinnä Ruotsista saapuvaan suomalaisten paluumuuttoon. Nämä ihmiset olivat muuttaneet Ruotsiin 1960-luvulla. Inkerinsuomalaiset olivat siirtyneet Venäjällä 1600-luvulta alkaen. Irma Heikkilä-Paukkonen osallistui paluumuuton alun jälkeen paluumuuttajien kotouttamistilaisuuteen, jossa kokoontui niin Ruotsista saapuneita suomalaisia kuin inkeriläisiäkin. Vaikka ryhmiä pyrki kuinka katsomaan samoina paluumuuttajina, oli ero Heikkilä-Paukkosen mukaan radikaali.³⁴⁸

Suomalaiset Neuvostoliitossa -selvityksen mukaan inkerinsuomalaisten määrittelyssä olisi mahdollista käyttää seuraavanlaisia periaatteita:

Suomalaisiksi laskettaisiin kaikki ne suomalaista syntyperää olevat henkilöt, jotka ovat inkerinsuomalaisia (savakot, äyrämöiset, suomenmaakkoset) tai pietarinsuomalaisia, amerikansuomalaisia tai muita Suomesta muuttaneita tai näiden jälkeläisiä.

*Jälkeläiseksi katsotaan sellainen henkilö, jonka isän tai äidin vanhemmista yksikin kuuluu edellä mainittuun ryhmään. Myönnettäessä paluumuuttajan statusta tulisi myös muuta kansallisuutta oleville perheenjäsenille, eli aviopuolisoille tai avopuolisolle ja alaikäisille lapsille antaa paluumuuttajan status.*³⁴⁹

Paluumuuttoon olivat siis oikeutettuja pääasiassa ne, jotka olivat suomalaista syntyperää tai joiden vanhemmat olivat suomalaisia. Suomalaisuutta tarkistettaessa henkilön tulee

---

³⁴⁵ Nevalainen 1991, 296.

³⁴⁶ Matti Pukkion haastattelu 24.1.2018; Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018; Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018.

³⁴⁷ Työhallinto 1998, 4.

³⁴⁸ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018

³⁴⁹ Häikiö, Aunesluoma, 45.

esittää jollain asiakirjalla kansallisuutensa, tähän sopivat esimerkiksi syntymätodistus, Neuvostoliiton sisäinen passi, josta löytyy merkintä ”suomalainen”, inkeriläisten väestönsiirtoa koskeva henkilökortti tai ainakin Suomesta muuttaneiden sukulaisten nimet, jotka tarkistetaan kirkon- kirjoista. Rajatapauksissa voitaisiin ottaa myös huomioon henkilön suomen kielen taito sekä samaistuminen suomalaiseen kulttuuriin, mutta etenkin kielitaito ei saa olla ratkaiseva tekijä. 1900-luvun väestönsiirtojen vuoksi inkeriläiset eivät muodosta mitään yhtenäistä ryhmää ja myös tämän vuoksi olisi kohtuutonta vaatia nuorilta suomen kielen taitoa.³⁵⁰

Inkeriläisyys todettiin vielä vuoden 1990 alussa edellä mainitun selvityksen perusteella, ja vasta myöhemmin ulkomaanedustustot alkoivat noudattaa tiukempaa linjaa. Ensimmäisen vuoden aikana virkamiehet olivat usein hämmentyneitä, eivätkä tienneet mitä säädöksiä heidän tuli noudattaa, eihän siihen edes ollut mitään vakiintunutta linjausta.³⁵¹ Ei tiedetty mitä tulisi odottaa, mistä hakijat olisivat peräisin tai mitä he haluaisivat.³⁵² On myös huomioitava, että inkeriläisten suomalaisuus vaihteli hyvin paljon esimerkiksi Leningradin ja Petroskoin välillä. Kun Petroskoin yliopistossa pystyi jo tuolloin opiskelemaan suomen kieltä, puhui Leningradissa suomea äidinkielenään ainoastaan 2% inkeriläisistä.³⁵³ Voidaankin sanoa, että inkeriläiskulttuurista oli huomattavasti helpompi pitää kiinni Petroskoissa, kuin Leningradissa, missä inkeriläisten osuus oli huomattavasti pienempi. Tähän yksityiskohtaan iski esimerkiksi toimittaja Martti Backman, joka raportoi paluumuutosta hyvin kriittisesti Yleisradion MOT-ohjelmassa,³⁵⁴ ottaen ohjelman haastateltavat Pietarin edustustosta.³⁵⁵

Vuonna 1991 Moskovan ulkomaanedustusto piti kirjaa inkeriläisille annetuista maahantuloluvuista. Otanta on pieni, sillä vielä vuosina 1990 - 1991 hyvin suuri osa paluumuutosta tuli Suomen rajojen läheisyydestä. Lupia myönnettiin 57 inkeriläiselle sekä sen lisäksi noin 70 lähiomaiselle. 24 näistä 57 hakijasta puhui suomea heikosti tai ei lainkaan. 14 hakijan tietoa ei ole saatavilla. 17 hakijalla oli Suomessa työpaikka jo

---

³⁵⁰ Häikiö, Aunesluoma, 45.

³⁵¹ Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkerialäisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

³⁵² Matti Puhakan muistio VP 1990 KK 223/1990 vastaukseksi. Ryhmä ID, TEMA.

³⁵³ Häikiö, Aunesluoma 1990, 11.

³⁵⁴ Backman 2015.

³⁵⁵ Paluumuuttohaastattelija Marianne Laine-Nurmi Pietarissa: "No mulla on kyllä ihan vahva käsitys siitä, että suurin osa paluumuuttajista on kyllä identiteetiltään täysin venäläisiä. Et on hyvin harvoja, joista voi sanoa, että on todella suomalainen ... No tällä Pietarin alueelta sanotaan vajaa 20 % puhuu siten Suomea, että he tulevat tässä haastattelutilanteessa toimeen suomenkielellä"

odottamassa heitä valmiiksi.³⁵⁶ Suuri osa Moskovon ulkomaanedustustossa asioivista inkeriläisistä oli juuri niitä, jotka oli karkotettu Siperiaan vuosien 1920 - 1942 aikana, näin ei tapahtunut enää toisen maailmansodan jälkeen.³⁵⁷

Kun otetaan huomioon myös 1920 - 1940 -luvun karkotukset, poliittinen vaino sekä suomenkielisen koulun puuttuminen, uuden inkeriläissukupolven olisi hyvin vaikeaa puhua sujuvasti suomea. Inkeriläinen Olga Nikolajeva kyseenalaistaa tilanteen osuvasti vuonna 1987:

*Mutta mitä pidetään äidinkielenä? Yleinen mielipide on, että se on kieli, jonka ihminen tietää lapsuudestaan, mutta se pätee vain normaalioloissa. Entä jos ihmiseltä otetaan pois hänen äidinkielensä, jos hän ei uskalla käyttää sitä?*³⁵⁸

Työministeriön selvityksessä mainitut vaatimukset paluumuutolle voi havaita ongelmallisiksi yksittäistapausten kohdalla. Minkälaiseksi tilanne muuttuu, jos henkilö ei puhu sanaakaan suomea, eikä tunne itseään lainkaan suomalaiseksi, mutta hänen passissaan lukee suomalainen. Martti Häikiö huomauttaakin, että kulttuurinen, juridinen ja geneettinen inkeriläisyys eivät kulje käsi kädessä ja juuri tämän kaltaiset ongelmat muodostuvat kompastuskiviksi kansallisuuden määrittelyssä.³⁵⁹

Inkeriläiset joutuivat jatkuvasti kärsimään suomalaisesta taustastaan, etenkin Stalinin ajan Neuvostoliitossa. Tällöin monet salasivat taustansa, sillä siitä ei ollut muuta kuin haittaa. Tästä syystä inkeriläisten määrää olikin niin vaikea arvioida. suomalaisuuden piilottelu myös edesauttoi vanhojen tapojen ja suomen kielen unohtamista. Tilanne kääntyi kuitenkin pääläelleen vuonna 1990, kun suomalaisuudesta olikin äkkiarvaamatta hyötyä. Tätä mahdollisuutta käytettiin taas hyväksi läpi koko paluumuuton. Lopulta löytyi myös ainakin yksi tapaus, jossa paluumuuttoluvan onnistui saamaan tummaihoisen inkeriläisperhe Sambiasta. 1990-luvun aikana alkoi julkisuuteen nousemaan enemmänkin samankaltaisia uutisia, joissa kauhisteltiin inkeriläislainsäädäntöä ja sen löysyyttä.³⁶⁰

---

³⁵⁶ Heidi Peltola Irma Ertmanille 29.11.1991. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3.

³⁵⁷ Nevalainen 1991, 290.

³⁵⁸ Punalippu 8/1987.

³⁵⁹ Häikiö, Aunesluoma 1990, 46.

³⁶⁰ Backman 1998; Backmanin sähköposti Kaisalmelle 27.12.2017; Päivi Ängelevä, PALUU TODELLISUUTEEN. Internet-artikkeli, 30.7.1995. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000003454299.html> [luettu 6.2.2018].

Kysymystä ”kuka on oikeutettu paluumuuttoon?” varten on haastateltu useaa eri asiantuntijaa,³⁶¹ joiden näkemykset ovat melko lailla linjassa keskenään.

Asiantuntijoiden mukaan paluumuuton kannalta ei ole väliä, milloin henkilön sukulaiset ovat Inkerinmaalle muuttaneet, kunhan se on tapahtunut 1600-luvulla tai sen jälkeen.³⁶²

Tarkasteltaessa kuitenkin esimerkiksi ulkoministeriön asiakirjoja selviää, etteivät kaikki virkamiehet olleet aivan yhtä avarakatseisia inkeriläisyyden määrittelystä. Esimerkiksi 21.9.1990 ulkoministeriön muistiossa huomautetaan, kuinka helppo Neuvostoliiton passi on todellisuudessa väärentää ja vastaavasti kyseenalaistetaan mitkä ovat inkeriläisen todelliset mahdollisuudet kotoutua Suomeen tehokkaasti? Samaisessa arviossa pohditaan myös sitä, tulisiko Suomen harjoittaa selektiivistä paluumuuttajien seulontaa, jolloin maahan pääsisivät ainoastaan nuoret ja koulutetut inkeriläiset.³⁶³

Jo ennen presidentti Koiviston julkituloa inkeriläisperheitä oli muuttanut Suomeen noin 50.³⁶⁴ Myös tällöin inkeriläisten alkuperä todettiin Neuvostoliiton sisämaanpassin avulla kuten myöhemminkin. Yleisesti voidaan kuitenkin nähdä, että inkeriläisten paluumuuttoon suhtauduttiin varauksellisen positiivisesti, ongelmaksi vain muodostui inkeriläisyyden toteaminen luotettavasti.³⁶⁵ Tämän ongelman poistamiseksi harkittiin useita erilaisia toimenpiteitä, kuten edustustoissa täytettäviä lomakkeita, haastatteluita tai pisteytysjärjestelmää.³⁶⁶ Tarkalla haastattelulla edustustot saisivat kerättyä tietoja, joiden avulla myös pisteytysjärjestelmän luominen olisi helpompaa. Asiasta huomautti myös Suojelupoliisi, jonka mukaan haastattelulomakkeiden käyttöönotto olisi erittäin tarpeellista sekä kiireellistä.³⁶⁷

Ulkoasiainministeriön mukaan mallia voitaisiin ottaa esimerkiksi Australiassa toimivasta järjestelmästä, jossa maahantulokaavake on useita sivuja pitkä ja joka pitää sisällään hyvinkin monimutkaisen pisteytysjärjestelmän, joka lähtee siitä näkökulmasta, että maahantulijan tulisi puhua englantia.³⁶⁸ Yksinkertaisen pisteytysjärjestelmän avulla

---

³⁶¹ Martti Häikiö, Pekka Nevalainen, Pertti Virtaranta, Olavi Koivukangas ja Roland Randefelt.

³⁶² Häikiö, Aunesluoma 1990, 9.

³⁶³ Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkeriläisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

³⁶⁴ Lyra Leningradista UM:lle 15.6.1990 ”inkeriläisten maahantulo”. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 30.6.1990 III, UMA 3.

³⁶⁵ Ulkoasiainministeriö ”Inkeriläisten haastattelukaavake” 31.7.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

³⁶⁶ Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkeriläisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁶⁷ Kekomäki UM:lle 9.11.1990 ”Kutsu; suomalaista syntyperää olevien haastattelulomake; lausuntopyyntö”. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁶⁸ Laura Reinilä Ulkoasiainministeriölle 17.7.1990. ”Suomi-NL: pysyvä maahanmuutto”. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

hakija pystyisi jo ennen virallista hakua päättämään, mitkä ovat hänen mahdollisuutensa paluumuuttoon. Tämä vähentäisi merkittävästi turhien hakemusten määrää. Ulkomaanedustustojen kokemuksen mukaan osa neuvostoliittolaisista pysyvää maahanmuuttolupaa hakevista on unelmoijia, joiden lähtökohtana on Neuvostoliiton ylivertauus muihin kansoihin verrattuna.³⁶⁹ Useat hakemukset jäävät kuitenkin täyttämättä edustustossa käydyn keskustelun jälkeen, kun henkilölle selviää, ettei häntä Suomessa odotakaan asunto ja työpaikka. Kun edustuston tehtävänä on suomalaisten avustaminen, tulisi välttää mahdollisuuksien mukaan turhia työtehtäviä.³⁷⁰

Kaikki edellä mainitut haastattelut ja päätökset tapahtuisivat ulkomaanedustustoissa, mikä nähtiin pienoisena ongelmana. Edustustojen liian suuri rooli kansalaisuuden määrittelyssä saattaisi johtaa siihen, että yhdenmukaisen linjan muodostaminen olisi mahdotonta.³⁷¹ Keskustelu siitä suorittiko Suomi jonkinlaista valikointia inkeriläisten suhteen vaikuttaa turhalta, sillä arkistoista saa yksiselitteisesti kuvan, jonka mukaan tätä ei tapahtunut, eikä sille haluttu myöskään antaa mitään epäilyjä.³⁷²

Ensimmäinen versio tulevasta haastattelulomakkeesta esiteltiin ministeriössä 22.11.1990 eli siis jo yli kahdeksan kuukautta paluumuuton alkamisen jälkeen.³⁷³ Kaavake on kolmisivuinen ja siinä kysytään paluumuutosta haaveilevan henkilön perustiedot, jonka lisäksi tiedustellaan kielitaitoa, ammattia, mahdollista Suomessa olevaa työpaikkaa sekä rikoshistoriaa.³⁷⁴ Kaavakkeen ongelmaksi muodostui kuitenkin sen kieli, sillä alun perin kaavakkeen täyttäjänä toimisi paluumuuttajaehdokas. Kaavaketta oli painettu ainoastaan suomeksi, joka ei kuitenkaan ollut kaikkien inkeriläisten käyttämä kieli. Kysymykset olivat myös hyvin yksityiskohtaisia. Täten ulkoasiainministeriö toteaaakin, että ulkoedustustot tarvitsevat välttämättömästi lisää työvoimaa, jotta inkeriläiset selviävät edes kaavakkeen täyttämisestä.³⁷⁵ 25.11.1991 sisäministeriön, ulkoasiainministeriön ja työministeriön yhteisvoimin suunnittelema

---

³⁶⁹ Laura Reinilä Ulkoasiainministeriölle 17.7.1990. ”Suomi-NL: pysyvä maahanmuutto”. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

³⁷⁰ Reinilä Moskovasta UM:lle ”Suomi-NL: pysyvä maahanmuutto” 17.7.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3

³⁷¹ Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkeriläisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

³⁷² Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990”. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁷³ Olli Urponen Ulkoasiainministeriölle, ”Kutsu; suomalaista syntyperää olevien haastattelukaavake; lausuntopyyntö” 21.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁷⁴ Ibid.

³⁷⁵ Päällysaho Leningradista UM:lle ”Lausuntopyyntö” 22.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

kaavake valmistuu yksinkertaistettuna versiona ja sitä toimitetaan noin 10 000 kappaletta eri ulkomaanedustustoihin.³⁷⁶ Kaavake myöhästyi lopulta siis 20 kuukautta paluumuuton alusta.³⁷⁷

Haastattelukaavakkeen tarkoituksena oli kitkeä hakijoiden joukosta huijarit, mutta myös yhdenmukaistaa edustustojen toimintaa. Paluumuuton väärinkäytöksiä ilmenikin välittömästi prosessin käynnistyttyä ja pian lehdistössä syntyi käsite ”valeinkeriläinen”.³⁷⁸ Myöhemmin 1990-luvulla inkeriläisistä ja heidän rikollisuudestaan keskusteltiin toistuvasti myös eduskunnassa³⁷⁹ ja mediassa.³⁸⁰ Kansanedustaja Sulo Aittoniemi (kesk.) pohti vuonna 1997 tosissaan inkeriläisten palauttamista Inkerinmaalle. Hänen mukaansa inkeriläiset ovat kiittämättömiä ja olisi Suomen etu, jos he palaisivat takaisin Venäjälle ja Viroon.³⁸¹ Myöhemmin samana vuonna Aittoniemi pyrki vakuuttamaan muut päättäjät Inkeri-liiton ja KGB:n salaliitosta.³⁸²

Haastattelukaavakkeen käyttöönnotosta eteenpäin viisumin myöntäminen tapahtuisi lähes kaikissa tapauksissa edustustossa pyytämättä asiasta minkäänlaista konsultaatiota Suomesta.³⁸³ Huomion arvoista on, että kaavakkeita toimitettiin edustustoihin varsin paljon, ottaen huomioon, että paluumuuttajia arvioitiin olevan ensimmäisten vuosien aikana ainoastaan muutamia tuhansia.³⁸⁴ Näistä muutamasta tuhannesta useiden inkeriläisten oletettiin hakevan ainoastaan monikertaviisumia, johon ei edes välttämättä tarvittu paluumuuttajanstatusta.³⁸⁵

---

³⁷⁶ Grönberg sisäasiainministeriöstä UM:lle ”inkeriläisten haastattelukaavake” 15.1.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁷⁷ Ulkoasiainministeriö edustustoille ”inkeriläisten haastattelulomakkeet” 25.11.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁷⁸ Leitzinger 2010, 83.

³⁷⁹ VP 1997 KK 877/1997 Aittoniemi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_877+1997.pdf#search=KK%20877%2F1997 [luettu 14.2.2018].

³⁸⁰ Aamulehti 19.2.2002. Ainakin tuhat nuorta muuttajaa jäänyt pahasti heroiniinikoukkuun; HS 14.2.2002, Inkeriläiset arvostelevat paluumuuttajien valintaa.

³⁸¹ VP 1997 KK 877/1997 Aittoniemi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_877+1997.pdf#search=KK%20877%2F1997 [luettu 14.2.2018].

³⁸² VP 1997 KK 1108/1997 Aittoniemi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_1108+1997.pdf#search=KK%201108%2F1997 [luettu 14.2.2018].

³⁸³ Risto Veijalainen ulkoasiainministeriölle ”vastaus inkeriläisten haastattelukaavake” 15.2.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁸⁴ Tom Grönberg ulkoasiainministeriölle ”inkeriläisten haastattelukaavake” 15.1.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁸⁵ Matti Puhakan muistio VP 1990 KK 223/1990 vastaukseksi. Ryhmä ID, TEMA.

Kaavakkeen käyttöönotto ei osoittautunut kuitenkaan aivan yksinkertaiseksi.

Ensinnäkin talouslamassa painivat ministeriöt väittelivät vielä kesällä 1991 siitä, kuka kaavakkeiden painatuksen lopulta maksaisi ja myöhemmin ongelmaksi muodostui niiden jakelu.³⁸⁶ Haastattelut eivät saisi missään nimessä vuotaa edustustojen ulkopuolelle, edes inkeriläisjärjestöille, jotteivat potentiaaliset huijarit voisi opetella vastauksia ulkoa. Täten päätettiin, että kaavakkeiden täyttö tapahtui edustuston virkailijan johdolla, joka esitti tarvittavat kysymykset kirjaten ne oikeisiin kohtiin.³⁸⁷

Kansalaisuuskysymyksestä muodostui tärkeä aihe ministeriöille ja se jakoi virkailijat hyvin vahvasti. Pääasiallinen viesti oli kuitenkin selvä. Suomi oli vielä vuosina 1990 - 1991 valmis ottamaan vastaan kaikki paluumuutosta kiinnostuneet inkeriläiset sekä heidän omaisensa, kunhan heidän henkilöllisyydestään oltiin ensin varmistettu joko Tallinnan, Petroskoin, Leningradin tai Moskovan edustustoissa. Tilannetta kuvaa realistisesti ulkoministeriön virkamiehen mielipide, jonka mukaan ”Suomessa kysymys inkeriläisten hyvinvoinnista koetaan tärkeäksi”.³⁸⁸

4.2 Neuvostoliiton passilainsäädäntö – ulkomaanedustustot vaikeuksissa

Inkeriläisten paluumuuton ehkä suurimmaksi ongelmaksi vuosina 1990 - 1991 muodostui Neuvostoliiton passilainsäädäntö ja ulkomaanedustustojen ruuhkautuminen. Kuten muillakin länsimailla, niin myös Suomella oli voimassa viisumikäytäntö Neuvostoliiton kanssa. Vielä vuoden 1991 kesään saakka niin inkeriläisillä kuin muillakin Neuvostoliiton kansalaisilla oli hyvin suuria vaikeuksia muuttaa vakituisesti pois Neuvostoliitosta. Neuvostoliitto ei paluumuuton aluksi kohdellut inkeriläisiä mitenkään eri tavoin, vaan heitä koskivat samat rajoitukset kuin ketä tahansa muutakin. 1990-luvun alun ainoat erityistapaukset olivat Neuvostoliiton saksalaiset sekä juutalaiset, joita pyrittiin siirtämään tehokkaasti Länsi-Saksaan ja Israeliin. Etenkin juutalaiset pyrkivät pois keinolla millä hyvänsä, sillä jo tuolloin antisemitismi oli nostamassa päätään Neuvostoliitossa. Jossain vaiheessa myös Suomi oli jopa

---

³⁸⁶ Pertti Harvola sisäasiainministeriölle ”inkeriläisten haastattelukaavake” 31.7.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

³⁸⁷ Ulkoasiainministeriö edustustoille ”inkeriläisten haastattelulomakkeet” 25.11.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁸⁸ Irma Ertman muistio ”Neuvostoliiton suomalaiset paluumuuttajina” 14.6.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

ehdokkaana juutalaisten kauttakulkumaana, mutta lopulta Israel valitsi juutalaisille lähtöpaikaksi Lappeenrannan sijasta Varsovan.³⁸⁹

Suomen ministeriöiden osalta myös viisumi- ja passiasioissa vallitsi samankaltainen tila kuin muissakin inkeriläisiä koskevissa asioissa; etenkin ensimmäisten kuukausien aikana esimerkiksi ulkoasiainministeriöllä ei ollut täysin varmaa tietoa, koskivatko inkeriläisiä samat säännöt kuin muita vai oliko heillä erityisoikeuksia.³⁹⁰ Toukokuussa 1991 Leningradin pääkonsulivirastossa valmisteltiin erillinen sopimusluonnos inkeriläisten erityisaseman tunnustamisesta, mutta arkistoista ei selviä hyväksyttiinkö se lopulta Neuvostoliitossa. Leningradin pääkonsulaatissa oli myös vierailut Yhdysvaltojen maahanmuuttopäällikkö Princeton N. Lyman, joka pyrki painostamaan Neuvostoliittoa muuttamaan passikäytäntöään. Tätä ei kuitenkaan yksilöllisesti ollut suunnattu inkeriläisten tilanteeseen.³⁹¹

Seppo Tiitisen mukaan Mauno Koivisto ja Tiitinen olivat asiasta sopineet Felix Karasevin kanssa ja hän lupasi informoida asiasta taas neuvostojohtoa.³⁹² Näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut, eikä todisteita mistään sopimuksesta ole havaittavissa. Asiasta eivät tietäneet Neuvostoliiton varakonsuli Mihail Konovalov tai passiviranomaiset,³⁹³ Suomen ulkoasiainministeriön virkamiehet eivätkä lopulta myöskään ulkomaanedustustot.³⁹⁴ Tiitisen mukaan hän toimi ainoastaan KGB:n kanssa, eikä voi olla tietoinen, miksei asiasta ole tiedotettu muille osapuolille.³⁹⁵ Tämä vaihtoehto sosisikin koko paluumuuttoprosessin toimintaan, mutta on vaikea kuvitella, että vastaavanlainen asia jätettäisiin vain kertomatta. Haastattelemani työministeriön virkamiehet tai paluumuuttohaastattelijat eivät ole ikipäivänä kuulleet mistään erityissopimuksesta.³⁹⁶

---

³⁸⁹ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

³⁹⁰ Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁹⁰ Irma Ertman muistio ”Neuvostoliiton suomalaiset paluumuuttajina” 14.6.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

³⁹¹ Markus Lyyra ulkoasiainministeriölle ”inkerialäisten paluumuutto” 7.5.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

³⁹² Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

³⁹³ Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁹⁴ Irma Ertman muistio ”Neuvostoliiton suomalaiset paluumuuttajina” 14.6.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

³⁹⁵ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

³⁹⁶ Irma Heikkilä-Paukkosen haastattelu 2.2.2018; Tapani Tuomiharjun haastattelu 6.2.2018.

Paluumuutto ei myöskään passilainsäädännön osalta edennyt toivotulla nopeudella. Vielä vuonna 1990 niin Neuvostoliitto kuin Suomikin olivat siinä käsityksessä, että Neuvostoliitto lanseeraisi saman vuoden alkukesästä uuden passilain. Sen tuli olla täysin vallankumouksellinen muutoin jähmeässä Neuvostoliiton järjestelmässä. Lain mukaan passi myönnettäisiin hakijalle aina viideksi vuodeksi kerrallaan ja se voitaisiin myöntää useisiin eri tarkoituksiin kuten matkailuun, opiskeluun tai työntekoon. Tällöin ei vaadittaisi myöskään kutsua kohdemaasta.³⁹⁷

Lopulta presidentti Gorbatšov hyväksyi uuden lain 20.5.1991, mutta se tulisi voimaan vasta vuoden 1993 aikana. Laki olisi mahdollistanut myös laittomasti Suomessa oleskelevien inkeriläisten paluun Neuvostoliittoon hoitamaan asiansa kuntoon. Inkeriläisille taattiin myös, etteivät neuvostoviranomaiset puuttuisi heidän toimintaansa.³⁹⁸ Syynä lain lykkäämiselle aina vuoteen 1993 oli, että Moskovalle selvisi vasta todella myöhäisessä vaiheessa, että vapaa matkustelu Neuvostoliitosta lisäisi ulkomaisen valuutan tarvetta heti jopa noin yhdeksän miljardia ruplaa. Täten suunnitelmaa viivytettiin muutamalla vuodella eikä se lopulta nähnyt koskaan päivänvaloa Neuvostoliiton hajotessa joulukuussa 1991.³⁹⁹

Vuonna 1990 tilanne oli kuitenkin hankala inkeriläisten paluumuuttajien kannalta. Vielä tuolloin Neuvostoliitossa oli käytössä useita erilaisia passeja ja yksittäisellä henkilöllä saattoi olla hallussaan myös useampi passi esimerkiksi kiireellisen matkan vuoksi. Inkeriläisten tilanteessa ongelmia aiheuttivat niin sanotut turistipassit ja ulkomaanpassi. Turistipassit jaettiin OK- ja OM-kategorioihin, joista ainoastaan OK-kategoria mahdollisti työskentelyn ulkomailla. Pelkästään ulkomaanpassi oikeutti lopulliseen maastamuuttoon Neuvostoliitosta.⁴⁰⁰ Etenkin ulkomaanpassin kohdalla tilanne oli hyvin monimutkainen, sillä Neuvostoliiton lain mukaan passin anoja tarvitsi siihen kutsun kohdemaassa asuvalta lähisukulaiseltaan. Inkeriläisten tilanteessa tämä oli hyvin vaikeaa ottaen huomioon, että useimmilla ei ollut ollut sukulaisia Suomessa vuosikymmeniin. Täten inkeriläinen, joka sai viisumin Suomen edustustosta ei voinut

---

³⁹⁷ Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

³⁹⁷ Irma Ertman muistio ”Neuvostoliiton suomalaiset paluumuuttajina” 14.6.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

³⁹⁸ Ibid.

³⁹⁹ Markus Lyra ulkoasiainministeriölle ”Viisumikysymykset” 2.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴⁰⁰ Kirsti Kivelä ulkoasiainministeriölle ”Neuvostoliiton passilaki” 26.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

olla varma, saisiko hän ulkomaanpassia, jonka taas myöntäisi Neuvostoliiton passiviranomainen OVIR.⁴⁰¹

Suomen ministeriöt eivät olleet myöskään tietoisia kuinka paljon inkeriläisiä oli jonossa odottamassa ulkomaanpassia, inkeriläisseurojen mukaan jonottajia oli useita satoja.⁴⁰² Ministeriöiden käsityksen mukaan osa virastoista myönsi ulkomaanpassin helpommin kuin toiset, hankinnassa auttoi myös käteinen raha. Vaikka Suomen edustustot kirjoittivat inkeriläisille kutsuja Suomen valtiolta, se ei tuntunut vaikuttavan asiassa puoleen tai toiseen.⁴⁰³ Osa inkeriläisistä oli jopa niin epätoivoisia, että jätti hakematta viisuminsa Suomen edustustosta, sillä tiesi saavansa kielteisen päätöksen neuvostoviranomaisilta. Eräs toivoton perhe haki viimeisenä mahdollisuutenaan viisumia Israeliin aikomuksenaan jäädä matkalla Suomeen, kyseisessä tapauksessa Suomen edustustot olivat myöntäneet maahanmuuttoluvan jo useita kuukausia aiemmin. Tilanteesta teki entistä vaikeamman, että lupakäsittelyn ollessa käynnissä viisumia ei voinut edes vaihtaa turistipassiksi.⁴⁰⁴

Vaikka Suomi yritti aktiivisesti vaikuttaa asiaan, ei siihen kiinnitetty juurikaan huomioita. Neuvostoliiton mukaan inkeriläiset eivät olleet anoneet minkäänlaista erityisasemaa, joten neuvostovirkamiehet olivat asian suhteen voimattomia.⁴⁰⁵ Suomen ja Yhdysvaltojen viranomaisten toiminnan lisäksi ongelmaan yrittivät puuttua myös inkeriläiset sekä virolaiset järjestöt, joiden mukaan vastaavissa tilanteissa olevalle ihmisryhmälle tulisi myöntää viisumivapaus.⁴⁰⁶

Passiepäselvyyksistä johtuen inkeriläiset kiersivät tilanteen tulella Suomeen pelkällä turistipassilla, mikä taas oli ongelma neuvostoviranomaisille. Neuvostoliiton varakonsuli Mihail Konovalovin mukaan inkeriläisten vakituinen muutto Suomeen turistiviisumilla ei sovellu Neuvostoliiton työ-, eläke-, asunto- tai omaisuudensiirtomääräyksiin. Muutto tällä tavoin jättää myös Neuvostoliitossa asuvat omaiset usein epätietoisuuteen. Pysyvä maastalähtö voi Neuvostoliitosta tapahtua

---

⁴⁰¹ Hakala ulkoasiainministeriölle ”Inkeriläisten maastamuutto” 18.7.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

⁴⁰² Tallinnan edustusto ulkoasiainministeriölle ”Inkeriläisten maastamuutto” 23.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

⁴⁰³ Mikko Makkonen muistio ”Neuvostoliiton suomensukuisista paluumuuttajista” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

⁴⁰⁴ Hakala ulkoasiainministeriölle ”Inkeriläisten maastamuutto” 18.7.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

⁴⁰⁵ Kirsti Kivelä keskustelumistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴⁰⁶ Pakki Suomen ulkoministeriölle 1.10.1989. Kansio 635/89, UMA.

sääntöjen mukaan vain kahdella eri tavalla, joko anomalla pysyvää maastalähtöä koskevaa lupaa etukäteen tai maastalähdön jälkeen ulkomailla poikkeusmenettelynä. Viimeksi mainitussa tilanteessa neuvostoviranomaiset kyllä suostuisivat statuksen muuttamiseen perustelluista syistä, kuten lapsen syntymä, terveydentila tai lähiomaisen hoivantarve.⁴⁰⁷

Neuvostoviranomaiset närkästyivät myös toistuvasti siitä, että turistipassilla Suomeen saapuneet inkeriläiset ilmoittautuivat työnhakijoiksi Suomessa. Tämä oli mahdollista, sillä Suomen edustustot myönsivät kaikille inkeriläisille automaattisesti vuoden työ- ja oleskeluluvan jo ennen Suomeen saapumista.⁴⁰⁸ Monet myös onnistuivat saamaan töitä vielä vuoden 1990 aikana, ennen todellista talouden syöksykierrettä. Suomen myöntämät työ- ja oleskeluluvat olivat myös ongelmallisia, koska se myönnettiin kaikille inkeriläisille katsomatta minkälainen passi henkilöllä oli hallussa. Tilanteessa, jossa inkeriläinen halusi matkustaa Suomeen turistipassilla, sai hän automaattisesti suomalaisessa ulkomaanedustustossa passiinsa viisumin lisäksi myös työ- ja oleskeluleimat. Henkilö ei kuitenkaan lopulta pääsisi ylittämään Neuvostoliiton rajaa, sillä henkilön katsottiin rikkovan Neuvostoliiton lakia. Jos työlupa viivästysten vuoksi myönnettiin vasta Suomessa, takavarikoitiin inkeriläisen passi, jos hän palasi Neuvostoliittoon ja myöhemmin estettäisiin paluu kotiseuduille.⁴⁰⁹

Ulkoapäin katsottuna tilanne vaikuttaa hyvin sekavalta ja koordinoimattomalta. Ministeriöiden oletuksen mukaan useat inkeriläiset halusivat tulla Suomeen pääasiassa tilapäisesti, joten miksi heidän kohdallaan passiasioihin ei ollut perehdytty tarkemmin.⁴¹⁰ Tuntuu kummalliselta, että turistiviisumilla Suomeen saapuvien inkeriläisten passi leimataan automaattisesti työ- ja oleskeluluvalla, vaikka tähän ei edes ole ollut aina tarvetta. Miksi työlupa ylipäättään myönnettäisiin, jos viisuminhakijalla ei olisi tietoa tulevasta työpaikasta?⁴¹¹

Uuden passilain myötä tilanne olisi muuttunut täysin. Neuvostoliiton kansalaisella olisi täysi oikeus myös palata takaisin kotimaahansa, on hän sitten rikkonut Neuvostoliiton

---

⁴⁰⁷ Ertman ulkoasiainministeriölle ”Oikeudellisen osaston virkamiesten keskustelut ulkovaltojen edustajien kanssa” 18.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

⁴⁰⁸ Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴⁰⁹ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴¹⁰ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴¹¹ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

passilakia tai ei. Vielä tuolloin kuitenkin useita inkeriläisiä sakotettiin asiasta. Inkeriläiset eivät myöskään saaneet viedä Suomeen enempää omaisuuttaan, kuin mitä olisivat pystyneet hankkimaan turistivaluutallaan.⁴¹² Neuvostoliiton OVIR:in päällikön Leonid Savitskijin mielestä Suomen toiminta aiheuttaa suuren määrän murhetta Neuvostoliiton konsulivirastolle. Neuvostoliiton mielestä inkeriläisten asettaminen erityisasemaan rikkoo Suomen lakia, jonka mukaan kaikkia vähemmistöjä tulisi kohdella samalla tavalla. Savitskij epäilee myös, että Suomi valitsee tarkoituksenmukaisesti paluumuuttajat sen mukaisesti, kenestä olisi eniten hyötyä Suomelle nyt ja tulevaisuudessa. Täten onkin vain luonnollista, että paluumuuttoa koskevat ongelmat kaatuvat Suomen viranomaisten niskoille.⁴¹³

Ulkoministeriön ja sen virkamiesten taistellessa Neuvostoliiton passilainsäädännön kanssa, oli ulkomaanedustustojen työntekijöillä täysi työ pitää yllä toimivaa järjestelmää. Läpi 1990-luvun taitteen passihakemusten määrä oli räjähdysmäisessä kasvussa. Esimerkiksi pelkästään tammi-syyskuun vuoden 1990 aikana Leningradin pääkonsulaatti oli myöntänyt ennätysmäärän viisumeita Suomeen. Määrä oli kasvanut 70%. Vastaavasti määrät Tallinnassa olivat kaksinkertaistuneet.⁴¹⁴ Mahdollisuutena pidettiin myös, että Neuvostoliiton rajan ylittäisi yhä useampi somalipakolainen. Tähän Koivisto oli kuitenkin valmistautunut ja antanut käskyn sisäministeri Rantaselle käännyttää somalit tarvittaessa suoraan rajalta takaisin Neuvostoliittoon.⁴¹⁵

Lopulta suuremmilta ongelmilta onnistuttiin selviämään ylitöillä, mikä tuntuu taas johtaneen huolimattomuuteen virkailijoiden taholta. Tilanteen rauhoituttua yksi virkamies totesikin, että Suomella ei tosiasiaassa ole minkäänlaista viisumipolitiikkaa Neuvostoliittoa varten, sillä kaikki voimavarat kuluvat vain ja ainoastaan mahdollisimman monen hakemuksen leimaamiseen. Keinot tämän muuttamiselle löytyisivät uudesta ATK-tekniikasta, viisumien tekemisestä maksullisiksi sekä poliisi-

---

⁴¹² Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴¹³ Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴¹⁴ Ulkoasiainministeriö ”Viranomaisneuvottelu raja- ja viisumikysymyksistä” 5.10.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴¹⁵ Jarkko Sipilä, Salaiset arkistot 1990: Hallituksella oli järeä somalipykälä valmiina. 15.2.2015. <https://www.mtv.fi/uutiset/rikos/artikkeli/salaiset-arkistot-1990-hallituksella-oli-jarea-somalipykala-valmiina/4781296#gs.5QinavU> [luettu 12.2.2018]

ja viisumiviranomaisten tietoliikenteen tehostamisesta. Suomi ei kuitenkaan missään vaiheessa edes pitänyt mahdollisuutena asettaa maksua viisumeille.⁴¹⁶

Suomen ulkoasiainministeriössä pohdittiin kuinka kutsujärjestelmää voisi uudistaa esimerkiksi valuuttavaatimuksella. Vaikka Suomella ei ollutkaan tuolloin mitään tekemistä Neuvostoliiton kutsujärjestelmän kanssa, oli se Suomelle vielä tuolloin eduksi. Jos kutsujärjestelmä olisi lakkautettu kokonaisuudessaan, Suomeen pyrki nopeasti jopa miljoonia maahanmuuttajia työn perässä. Keskusteltaessa valuuttavaatimuksesta kutsujärjestelmän sijaan suurimmaksi huomioksi nousi, että kenellä neuvostokansalaisella on valuuttaa? Varmimmin sitä löytää mustasta pörssistä ja järjestäytyneen rikollisuuden piiristä. Valuuttavaatimus olisi luonut Suomeen juuri sen ongelman mitä ministeriöt halusivat välttää. Vaikka ministeriöiden ehdottama 200,- FIM/oleskelupäivä saattaa vaikuttaa vähältä, oli se tuon ajan neuvostokansalaiselle omaisuus. Neuvostoliiton yleinen taloudellinen tila 1990-luvun alussa muistutti katastrofia, josta oli vaikea löytää poispääsyä. Sitä paitsi ministeriöt sovelsivat tilannetta Suomesta kiinnostuneisiin inkeriläisiin, joiden uskottiin olevan pääosin vanhuksia, eikä heidän matkustusmahdollisuuksia haluttu rajoittaa rahavaatimuksilla.⁴¹⁷

Valuuttavaatimusta ja kutsujärjestelmää pohdittiin myös yhdistettäväksi, niin että itse Suomessa asuva kutsuja olisi taloudellisesti vastuussa kutsumastaan henkilöstä. Rahallisella talletuksella henkilö voisi todistaa taloudellisen tilansa, mutta myös sen, että on aidosti halukas huolehtimaan kutsumastaan henkilöstä. Valuuttavaatimus tässä mielessä estäisi tehokkaasti myös keksittyjen kutsujen sekä mustan pörssin toimintaa. Talletus olisi myöhemmin nostettavissa takaisin, eli kyseessä olisi ollut eräänlainen panttiratkaisu. Yleisesti maksuja perusteltiin kuitenkin runsaasti kasvaneen työmäärän hoitamisella. Jokaisen matkustajan henkilökohtainen haastattelu vaati huomattavaa henkilöresurssien kasvattamista, esimerkiksi Leningradissa viisumeita myönnettiin 70 % enemmän kuin vuosi aiemmin.⁴¹⁸ Tilanne Neuvostoliitossa oli kuitenkin niin huolestuttava, että osa viisumihakijoista ei edes aikonut matkustaa Suomeen. Viisumin

---

⁴¹⁶ Heikki Talvitie ulkoasiainministeriölle ”Suomen viisuminantopolitiikka Neuvostoliitossa” 1.2.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴¹⁷ Ralf Friberg ulkoasiainministeriölle 1.10.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴¹⁸ Ulkoasiainministeriö ”Viranomaisneuvottelu raja- ja viisumikysymyksistä” 5.10.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

avulla he pystyivät kuitenkin hankkimaan ulkomaista käteistä rahaa, joka myöhemmin myytiin mustassa pörssissä eteenpäin.⁴¹⁹

Suuri osa Suomen ja Neuvostoliiton välisistä passiongelmistä johtui käytännössä Neuvostoliiton järjestelmän vanhanaikaisuudesta, taloudellisista ongelmista sekä siitä, etteivät osapuolet koordinoineet toimintaansa juuri millään tavalla. Kun suomalaiset edustustot pitivät inkeriläisiä erityistapauksena, ei Neuvostoliitto erotellut inkeriläisiä mistään muusta vähemmistöstä. Täten suomalaiset ja neuvostoliittolaiset virkamiehet ohjeistivat inkeriläisiä eri tavoin, mikä taas hankaloitti asioita raja-aseilla. Vaikka inkeriläiset muodostivatkin vain pienen osan Neuvostoliiton muuttohalukkaista, niin Suomessa inkeriläisistä kannettiin huolta varsin paljon. Vaarana oli, että inkeriläiset voisivat taas joutua harhailemaan Neuvostoliitossa maattomina, ellei maiden välille saataisi virallistettua järjestelmää inkeriläisten varalle.⁴²⁰

Ministeriössä pohdittiinkin, että olisiko lopulta niin kamalaa, jos inkeriläiset rikkoisivat turistipassilla Neuvostoliiton passilakia. Laittomuus on Neuvostoliitossa jo niin laajaa muutoinkin, että kaikki katselevat järjestelmän ja lakien läpi muissakin suhteissa. Miksi Suomen tulisi noudattaa ohjeita pilkun tarkasti, kun näin ei tee edes itse Neuvostoliitto. Inkeriläisille tulisikin myöntää erikoispassit, joka mahdollistaisi edestakaisen kulun ja työskentelyn vailla pelkoa laittomuuksista.⁴²¹

Mahdollisuus tulla turistipassilla Suomeen osoittautui kuitenkin myös Suomen kannalta ongelmalliseksi asiaksi. Se vaikeutti etenkin palveluluiden tarjoamista.

Turistiviisumeilla tulleita ei voitu järjestelmällisesti saada työvoimatoimiston järjestelmään työnhakijoiksi eikä heillä ollut oikeutta kotikuntaan ja siten kunnan palveluihin. Turistiviisumilla Suomeen tulijoiden määrät kasvoivat lopulta niin suuriksi, että esimerkiksi Helsingin kaupunki joutui asettamaan paluumuuttajia hätämajoitukseen.⁴²²

Elokuussa ulkoministeriö sai yllättäen tiedon Neuvostoliiton ilmoituksesta, että inkeriläisten pysyvään maahanmuuttoon riittäisi jatkossa Suomen konsulaatin vahvistus oleskeluluvan myöntämisestä. Asian vahvistaa ulkoministeriölle Markus Lyyra, joka

---

⁴¹⁹ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴²⁰ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴²¹ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴²² Heikkilä-Paukkonen 2013.

vieraili 3.9.1991 Leningradissa OVIR:in päällikön Leonid Savitskijin vieraana.⁴²³

Toisin sanoen lähiomaisen kutsua ei enää tarvittaisi. Ilmoitus tuli yllätyksenä myös ulkomaanedustustoille, eikä mitään toimintamallia ollut sen varaan laadittu. Ohjeeksi edustustot saivat, että kaikki hakemukset tulee hyväksyä, kunhan hakijalle tehdään selväksi Suomen ongelmallinen työtilanne. Heille myös annettaisiin *Ohjeita Suomeen työhön aikoville Neuvostoliiton suomalaisille* -opas, josta löytyy selvä marssijärjestys asioille.⁴²⁴

Vaikka lopulta inkeriläisten maastamuutto lutviutuikin melko nopeasti, oli asia ministeriöiden ja ulkomaanedustustojen kiusana yli vuoden ajan.⁴²⁵ Oli syynä passiongelmiä mikä tahansa, niin se vaikeutti olennaisesti lähes jokaisen Suomeen saapuneen inkeriläisen matkaa ja elämää. On mahdollista, että Suomi uskoi Neuvostoliiton passilain todella tulevan voimaan jo kesällä 1990 eikä uskonut, että se myöhästyisi lopulta hamaan tulevaisuuteen.⁴²⁶

Jos passilaki olisi tullut voimaan suunnitellusti, ei inkeriläisillä olisi ollut minkäänlaisia ongelmia maastamuuttonsa kanssa. Suomeen olisi saapunut huomattavasti suurempi määrä inkeriläisiä vuosien 1990 - 1991 aikana. Tämä toisaalta ei olisi vähentänyt Suomen ulkomaanedustustojen ongelmia, sillä viisumihakemusten määrä olisi kasvanut vähintään kymmenillä tuhansilla. Neuvostoliitto arvioi, että passilain toteutuessa Neuvostoliitosta muuttaisi useita miljoonia työn perässä länteen. Suomi olisi sijaintinsa, sosiaaliturvansa sekä vakautensa puolesta yksi houkuttelevista vaihtoehdoista.

---

⁴²³ Markus Lyra ulkoasiainministeriölle ”Viisuminanto” 3.9.1991. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3.

⁴²⁴ Ilkka Kanerva ulkoasiainministeriölle ”Inkeriläisten maahanmuutto; todistus ulkomaanpassin saamiseksi” 15.8.1991. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3.

⁴²⁵ 10.4.1990-2.8.1991.

⁴²⁶ Irma Ertman ”Viisumi – ja kunniakonsulikysymykset: keskustelu Neuvostoliiton konsulaatissa 19.1.1990. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 30.6.1990 III, UMA 3.

4.3 Palumuuton väärinkäytökset

Palumuuton kaksi ensimmäistä vuotta olivat hankalia niin inkeriläisille kuin Suomen viranomaisille. Suomen itäraja vuosi odotettua enemmän ja inkeriläisiä saapui Suomeen turistipasseilla, mikä teki heidän tilastoinnistaan vaikeaa. Koska koko prosessi oli vasta tuolloin saamassa lopullista muotoaan, esiintyi inkeriläisten toiminnassa paljon myös Suomen valtion ja sosiaalihuollon hyväksikäyttöä. Vielä vuosina 1990 - 1991 ongelmat eivät monesti yltäneet tiedotusvälineisiin, mutta jo vuodesta 1992 alkaen esimerkiksi Helsingin Sanomien arkistosta löytyy kasvava määrä negatiivisen sävytteisiä inkeriläisartikkeleita sekä mielipidekirjoituksia.

Varsinaisten väärinkäytösten lisäksi virkamiehissä sekä kantaväestössä herätti närää inkeriläisten saapuminen Suomeen ilman asuntoa tai työpaikkaa. Tällöin he olivat hylänneet elämänsä Neuvostoliitossa ja saapuivat Suomeen elämään sosiaaliuilla. Suomessa inkeriläisiä odotti työttömyyden lisäksi viikkoja kestävä virastojen käsittelyajat, virastojen venäjän kielen taitamattomuus sekä omaisuuden jääminen Neuvostoliittoon.

Tästä muodostuikin lopulta suuri ongelma suurimmissa kaupungeissa ja etenkin Helsingissä. Inkeriläisille ei vain yksinkertaisesti löytynyt enää asumistiloja tai etenkään töitä. Jo pelkästään tämä oli riittävä syy rajoittaa palumuuttoa vuodesta 1992 eteenpäin 1500-2000 henkilöön.⁴²⁷ Työttömyys ja asunnottomuus toisaalta yleistyivät vasta vuodesta 1991 eteenpäin. Ylipäätään inkeriläiset olivat varsin aktiivisia hankkimaan töitä itselle jo etukäteen, esimerkiksi 19.12.1990 Tallinnassa leimattiin 650 työlupaa inkeriläisille ja kaikilla heillä oli jo etukäteen tiedossa työpaikka.⁴²⁸

Karkeammat väärinkäytökset olivat useimmissa tapauksissa asiakirja- ja passiväärennöksiä,⁴²⁹ mutta myös härskimpiä tapauksia sattui useita erilaisia. Tässä kohtaa tulee kuitenkin muistaa, mistä lähtökohdista palumuuttajat olivat Suomeen tulossa. Kuten olen aiemmin jo esittänyt, Neuvostoliiton tilanne oli hyvin heikko 1990-luvun alussa. On tietysti huomioitava, että kun tuhansien ihmisten kokoinen ryhmä

---

⁴²⁷ Työhallinto 1998, 12.

⁴²⁸ Tallinnan edustustosta ulkoasiainministeriölle ”Inkeriläisten maahanmuutto” 19.12.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴²⁹ Riitta Vainio, Nikiforovin perhe sai oleskeluluvan, Inkeriläisinä esiintyneitä venäläisiä vastaan on aloitettu oikeudenkäyntejä. Internet-artikkeli, 21.6.1995. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003444300.html> [luettu 9.2.2018].

lähtee liikkeelle maasta toiseen, niin joukkoon kuuluu myös auttamatta niitä Koiviston ja Tiitisen mainitsemia ”akanoita”.⁴³⁰

Tämä on etenkin inkeriläisten kohdalla sääli, sillä koko ryhmä leimattiin lopulta muutamien yksilöiden vuoksi. Etnisesti suomalaisten ja heidän perheidensä paluumuutto Suomeen on herättänyt pettymystä molemmin puolin.⁴³¹ Tuleekin pyrkiä muistamaan, kuinka suuresta väestöryhmästä on oikein kyse. Suomeen on muuttanut 26 vuoden aikana noin 30 000 - 35 500 inkeriläistä. Kohderyhmän saama negatiivinen maine ja julkisuus tuntuukin kohtuuttoman raskaalta.

Paluumuuton alkuaikoina ulkomaanedustustot olivat vieläpä saaneet käskyn Risto Veijalaiselta olla tarkistelematta liiaksi inkeriläisten asiakirjoja ja paluumuuttajaksi hyväksyttiin hyvin lepsusti.⁴³² Vasta kun ulkomaanedustustot saivat haastattelulomakkeensa 25.11.1991⁴³³ sekä paluumuuttohaastattelijansa 1.3.1991⁴³⁴ tilanne alkoi vähitellen muuttua kontrolloidummaksi.⁴³⁵ Ulkoasiainministeriö ei lopulta vastannut paluumuuttoon liittyvistä ongelmista, vaan ne usein välitettiin suoraan Suojelupoliisille, jonka pääasiallisena tehtävänä oli estää ammattirikollisuuden pesiytyminen Suomeen. Vaikeaa se kuitenkin oli, sillä Supolla ei ollut etukäteistietoa, kuka Suomeen oli paluumuuttajastatuksella tulossa. Rikollistoiminnan kitkemiseksi Neuvostoliitto oli liittynyt Interpoliin.⁴³⁶

Paluumuuton ensimmäisenä kahtena vuotena ongelmat olivat aivan yhtä vakavia kuin myöhempinäkin vuosina, vaikka vielä tuolloin ne eivät tulleet usein julkisuuteen.⁴³⁷ Talouslama ei ollut vielä ehtinyt iskeä laajasti yhteiskuntaan eivätkä ihmiset suhtautuneet paluumuuttoon ja sen ongelmiin yhtä negatiivisesti.⁴³⁸ Vasta vuodesta 1993 eteenpäin mielipiteet muuttuivat karkeimmiksi. Inkeriläiset alkoivat saapua Suomeen ”aburahan” tai ”Kellakortin” turvin,⁴³⁹ eikä heillä todellisuudessa ollut mitään

---

⁴³⁰ Seppo Tiitisen haastattelu 31.1.2018.

⁴³¹ Flink 2004.

⁴³² Leitzinger 2010, 83.

⁴³³ Ulkoasiainministeriö edustustoille ”inkerialäisten haastattelulomakkeet” 25.11.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴³⁴ Kirsi Päälyysaho, muistio ”Huomioita, kysymyksiä ja ajatuksia viisumiasioista” 20.3.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴³⁵ Irma Heikkilä-Paukkosen haastattelu 2.2.2018.

⁴³⁶ Kirsti Kivelä keskustelumistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴³⁷ Leitzinger 2010, 83.

⁴³⁸ Mähönen, Yijälä 2016, 18.

⁴³⁹ Päivi Ängelevä, PALUU TODELLISUUTEEN. Internet-artikkeli, 30.7.1995. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000003454299.html> [luettu 6.2.2018].

toivoa työllistyä omalla alallaan tai myöskään matalapalkka-aloilla. Vaikka inkeriläisiin suhtauduttiinkin muita maahanmuuttoryhmiä suopeammin, eivät suomalaiset havainneet eroja inkeriläisten ja venäläisten tai virolaisten välillä.⁴⁴⁰

1990-luvulla inkeriläisiä leimattiin myös muissa tapauksissa pelkkien huhupuheiden pohjalta. Esimerkiksi vuonna 1997 Suomi-Inkeri-seuran puheenjohtaja Inkeri Räisänen aloitti mediakampanjan Pietarin Inkeri-liittoa vastaan, sillä hänen mukaansa paluumuuttajajonot liikkuivat suhteiden avulla ja todelliset inkeriläiset eivät päässeet Suomeen.⁴⁴¹ Paluumuuton alkaessa Suomeen pyrkivät inkeriläiset asetettiin haastattelujonoon ja ilmoittautuminen tuohon jonoon tapahtui Inkeri-liiton kautta. Paluumuuton alkaessa Leningradin pääkonsulaatissa ei vielä ollut inkeriläisiin erikoistunutta virkamiestä, joten osa tehtävistä ulkoistettiin Inkeri-liitolle. Wladimir Kokon mukaan järjestelmästä luovuttiin vasta Räisäsen aloittamien perättömien huhupuheiden jälkeen.⁴⁴² Keskustelu asiasta ylsi lopulta aina eduskuntaan asti, jossa Sulo Aittoniemi yritti vakuuttaa muut päättäjät KGB:n ja Inkeri-liiton yhteistyöstä.⁴⁴³

Suurimmaksi yksittäiseksi syyksi passiväärennöksiin nousee ylivoimaisesti elintasopakolaisuus. Tämä ei suinkaan rajoittunut ainoastaan inkeriläisiin vaan myös luonnollisesti muihin neuvostokansalaisiin, jotka pyrkivät epätoivoisesti ulos Neuvostoliitosta. Suojelupoliisiin mukaan olisi ollut tarpeellista tehdä merkintä passiin hylätyn viisumihakemuksen jälkeen. Täten henkilö ei pystyisi enää jatkossa menemään vain toiseen Suomen edustustoon tekemään uutta hakemusta. Hakijalla tulee olla myös jokin järkevä syy, miksei viisumia haettaisi omasta lähimmästä edustustosta.⁴⁴⁴ Asia ei kuitenkaan toiminut käytännössä, sillä erään virkamiehen mukaan ainakin Tallinnan toimipiste vuosi kuin seula ja esimerkiksi jokainen inkeriläinen sai välittömästi vuoden oleskeluluvan, vaikka halusi tulla vain muutaman viikon vierailulle.⁴⁴⁵

---

⁴⁴⁰ Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 106-107.

⁴⁴¹ Tarja Ahokas, Huhuja vääristä papereista ja ohituksista. Internet-artikkeli, 08.05.1995.

<https://yritysarkisto-sanoma-fi.ezproxy.utu.fi/article/is950508077/SFNJU1RTRVNfPj0xOTkwMDEwMV9fXzNfaW5rZXJpLWxpaXR0b18tUFZN> [luettu 16.2.2018]

⁴⁴² Wladimir Kokon haastattelu 16.2.2018.

⁴⁴³ VP 1997 KK 1108/1997 Aittoniemi,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_1108+1997.pdf#search=KK%201108%2F1997 [luettu 14.2.2018].

⁴⁴⁴ Eero Kekomäki ulkoasiainministeriölle ”Kutsu; suomalaista syntyperää olevien haastattelulomake; lausuntopyyntö” 9.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴⁴⁵ Mikko Makkonen ”kutsuista ja viisumeista” 8.11.1991. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3.

Haastatteleman paluumuuttohaastattelijan mukaan passiväärennökset voitiin jakaa yleisesti kolmeen eri osaan. Väärennökset kohdistuivat usein Neuvostoliiton sisämaanpassin kansalaisuusmerkintään. Helpon havaittavissa olleet väärennykset oli usein tehty raaputtamalla alkuperäinen merkintä pois, yleisesti käytettiin myös jotain liuotinaineita. Taitavimmat väärennökset ilmenivät ainoastaan röntgenlaitteella.⁴⁴⁶ Tästä löytyy esimerkki maaliskuusta 1991, jolloin erään naisen syntymätodistus on väärennetty. Tapauksessa nainen oli viimeisillään raskaana ja pariskunta halusi tulla synnyttämään Suomeen. Paperit kyllä olivat miehen mukaan kunnossa, mutta niiden saamisessa olisi kestänyt aivan liian kauan.⁴⁴⁷

Kolmantena vaihtoehtona olivat viralliset passiväärennökset tai virkamiesten lahjonta. Lokakuussa 1991 Pietarista löytyi passitehdas, joka teki henkilölle uuden Neuvostoliiton sisämaanpassin 5 000 ruplalla.⁴⁴⁸ Näitä yksittäisiä tapauksia oli edustustojen hyvin vaikea havaita. Olikin ainoastaan tuurista kiinni, onnistuivatko edustustojen työntekijät havaitsemaan huijauksen muiden lähteiden avulla.

Osa inkeriläisistä tuli Suomeen ainoastaan lyhyelle vierailulle, mutta käveli saman tien suoraan sosiaalivirastoon hakemaan paluumuuttajille tarkoitettua sosiaaliavustusta. Tämän jälkeen he ovat matkustaneet takaisin Neuvostoliittoon myymään ulkomaisen valuuttansa, josta esimerkiksi Leningradissa oli huutava pula. Jossain tapauksissa Suomeen vakituisesti muuttaneet ovat välittömästi avustuksensa saamisen jälkeen lähteneet takaisin Neuvostoliittoon jättäen lapsensa Suomessa heitteille. Tältä osin avustusten maksatusta jaettiin useampaan erään ja henkilöiden kulkemiseen kiinnitettiin huomiota passin perusteella. Osa neuvostoliittolaisista teki bisnestä myös tehtailemalla kutsuja ja myymällä ne myöhemmin eteenpäin muille Suomeen haluaville.⁴⁴⁹

Suuri osa Suomeen saapuneista inkeriläisistä saapui ensiksi Helsinkiin, missä lieveilmiöt tuntuivat myös kaikkein räikeimmin. Helsingin torilla yleistyi ”laukkuryssäilmiö”, jossa Venäjältä saapuneet henkilöt kaupittelivat pimeää viinaa. Suomen poliisilla ei ollut voimavaroja puuttua asiaan ja huolta herättivät myös huumeet

---

⁴⁴⁶ Irma Ertman Markus Lyralle ”Inkeriläisten viisumit” 4.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴⁴⁷ Marja-Leena Eskelinen Ulkoasiainministeriölle ”Helsingin poliisilaitos, ulkomaalaistoimisto” 22.3.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴⁴⁸ Hannu Siljamäki muistio ”Ylikonstaapeli Seppo Löfgrenin välitti Pietarin Suomen konsulaatin edustaja Makkoselta saamansa seuraavan tiedon” 27.11.1991.

⁴⁴⁹ Olli Salin ” Neuvostoliiton suomalaisten paluumuuttajien toimeentulotuki ja siihen liittyvät ongelmat” 13.9.1991. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3.

ja prostituutio.⁴⁵⁰ Jälleen kerran ilmiö ei koskenut yksinään inkeriläisiä vaan yleisesti kaikkia Neuvostoliitosta saapuneita henkilöitä.

4.4 Ministeriöiden reagointi ja inkeriläisten paluumuuton helpottaminen

Paluumuuton alkaessa 10.4.1990 aloittivat suomalaiset ministeriöt välittömästi toiminnan inkeriläisten tilanteen helpottamiseksi. Vaikka suuri osa toiminnasta liittyi maahantulo-ongelmiin sekä Neuvostoliiton kanssa toimimiseen, oli ministeriöille suunnitelmissa myös useita pienempiä ja sitäkin tärkeämpiä projekteja. Nämä projektit oli suunnattu usein ruohonjuuritasolle tarkoituksena auttaa vaikeuksissa olleita inkeriläisyksilöitä selviytymään paremmin arjen haasteista sekä elämän vaivattomammasta siirtämisestä uuteen maahan.

Vielä paluumuuton alkaessa Suomessa ei ollut aiempaa kokemusta neuvostoliittolaisten maahantulokoulutuksesta tai sen järjestämisestä. Myös tiedot paluumuuttajien taustoista olivat puutteelliset, sillä mitään selvitystä ei asiasta ollut olemassa. Ministeriöt olivat arvioineet paluumuuttajien kielitaidon yläkanttiin, minkä vuoksi tilanne muodostui vähintäänkin haastavaksi. 11.4.1990 työministeri Matti Puhakka arvioi 20 % Leningradin alueella asuvien inkeriläisten puhuvan sujuvasti suomea.⁴⁵¹ Todellinen luku oli 2 %.⁴⁵² Irma Heikkilä-Paukkosen mukaan oli ilmeistä, että useimmilla inkeriläisillä olisi tarvetta jonkinlaiseen valmentavaan koulutukseen, johon liittyisi suoraan myös suomen kielen opetusta.⁴⁵³ Kielitaitoa ja ylipäätään tietoutta Suomesta parantamaan tarjottiin inkeriläisille esimerkiksi ilmaista kirjapakettia. Tämä kotikirjasto piti sisällään niin tietokirjoja, kaunokirjallisuutta kuin myös lastenkirjoja.⁴⁵⁴

Alusta alkaen oli kuitenkin varmaa, etteivät inkeriläiset saisi viisumivapautta, mutta ulkomaanedustustot voisivat suosia inkeriläisiä muihin neuvostokansalaisiin verrattuna.⁴⁵⁵ Suomalaiset virkamiehet kirjoittivat kyllä kutsuja inkeriläisille, mistä ei

---

⁴⁵⁰ Mikko Makkonen ”kutsuista ja viisumeista” 8.11.1991. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3. Signum 68.41-NLO, 1.8. - 31.12.1991 VIII, UMA 3.

⁴⁵¹ Matti Puhakan muistio VP 1990 KK 223/1990 vastaukseksi. Ryhmä ID, TEMA.

⁴⁵² Häikiö, Aunesluoma 1990, 11.

⁴⁵³ Irma Heikkilä-Paukkonen ”Neuvostoliiton suomalaisten työvoimapalvelut” 11.10.1990. Ryhmä ID, TEMA.

⁴⁵⁴ Karjalaisen kulttuurin edistysseura Inkerin rahasto – Kirjapaketin tilauslomake. Ryhmä ID TEMA.

⁴⁵⁵ Irma Ertman ”inkerialäisen Suomeen matkustamisen helpottaminen; kansallisuuden kontrollointimahdollisuus” Leningradin ja Moskovan edustustoille 8.1.1990. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 30.6.1990 III, UMA 3.

lopulta ollut mitään hyötyä.⁴⁵⁶ Apua oli kuitenkin siitä, että inkeriläisten viisumihakemukset olivat suoraan ulkomaanedustustojen päätäntävallassa eikä niitä alistettu sisäministeriön päätäntävallaan. Tätä yksityiskohtaa kritisoi myös Neuvostoliitto väittäen, että Suomi valikoi tällä tavoin ainoastaan nuoria inkeriläisiä.⁴⁵⁷ Tämä olisi ollut normaalisti Suomen lakien vastaista, mutta inkeriläiset luokiteltiin paluumuuttajiksi eikä heihin täten päteet normaalit ulkomaalaislait. Itse asiassa vielä tuossa vaiheessa inkeriläisiä eivät koskeneet mitkään lait, joten ulkomaanedustustoilla oli tuossa vaiheessa varsin vapaat kädet.⁴⁵⁸ Inkeriläisiä myös suosittiin esimerkiksi Tallinnan edustuston edustalla olleen jonon ohituksilla. Ongelmaksi kuitenkin muodostui, että henkilöiden suomalaisuutta oli hyvin vaikea todeta.⁴⁵⁹

Kesällä 1990 julkaistiin ensimmäinen suomenkielinen opas *Tietoa Suomeen aikoville Neuvostoliiton ja Viron suomalaisille*.⁴⁶⁰ Myöhemmin samaisesta oppaasta tuotettiin myös venäjänkielinen ja naisille suunnattu versio.⁴⁶¹ Pelkona oli kuitenkin, että opas lähtisi leviämään kulovalkean tavoin Neuvostoliitossa ja täten houkuttelisi muita neuvostokansalaisia pyrkimään Suomeen. Täten opasta ei tulisi jakaa muille kuin inkerinsuomalaisille ja heidän puolisoilleen.

Työministeriö puolestaan valmisteli oman oppaansa, jonka tarkoituksena oli selkeästi määritellä marssijärjestys Suomeen saapuville inkeriläisille, jotka halusivat töitä. Useat inkeriläiset lähestyivät työvoimatoimistoja tiedustellen mahdollisia työpaikkoja. Työministeriön vastaukseen liitettiin työhakulomake, Työmarkkinat-lehti sekä jo aiemmin mainitsemani opas. Kirjeessä selvitetään lisäksi Suomen asunto- ja yhteiskunnallista tilannetta. Tällä oli tarkoitus vähentää inkeriläisten pettymystä, jos oletusarvona on, että Suomessa löytyisi varmasti töitä.⁴⁶² Ulkoministeriön mukaan

---

⁴⁵⁶ Makkonen Moskovasta Ertmanille ”inkerialäisten maahanmuutto” 21.9.1990. Signum 68.41-NLO, 1.7. - 30.9.1990 IV, UMA 3.

⁴⁵⁷ Kirsti Kivelä keskustelumuistio ”Leningradin OVIR:in päällikön Leonid Savitskin vierailu Suomessa 6.11.1990” 13.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴⁵⁸ VP 1993 KK 483/1993 Pekkarinen,

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_483+1993.pdf#search=KK%20483%2F1993

”Paluumuuttajia koskevaa erityislakia ei ole olemassa” [luettu 15.2.2018].

⁴⁵⁹ Reinilä ulkoasiainministeriölle ”inkerialäisten paluumuutto” 10.7.1990. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 30.6.1990 III, UMA 3.

⁴⁶⁰ Irma Heikkilä-Paukkonen ”Neuvostoliiton suomalaisten työvoimapalvelut” 11.10.1990. Ryhmä ID, TEMA.

⁴⁶¹ Ertman ulkoasiainministeriölle ”Opas ulkomaalaisille naisille” 30.11.1990. Signum 68.41-NLO, 1.10. - 31.12.1990 V, UMA 3.

⁴⁶² Irma Heikkilä-Paukkonen ”Neuvostoliiton suomalaisten työvoimapalvelut” 11.10.1990. Ryhmä ID, TEMA.

suurin ongelma ei olekaan syntymätodistusten väärentäminen vaan luulo siitä, että työlupa tarkoittaa varmaa työllistymistä.⁴⁶³

Aiemmissakin osioissa jo selvästi esille tullutta tiedotuksen puutetta pyrittiin helpottamaan erilaisilla tilaisuuksilla esimerkiksi Petroskoissa. Tapahtumissa pyrittiin vastaamaan sellaisiin inkeriläisten päivänpolttaviin kysymyksiin kuten kuka ylipäättään oli oikeutettu paluumuuttoon.⁴⁶⁴ Lopulta Leningradiin saatiin 1.3.1991 paluumuuttoneuvoja. Marja-Liisa Halinen antoi neuvoja puhelimitse ja henkilökohtaisesti Suomen työmarkkinatilanteesta sekä paluumuutosta yleensä. Arkistojen perusteella tämä johti välittömästi muutamien inkeriläisten päätökseen hylätä suunnitelmansa muuttaa Suomeen.⁴⁶⁵ Vastaavanlaista toimintaa järjestettiin myös Tallinnaan, mutta vasta vuodesta 1992 eteenpäin.⁴⁶⁶ Henkilökohtaista neuvontapalvelua syntyi myös Helsingin työvoimatoimistoon.⁴⁶⁷

Irma Heikkilä-Paukkosen mukaan tämän neuvojan myötä tilanne helpottui huomattavasti koko paluumuuton ympärillä.⁴⁶⁸ Tilanteen helpottamiseen olisi saattanut ryhtyä myös Pietarin Inkeri-liitto, mutta ministeriöiden kanssa käytyjen keskustelujen tuloksista päätellen hekään eivät olleet tietoisia kaikista paluumuuton kiemuroista. Inkeri-liitto oli kuitenkin perustanut Leningradiin, Petroskoihin sekä Tallinnaan eräänlaisia työnvälityspisteitä. Toiminnan varjopuolena oli kuitenkin, että ne perivät palveluistaan luonnollisesti maksun ja niiden Suomi-tietous vaihteli suuresti. Tästä syystä Suomen katsottiin tarpeelliseksi perustaa Inkerinmaalle Suomi-tietopalvelupisteitä sekä lisätä neuvontatilaisuuksien määrää.⁴⁶⁹

Edellä mainitut toimet ovat vain pintaraapaisu ministeriöiden tai muiden sidosryhmien toimenpiteistä paluumuuton ja inkeriläisten hyväksi. Esimerkiksi Suomi-Seura oli kiinnostunut perustamaan Helsinkiin inkeriläisille suunnatun infokeskuksen,⁴⁷⁰ joka ei kuitenkaan lopulta konkretisoitunut. Tätä toivoivat myös inkeriläiset, kun Suomen

---

⁴⁶³ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.6. - 31.7.1991 VII, UMA 3.

⁴⁶⁴ Marja-Liisa Halinen, ”Raportti N:o 2 Leningradista”. 30.4.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴⁶⁵ Kirsi Päällysaho, muistio ”Huomioita, kysymyksiä ja ajatuksia viisumiasioista” 20.3.1991. Signum 68.41-NLO, 1.1. - 31.5.1991 VI, UMA 3.

⁴⁶⁶ Heikkilä-Paukkonen 2013.

⁴⁶⁷ Ibid.

⁴⁶⁸ Irma Heikkilä-Paukkonen haastattelu 2.2.2018.

⁴⁶⁹ Irma Heikkilä-Paukkonen ”Neuvostoliiton suomalaisten työvoimapalvelut” 11.10.1990. Ryhmä ID, TEMA.

⁴⁷⁰ Kiitti STT, Suomi-Seura haluaa ohjelman inkeriläisten paluumuutolle. Internet-artikkeli 17.4.1990. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002975394.html> [luettu 19.2.2018].

toiminta osoittautui tehottomaksi.⁴⁷¹ Kuten jo aiemmin totesin, paluumuuton alun hankaluudet eivät varsinaisesti liittyneet mitenkään ministeriöiden toiminnan puutteeseen tai välinpitämättömyyteen, päinvastoin. Arkistoista ja henkilöhaastatteluista saa kuvan, jonka mukaan inkeriläisten eteen tehtiin ahkerasti töitä.

Suomen valtio myönsi työministeriölle vuonna 1990 yhteensä 300 000 markkaa edellä mainittujen toimenpiteiden kustannuksiin. Vuonna 1993 inkerinsuomalaisten tukemiseen oli budjetoitu valtion talousarviossa jo puoli miljoonaa markkaa. Kohteet olivat pysyneet samoina, mutta tuolloin Suomi tarjosi jo lähtömuuttovalmennusta niin Venäjällä kuin Virossakin. Valtio varautui talousarviossa vuodesta 1991 lähtien 1 500 – 2 000 inkeriläisen vuosittaiseen vastaanottoon. Arvio oli joustava ja sen toteutumiseen vaikuttivat erityisesti kuntien mahdollisuudet tarjota asuntoja muuttajille.⁴⁷²

Kunnat tarjosivat asuntoja paluumuuttajille mahdollisuuksien mukaisesti ja odotusajat kasvoivat jopa yli vuoteen. Kuntien toiminnan mahdollisti valtio, joka korvasi paluumuuttajien vastaanotosta aiheutuneet kustannukset puolen vuoden ajalta. Eläkeläisten osalta tuet ylettyivät viiden vuoden päähän. Kun paluumuuttajien määrä suurimpiin kuntiin ylitti vastaanottokyvyn, siirrettiin inkeriläiset jo etukäteen kuntien asuntojonoihin, mikä itsessään kasvatti jälleen jonojen pituutta. Työministeriö pyrki aktivoimaan kuntia vastaanottajina tiedottamisella, vetoimuksilla, yhteistyöllä Kuntaliiton ja työvoimatoimistojen kanssa ympäri Suomen.⁴⁷³

Lopulta myös paluumuuton säädöksiä ryhdyttiin tiukentamaan. Lopulta ajatus vapaasta ja rajoittamattomasta paluumuutto-oikeudesta unohdettiin. Heidän rinnastaminen muualta maailmalta tuleviin paluumuuttajiin kääntyi lopulta heitä vastaan. Inkeri-liitto totesikin tiedotteessaan 1990-luvun puolivälissä: ”Mikään ulkomaalaisryhmä ei ole etukäteen niin hyvin tutkittu kuin inkerinsuomalaiset paluumuuttajat. Vaikka inkerinsuomalaiset puhuvat historiallisista syistä paremmin venäjää kuin suomea, niin lähes kaikilla on halu kehittää suomen kielen taitoaan. Inkerinsuomalaiset tulevat työllistymään mm. kaupan ja lähialueyhteistyötä tekevien yritysten palvelukseen monipuolisen kielitaitonsa takia”. Mitään maahanmuuttajaryhmää ei ole Suomessa valmennettu etukäteen niin perusteellisesti kuin inkerinsuomalaisia.⁴⁷⁴

---

⁴⁷¹ Nevalainen 1991, 298.

⁴⁷² Heikkilä-Paukkonen 2013.

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Ibid.

6. Aineistoanalyysin yhteenveto: kuinka Suomen rooli tulee nähdä paluumuutossa?

Analysoidessa lopulta Suomen roolia paluumuutossa on otettava huomioon useita eri seikkoja useista eri näkökulmista. Kuten kaikki muukin keskustelu maahanmuutosta, siirtolaisuudesta sekä pakolaisuudesta, on jokainen henkilö oma tarinansa ja näin ollen jokaisella on myös omat motiivinsa. Paluumuuton kohdalla motiivit eivät lopu inkeriläisiin, vaan ulottuvat aina Suomen valtiojohdon huipulle saakka. Pohdinta, että tulisiko koko paluumuuttoon suhtautua eri tavoin, koska sen on legitimoinut Suomen presidentti, on täysin aiheellinen kysymys. Kuinka pitkälle ylipäättään on hyväksyttävää perustella jotain prosessia vain yhden henkilön päätöksen perusteella, on kyseessä sitten presidentti tai ei?

Vaikka Seppo Tiitisen haastattelun sisältöön voi suhtautua varauksellisesti, pidän sitä vahvimpana todisteena paluumuuton taustalla. Tutkijana minulla ei yksinkertaisesti ollut muita vaihtoehtoja kuin tulkita tapahtumia Tiitisen selostuksen pohjalta, sillä presidentti Koiviston kuoltua, on hän todennäköisesti ainoa, joka tiesi tapahtumien todellisen kulun. On kuitenkin huomionarvoista, että Tiitisen kertoma poikkeaa hyvin vahvasti muista kirjallisista lähteistä tai henkilöhaastatteluista.

Vuosien 1988 - 1990 olematon valmistelutyö sekä hämärä KGB tausta ovat olleet suurimpia syitä sille, miksi paluumuuton kaksi ensimmäistä vuotta kuluivat niin mollivoittoisissa tunnelmissa. Felix Karasevin, Mauno Koiviston ja Seppo Tiitisen keskusteluista tulee vuonna 2018 kuluneeksi jo kolmekymmentä vuotta. Olisikin aiheellista, että asiasta keskusteltaisiin rehellisesti ja tunnustettaisiin reilusti tehdyt virheet. Tämän avulla tulevaisuudessa välttyttäisiin samankaltaisilta virhearvioilta. Kivutonta se ei tule olemaan, mutta se antaisi rauhan yli 30 000 inkeriläiselle ja kymmenille suomalaisille virkamiehille.

Suomi Mauno Koiviston johdolla epäonnistui paluumuuton valmistelussa, joka huipentui harkitsemattomaan, mutta tietoiseen ratkaisuun käynnistää paluumuutto 10.4.1990. Vuosien 1990 - 1991 toiminnan yskiminen johtui pääosin ulkoisista ja aiemmin tehdyistä virheistä. Täten onkin myönnettävä, että suomalaiset ministeriöt tekivät voitavansa paluumuuton ja inkeriläisten eteen. Täydellinen suoritus se ei tietenkään ollut, mutta lähtökohdat huomioon ottaen toiminta oli vähintäänkin kelvollista. Asiaan saa varmistuksen jo pelkästään haastatteleamalla työministeriön

työntekijöitä. He puolustavat paluumuuttoa ja inkeriläisiä ja samalla ovat jopa sokeita ongelmille, jotka kuitenkin ovat aiheutuneet heistä riippumattomista syistä.

Valmistelussa tehdyt suurimmat ongelmat kulminoituvat *Suomalaiset Neuvostoliitossa* -selvityksen julkaisun myöhäiseen ajankohtaan. Matti Puhakan vastaus kansanedustaja Särkijärven tiedusteluun paljastaa vakavia puutteita Suomen valtiojohton inkeriläistietämyksestä.⁴⁷⁵ Tekemieni haastatteluiden perusteella sama ongelma vaivaa suomalaista yhteiskuntaa yhä edelleen. Paluumuuton päättymisen jälkeen inkeriläiset eivät ole enää median huulilla, hyvässä tai pahassa, mikä taas johtaa automaattisesti koko inkeriläiskulttuurin unohtamiseen. Toinen selvä laiminlyönnin kohde on tiedottamisen puute. Miksei presidentti Koivisto tai Suomen valtio olleet avoimempia tulevasta päätöksestä ja samalla valmistelleet Pietarin Inkeri-liiton johtoa tai ulkomaanedustustoja tulevasta. Kun paluumuutto käynnistyi 10.4.1990, olisi ministeriöillä pitänyt olla jo täysi valmius inkeriläisten paluumuutolle.

Kolmas ongelma onkin sitten jo hieman mutkikkaampi. Suomen olisi pitänyt aktiivisemmin pystyä reagoimaan Suomen talouden suhdannevaihteluihin. Kun vielä vuoden 1990 alussa Suomi käänsi kaikki mahdolliset kivet työntekijöiden varalta, oli tilanne täysin muuttunut jo vuoden 1991 lopussa. Vaikka jossittelu onkin tilanteessa turhaa, on todennäköistä, että koko paluumuutto olisi saanut huomattavasti pienemmän mittakaavan julkisuutta ilman talouslamaa. Talouslama iskikin Suomeen täysin odottamattomasti eikä sitä voitu ennakoida mitenkään.

Suomeen on saapunut paluumuuton aikana 30 000-35 000 inkeriläistä perheineen. Verrattuna Suomen väkilukuun selviää, että puhutaan kuitenkin hyvin marginaalisesta tapahtumasta. Inkeriläisten paluumuutto on myös huomattavasti pienempi kuin muut Euroopan paluumuutot. Esimerkiksi Volgan saksalaisten paluumuutossa puhutaan miljoonista muuttajista.⁴⁷⁶ Pienestä koostaan huolimatta inkeriläisten paluumuuton tapahtumat ovat kuin mikä tahansa merkittävä historiallinen tapahtuma. Se pitää sisällään ulkopuolista painostusta, salailua, kansallisromanttista nationalismia sekä ristiriitaisia puheenvuoroja. Jos inkeriläisten historia etenkin 1900-luvulla on ollut vauhdikasta, ei paluumuuton valmistelu tai käynnistyminen kalpene muiden tapahtumien rinnalla.

---

⁴⁷⁵ Matti Puhakan muistio VP 1990 KK 223/1990 vastaukseksi. Ryhmä ID, TEMA.

⁴⁷⁶ Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä, Reuter 2004, 24.

Huomion arvoista on myös se, etten ole onnistunut kuitenkaan selvittämään täydellisesti paluumuuton tapahtumia. Osa asioista on edelleen paksun savuverhon takana, enkä ainakaan minä onnistunut raivaamaan tietäni perille saakka. Uskon päässeeni todella lähelle, mutta viimeinen silaus jäi valitettavasti muiden selvitettäväksi. Kiinnostavaa olisikin tietää, mikä tekee paluumuutosta niinkin salaperäisen tapahtumaketjun, etteivät päättäjät vielääkään suostu puhumaan siitä todenmukaisesti. Kirjoittaessani tätä alkutalvesta 2018 tiedän, että tulevaisuudessa siirtolaisinstituutin Kristiina Häikiö tulee julkaisemaan aiheesta väitöskirjan. Toivottavasti Häikiö onnistuu kokemuksensa turvin vastaamaan sellaisiin asioihin, jotka minulta jäivät arvoituksiksi.

7. Johtopäätökset

Inkeriläiset sekä muisto Inkerinmaasta ovat osa Suomea ja Suomen historiaa, vaikka inkeriläisyyteen on suhtauduttu vaihtelevasti läpi sen koko historian. Inkeriläiset ovat kokeneet nousuja ja laskuja, hirmuvaltaa ja demokratiaa. Niiden yläpuolelle on aina noussut toivo paremmasta huomisesta. Myös muut ovat kohdistaneet toiveita inkeriläisiin, Suomi etunenässä. Puheet veljeskansarakkaudesta ovat kuitenkin kuihtuneet usein aivan yhtä nopeasti kuin ne olivat alkaneet. Näin kävi 1920-luvulla, 1940-luvulla ja viimeiseksi 1990-luvulla. Erona on kuitenkin ollut, että kun 1920- ja 1940-luvuilla Suomi teki parhaansa inkeriläisten eteen, 1990-luvulla työt jäivät puolitiehen. Erikoisen tapauksesta tekee erityisesti se, että työt jätti puolitiehen se mies, jonka uskottiin olevan inkeriläisten suurin ystävä sekä hyväntekijä.

Kuten olen aiemmissa osuuksissa todennut, Koivistolla oli selkeästi vahvat henkilökohtaiset motiivit paluumuutolle. Hänen tarkoituksensa olivat juuri sellaisia, joina Suomen kansa on oppinut hänet tuntemaan - oikeudenmukaisia sekä inhimillisiä. Tekivätkö nuo asiat paluumuutosta kuitenkaan perustellun? Koiviston tehdessä ensimmäiset päätökset paluumuutosta kesäkuussa 1988, oli tilanne Suomessa ja maailmalla täysin erilainen. Kylmä sota oli tulossa päätökseensä ja Suomi oli vihdoon vapaa integroitumaan haluamallaan tavalla länteen. Tästä huolimatta päätös paluumuuton käynnistämisestä tehtiin täysin väärin perusteiden pohjalta. Koiviston loputon ja väsymätön ”fundeeraus” kunniavelasta perustuu virheelliseen käsitykseen, eikä varsinkaan Koivistolla tulisi olla minkäänlaista velvollisuutta tehdä näin radikaalia päätöstä, etenkin yksin.

Koko kylmän sodan ajan Suomi oli luovunut läpi karikkojen, välillä jopa kyseenalaisin keinoin, mutta kuitenkin selviytynyt haasteista lähes kuivin jaloin. Päätökset tehtiin harkiten, konsultoiden niin länttä kuin itääkin mahdollisista seuraamuksista.

Neuvostoliiton rooli Suomen sisä- ja ulkopolitiikassa oli valitettavan suuri, mutta olosuhteisiin nähden se oli hyväksyttävä. Oli paluumuuton taustalla sitten KGB:n painostava toiminta tai sitten Koiviston henkilökohtainen aloitekyky esimerkiksi työvoimapolitiikan tai kunniavelan kannalta, löytyy marssijärjestyksestä molemmissa tapauksissa paljon kritisoitavaa. Lopulta kaikki kysymykset johtavat kuitenkin yhteen huomioon; miksei Koivisto valmistellut ministeriöitä paremmin vuosien 1988 - 1990 aikana. Tätä voidaankin pitää mielestäni ja vieläpä täysin aiheellisesti suurena erehdyksenä. Tämä lopullinen päätelmä perustuu käsittelemiini lähteisiin sekä kylmään valtionhallinnon näkökulmaan.

Jos taas haluaa tarkastella paluumuuttoa inkeriläisten silmin, on vastaus täysin päinvastainen. Inkeriläiset ovat onnistuneet integroitumaan hienosti suomalaiseen yhteiskuntaan ja samalla he ovat vihdoinkin kyenneet tunnustamaan taustansa pelkäämättä seuraamuksia. Suomeen muuttaneiden inkeriläisten joukosta löytyy tietysti myös ongelmallisia tapauksia, jotka eivät ole noudattaneet yhteisiä pelisääntöjä, mutta näin asia on kaikissa muissakin suurissa ihmisryhmissä.

Jossain perspektiivissä työn kolmas osuus on vain pakollinen sivujuonne, paljon suuremman ja tärkeämmän kokonaisuuden kannalta. Paluumuutto käynnistyi ja inkeriläisille tarjottiin mahdollisuus muuttaa vakituisesti Suomeen. Kaikki ne ongelmat ja vaikeudet, jotka noihin vuosiin mahtuivat, olivat ainoastaan Koiviston tekemien päätösten suoria johdannaisia. Ministeriöt tekivät parhaansa paluumuuton onnistumisen myötä ja muutoinkin vaikuttaa, että virkamiehet suhtautuivat inkeriläisiin asian vaatimalla vakavuudella. Vaikka ensimmäiset kaksi vuotta olivatkin täynnä suuriakin vaikeuksia, onnistuivat ministeriöt reagoimaan niihin onnistuneesti, vaikkakin suurella viiveellä.

Mitä tulee inkeriläisyyteen, on valitettavaa, että se mitä tarkoitamme puhuessamme Inkerinmaasta, on kadonnut historian sivuille. Toisaalta Inkerinmaa sai viimeisen iskunsa jo kauan ennen paluumuuton käynnistymistä ja inkeriläisyys kulttuurina kulkee samaa tietä kohti auringonlaskua. Tämä kehityskulku olisi tapahtunut kuitenkin joka tapauksessa, olisivat inkeriläiset muuttaneet Suomeen tai eivät. Inkerin luterilainen

kirkko on toiminut viimeiset neljäsataa vuotta Suomen ja inkeriläisyyden siteenä ja myös se seuraa yleistä pohjoiseurooppalaista maallistumista muiden uskontojen tavoin.

Jo pelkästään suomalaisuuden ja Suomen historian kannalta olisikin ensiarvoisen tärkeää, että inkeriläisten historiaan tutustuisi myös yhä useampi ihminen niin Suomessa, Virossa, Venäjällä kuin Ruotsissakin. Yhä useampi kieli ja kulttuuri katoavat maailmasta ilman ponnistuksia. Vuosina 1899 - 1917 Suomi ja suomalaiset taistelivat identiteettinsä ja autonomiansa puolesta. Vuosina 1920 - 1987 inkeriläiset taistelivat henkensä, kulttuurinsa sekä läheistensä puolesta, usein vielä turhaan. Vuonna 2016 paluumuuton portit suljettiin lopullisesti ja samalla kuoli myös yhteiskunnan kiinnostus inkeriläisiä kohtaan. Joku saattaa tokaista, että Suomen kunniavelka inkeriläisille olisi vihdoinkin maksettu. Tässä he ovat väärässä. Kunniavelan maksu alkaa vasta nyt. Sen kunniavelan, ettei kukaan unohda heitä.

Epilogi

Aloittaessani aktiivisesti tekemään työtäni elokuussa 2017, en ollut aivan varma mihin se minua veisi. Ajatuksen inkeriläisaiheesta olin kehittänyt isäni kanssa jo yli vuosittain, mutta opiskeluvaihto oli lykännyt työtä lähes vuodella.

Jaoin muiden tutkijoiden sekä inkeriläisten kuvitelman, jonka mukaan koko paluumuutto oli suunniteltu sekä toteutettu täysin normaalein toimenpitein. Tästä huolimatta inkeriläiset ja Inkerinmaa imivät minut nopeasti omakseen; olin samanaikaisesti häpeissäni sekä innoissani siitä, etten tosiasiasa tiennyt juuri mitään tästä salaperäisestä kansasta tai paluumuutosta ylipäätään. Ja päivä päivältä olin yhä yllättyneempi siitä, ettei juuri kukaan tosiaan ollut ollut juuri kiinnostunut inkeriläisten vaiheista 1990-luvun alussa. Valtiotieteilijälle vuodet 1990 - 1996 näyttäytyivät tyhjänä paperina, joka vain odotti kirjoittajaansa.

Kaikeksi onneksi törmäsin jouluna 2017 Iltalehden toimittajan Olli Ainolan kolumniin, joka oli julkaistu Jari Tervon kirjan Matriarkan jälkihöyryissä. Ainola tapaili hieman vaikeaselkoisessa kirjoituksessaan, kuinka Suomessa vallitsee harhaluulo presidentti Koiviston kunniavelka-ajatuksesta. Asiasta kiinnostuneena olin yhteydessä Ainolaan, joka ohjasi minut kollegansa Martti Backmanin puheille, josta alkoikin muutamia kuukausia kestänyt dominoefekti. Backman sai minut vakuuttuneeksi siitä, että paluumuuton taustalla on vielä runsaasti tutkittavaa, kunhan vain löydän oikeat ihmiset siitä kertomaan.

Vietin päivittäin useita tunteja puhelimesta koettaen tavoittaa erinäisiä virkamiehiä, inkeriläisaktiiveja, ministereitä, suojelupoliisin edustajia sekä viimeisessä tapauksessa presidenttiä. Tässä tapauksessa gradututkijan into korvasi ammattitaidon ja löysinkin itseni aivan liian monta kertaa junamatkalta jostain päin Suomea. Työstäni olikin yhtäkkiä muodostunut minulle jotain paljon muuta kuin gradu ja minusta oli aidosti hauskaa ja jännittävää seuralla eri suuntaan osoittavia johtolankoja.

Onnistuin kuitenkin saamaan näiden muutaman kuukauden aikana useiden eri ihmisten huomion, niin hyvässä ja pahassa. Tehdessäni soittokierrostani muutamat henkilöt olivat jo kuulleet tekemisistäni eivätkä halunneet kertoa minulle oikeastaan mitään ja sen vähänkin mitä kertoivat, nimettömänä. Kun toiset olivat hyvinkin avuliaita, syyttivät toiset minua huutaen rasistiksi tai vastaavasti turhanpäiväisten asioiden penkojaksi. Suojelupoliisin entinen päällikkö Seppo Tiitinen otti minut kuitenkin ystävällisesti

vastaan ja jakoi minulle tietonsa suoraan muistiinpanoistaan. Tämä yksittäinen tapaaminen oli minulle samanaikaisesti niin kunnioitusta herättävä kuin merkki siitä, että myös pro gradu -työ voi olla yhteiskunnallisesti merkittävä.

Tiitisen ja useiden muiden tapaamisten, kompromissien sekä unettomien öiden jälkeen sain valmiiksi jotain mistä en edes osannut aiemmin haaveilla: työn, josta voin olla aidosti ylpeä. Suhteellisen lyhyen, mutta kuluttavan, prosessin jälkeen onnistuin raottamaan useita kymmeniä tuhansia ihmisiä koskettavaa aihetta edes hieman läpinäkyvämmäksi. Olenkin saanut työstäni positiivista palautetta esimerkiksi tiedeyhteisöltä.

Arvokkaana akateemisena apuna työssäni toimi Helsingin yliopiston dosentti ja inkerinsuomalainen Toivo Flink, joka on itsekin tutkinut runsaasti inkeriläisten historiaa. Hieman yllättäen jännitin kaikkein eniten juuri hänen mielipidettään, sillä koin jopa jollain tavalla, että olen vastuussa työstäni juuri inkeriläisyhteisölle. Turun yliopistossa minua auttoivat niin ohjaajani, eduskuntatutkimuskeskuksen johtaja, professori Markku Jokisipilä kuin emeritusprofessori Timo Soikkanen. Suuri kiitos kaikille!

Jos olet päässyt tänne asti, päässäsi pyörii varmasti ainakin yksi kysymys: entä ne salaliittoteoriat ja KGB?

Jahtasin edellä mainittuja teemoja hyvinkin ahkerasti koko kevättalven, lähinnä tuloksetta. Nimettömänä pysyttelevät diplomaatit kertoivat minulle useita kyseenalaisia tietoja niin paluumuutosta, mahdollisesta viidennestä kolonnasta kuin tiedustelupalveluidenkin roolista. Olisin voinutkin kirjoittaa useamman sivun aiheesta, mutta koen ettei niiden paikka ole tieteellisessä julkaisussa.

Jokaisesta tarinasta löytyy kuitenkin omat sankarinsa ja pahiksensa. En tiedä löytyykö tästä tarinasta niitä jälkimmäisiä, mutta sankareita kyllä. Ja heidän ansiostaan inkeriläiskulttuuri sinnittelee hengissä, ainakin vielä hetken, niin Suomessa, Ruotsissa, Virossa kuin Venäjällä.

Lähteet

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Arkistot

Kansallisarkisto (MKA) Rauhankatu, Helsinki
Mauno Koiviston henkilökohtainen arkisto MKA

Kansallisarkisto (KA) Hallituskatu, Helsinki
Työ- ja elinkeinoministeriön arkistot 1990-1991, inkerinsuomalaisten paluumuuttoa ja Suomessa työskentelyä koskeva aineisto TEMA.

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Helsinki
Ulkoasiainministeriön arkisto 1989-1991, passi-, maahantulo- ja työlupakysymykset UMA.

Puheet (tekijän hallussa)

Flink Toivo, Riittääkö vain olla olemassa? Mietteitä inkerinsuomalaisten henkisestä tilasta paluumuuton jälkeisellä jaksolla. Uusia näkökulmia inkerinsuomalaisuuteen seminaari Karjalatalolla 22.11.2004.

Flink Toivo, Inkerin sivistys- ja kulttuurihistorian tila Suomessa Venäjällä. Inkeri-seminaari Pietarissa 5.10.2017. (Flink 2017 A)

Heikkilä-Paukkonen Irma, Tällaista ei olekaan ennen tehty – työministeriön kokemuksia paluumuuton järjestäytymisestä. Tallinna 31.10.2013.

Tutkimussuunnitelmat (tekijän hallussa)

Flink Toivo, Aatteen arvo ja hinta. Suomalaisen älymystön tavoitteita Suomessa, Venäjällä ja Neuvostoliitossa I:n ja II:n maailmansodan välisenä aikana. Siirtolaisinstituutti, Turku 2017. (Flink 2017 B)

II LÄHDEJULKAISUT

Valtiopäivät

Valtiopäivät 1990-2004

Komiteat

Ulkomaalaislakityöryhmän Mietintö Sisäasiainministeriö 1989

III SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Aamulehti
19.2.1999
19.2.2002
Carelia
2/2014
Demari
19.2.2002
20.2.2002
Helsingin Sanomat (HS)
18.10.1987
25.2.1990
Helsingin Sanomat (HS) Kuukausiliite
17/1987
2/1999
Länsi-Uusimaa
20.2.2002
Punalippu
8/1987
Suomen Kuvalehti
17/1990
Turun Sanomat (TS)
19.2.1999

IV KIRJALLISUUS & ELOKUVAT

Annala Antti-Jussi, Ikitie. Suomi, 2017. Elokuva. Julkaisija Nordisk Film.

Courtois Stephane, Werth Nicolas, Panne Jean-Louis, Paczkowski Andrzej, Bartosek Karel, Margolin Jean-Louis, Kommunismmin musta kirja. WS Bookwell Oy, Pariisi 1997.

EU-MIDIS. European Union minorities and discrimination survey. Main report. European Union Agency for Fundamental Rights. European Union, Belgium 2010.

Flink Toivo, Pois Inkeristä. Ohi Inkerin. Yliopistopaino, Helsinki 1995.

Flink Toivo, Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944-55. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2010.

Flink Toivo, Pois nöyrän panta. Inkerin Liitto 1922–1944. Siirtolaisuusinstituutti, Turku 2012.

Flink Toivo, Inkerinsuomalaisten paluumuutto ja kotoutuminen Suomeen. Artikkeliteoksessa Venäjänkieliset Suomessa. Huomisen suomalaiset. Toim. Arto Tanner, Ismo Söderling. Siirtolaisinstituutti, Turku 2016.

Gildi L.A., Inkerin suomalaisten kohtalo. Suomalaisten salattu kansanmurha Venäjällä ja sen seuraamukset vuosina 1930-2002. Inkeriläisten sivistyssäätiö, Helsinki 2007.

Heikkinen Esko, Ojakoski Matti, Väisänen Jaakko, Muutosten maailma. Suomen vaiheet esihistoriasta autonomiaan. WSOY Oppimateriaalit Oy, Helsinki 2006.

Henriksson Kirsi, Kastari Pirkko-Liisa, Kun politiikka muuttuu historiankirjoitukseksi – lähihistorian haaste. Artikkeliteoksessa Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi. Vastapaino, Tampere 2001.

Häikiö Martti, Aunesluoma Juhana, Suomalaiset Neuvostoliitossa. Selvitys Neuvostoliitossa asuvien inkeriläisten ja muiden suomalaisten lukumäärästä ja mahdollisesta muuttohalukkuudesta Suomeen. Suomi-seura ry., Helsinki 1990.

Kalela Jorma, Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki 2000.

Kalela Jorma, Muistiedon näkökulma historiaan. Artikkeliteoksessa Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006.

Kirkkinen Heikki, Inkerin keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617. Artikkeliteoksessa Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1991.

Koivisto Mauno, Historian tekijä. Kaksi Kautta. Kustanneosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2017.

Kyntäjä Eve, Muuttonäkymät Venäjältä ja Baltian maista Suomeen. Suomen kuntaliitto, Helsinki 1998. (Kyntäjä 1998A)

Kyntäjä Eve, Viron sosiaalinen kehitys ja inkerinsuomalaisten paluumuutto Suomeen. Suomen kuntaliitto, Helsinki 1998. (Kyntäjä 1998B)

Koivukangas Olavi, Suomi-Seura r.y.:lle. Liite 3 selvityksessä Suomalaiset Neuvostoliitossa, Suomi-seura ry., Helsinki 1990.

Laaksonen Pekka, Mettomäki Sirkka-Liisa, Inkerin teillä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1990.

Lepola Outi, Ulkosuomalaisesta suomenmaalaiseksi, SKS, Helsinki 2000.

Leitzinger Antero (toim.), Mansikkamaa vartijat. Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä. Maahanmuuttovirasto, Helsinki 2010.

Liebkind Karmela, Mannila Simo, Jasinskaja-Lahti Inga, Jaakkola Magdaleena, Kyntäjä Eve, Reuter Anni, Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Gaudeamus, Helsinki 2004.

Liesivuori Leena, Pomoell Risto, Inkeri-projektin arviointi. Ulkomaanavunkehittämissyksikkö HEDEC/STAKES, 1994.

Martikainen Tyyne, Inkerinsuomalaisten oikeus muistoon. ”Että ketään heistä ei unohdetaisi”. Siirtolaisinstituutti, Turku 2014.

Martikainen Tyyne, Stalinin vainot. Inkerinsuomalaiset selviytyjät. TM-kustannus, Espoo 2006.

Miettinen Helena, Inkeriläiset. Maaton kansa. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1989.

Murtorinne Eino, Inkerin kirkon suuruuden kausi (1809-1905). Artikkeliteoksessa Inkerin kirkon neljä vuosisataa. Kansa, kulttuuri, identiteetti. Toim. Jouko Sihvo, Jyrki Paaskoski. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.

- Myllyniemi Varpu, Inkerin kirkon vallankumousten ja Neuvostovallan ensi vuosikymmenien aikana. Artikkeliteoksessa Inkerin kirkon neljä vuosisataa: kansa kulttuuri, identiteetti. toim. Sihvo Jouko, Jyrki Paaskoski. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.*
- Mähönen Tuuli Anna, Yijälä Anu, Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien kotoutuminen Suomeen. Edita Prima Oy, Helsinki 2016.*
- Nevalainen Pekka, Lausunto koskien inkeriläisten Suomeen siirtymisiä ja nykyistä paluumuuttokysymystä. Liite 1 selvityksessä Suomalaiset Neuvostoliitossa, Suomi-Seura ry., Helsinki 1990.*
- Nevalainen Pekka, Sihvo Hannes, Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1991.*
- Nevalainen Pekka, Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. Artikkeliteoksessa Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1991.*
- Paaskoski Jyrki, Johdanto. Artikkeliteoksessa Inkerin kirkon neljä vuosisataa: kansa kulttuuri, identiteetti. toim. Sihvo Jouko, Jyrki Paaskoski. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.*
- Rentola Kimmo, Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949-1991. Artikkeliteoksessa Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009. Toim. Matti Simola, Kariston Kirjapaino Oy, 2009.*
- Ronkainen Suvi, Pehkonen Leila, Lindblom-Ylänne Sari, Paavilainen Eija, Tutkimuksen voimasanat. Sanoma Pro Oy, Helsinki 2013.*
- Saloheimo Veijo, Inkerinmaan asutus ja väestö 1618-1700. Artikkeliteoksessa Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1991.*
- Sana Elina, Luovutetut. Suomen ihmishuovutukset Gestapolle. WSOY, 2004.*
- Sihvo Jouko, Paaskoski Jyrki, Inkerin kirkon neljä vuosisataa: kansa kulttuuri, identiteetti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.*
- Sihvo Jouko, Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Jyväskylä 2000.*
- Sihvo Jouko, Inkeriläisten kirkollinen elämä vuoden 1938 jälkeen. Artikkeliteoksessa Inkerin kirkon neljä vuosisataa: kansa kulttuuri, identiteetti. toim. Sihvo Jouko, Jyrki Paaskoski. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2015.*
- Sihvo Pirkko, Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita. Artikkeliteoksessa Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1991.*
- Snyder Timothy, Tappotanner. Eurooppa Hitlerin ja Stalinin välissä. Bookwell Oy, 2014.*
- Tervo Jari, Matriarkka. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2016.*
- Torviainen Taimi, Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella, Otava, Keuruu 1984.*

Työhallinnon julkaisu, Inkerinsuomalaisten maahanmuutto Suomeen 1990-luvulla. Hallituksen selonteko eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Työministeriö, Helsinki 1998.

Uino Pirjo, Inkerinmaan esihistoria. Artikkelit teoksessa Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1991.

V HAASTATTELUT

Tekijän puhelimitse/kasvotusten tekemät haastattelut

Dosentti Toivo Flink 17.1.2018 ja 4.2.2018, Helsinki. Muistiinpanot tekijän hallussa ja sähköpostiviestit tekijän hallussa.

Entinen suojelupoliisin päällikkö Seppo Tiitinen 31.1.2018. Haastattelun äänite tekijän hallussa.

Ulkosuomalaisparlamentin varapuhemies, Suomen inkeriläisille suunnattujen projektien koordinaattori ja yksi Inkeri-liiton perustajista Wladimir Kokko 19.1.2018 ja 16.2.2018. Haastatteluiden äänitteet sekä sähköpostiviestit tekijän hallussa.

Entinen Suomen ulkoministeri Pertti Paasio 5.2.2018. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Entinen suurlähettiläs Jaakko Kalela 5.1.2018. Muistiinpano tekijän hallussa.

Entinen työministeriön johtaja Matti Pukkio 24.1.2018, Turku. Haastattelun äänite sekä sähköpostiviestit tekijän hallussa.

Entinen työministeriön virkamies Irma Heikkilä-Paukkonen 2.2.2018.

Muistiinpanot ja sähköpostit tekijän hallussa.

Entinen työministeriön virkamies Tapani Tuomivirta 5.2.2018. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Inkerinsuomalainen pappi ja Inkeri-liiton yksi perustajista Arvo Survo 1.2.2018. Muistiinpanot ja sähköpostiviestit tekijän hallussa.

Tekijän sähköpostilla tekemät haastattelut

Entinen Lindströmin pesulan henkilöstöjohtaja Anu Eronen 11.2.2018.

Sähköpostit tekijän hallussa.

Entinen sisäministeri Jarmo Rantanen 6.2.2018. Sähköpostit tekijän hallussa.

Haikon kartanon omistaja Veikko Vuoristo 7.2.2018. Sähköpostit tekijän hallussa.

Poliittisen historian professori Kimmo Rentola. Sähköpostit tekijän hallussa.

Toimittaja Martti Backman 26.12.2017-5.2.2018. Sähköpostit tekijän hallussa.

Toimittaja Ilkka Saari 27.12.2017. Sähköpostit tekijän hallussa.

Toimittaja Olli Ainola 23.12.2017. Sähköpostit tekijän hallussa.

Muiden tekemät haastattelut

Emeritusprofessori Timo Soikkasen tekemä Mauno Koiviston haastattelu 31.1.2008. Materiaali Timo Soikkasen hallussa.

VI WWW-DOKUMENTIT

Ari Saarelainen, "Huumeliigaan puututtava ankarasti". Internet-artikkeli, 25.9.1998.
<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003746812.html> [luettu 16.2.2018]

Elinkeinoelämän valtuuskunta, työttömyysaste 1989-2015. Tilasto.
<http://www.eva.fi/tyotjatekijat/tyottomyysaste-1989-2015/> [luettu 4.10.2017]

Elina Kervinen, Tuomo Pietiläinen, Hallitus sai valmiiksi esitykset tiedustelulaeista ja kiirehtii niitä – "Olemme jo pitkään olleet muita länsimaita jäljessä". Internet-artikkeli. 26.1.2018. <https://www.hs.fi/paivanlehti/26012018/art-2000005539065.html> [luettu 28.1.2018]

Heli Jormanainen, Inkeriläisten kohtalo oli kipeä asia presidentti Koivistolle, Internet-artikkeli. 10.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7918563> [luettu 10.11.2017]

Heli Jormanainen, Suomen lupaviranomaiset yllättyivät Koiviston inkeriläislausunnosta. Internet-artikkeli. 10.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7918869> [luettu 12.2.2018]

Jarmo Huhtanen, Puolustusministeri Niinistö pitää kaksois-kansalaisia turvallisuus-uhkana – "Viides kolonna on torjuttava jo rauhan aikana" <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005534143.html> [luettu 28.1.2018]

Joonas Laitinen, Martta Nieminen, Presidentti Niinistö: Eurooppa ei enää kestä hallitsematonta kansainvaellusta. Internet-artikkeli. 3.2.2016.
<https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002883838.html> [luettu 9.2.2018]

Jussi Konttinen, Ettekö te tiedä, kuka minä olen? Internet-artikkeli. 14.7.2013.
<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002661488.html> [luettu 28.1.2018]

Katariina Lahtonen, Punalipusta se alkoi. Internet-artikkeli, 10.4.2015.
<https://yle.fi/uutiset/3-7922419> [luettu 10.12.2017]

Kiitti STT, Suomi-Seura haluaa ohjelman inkeriläisten paluumuutolle. Internet-artikkeli 17.4.1990. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002975394.html> [luettu 19.2.2018].

Maija Kaipainen, Jää hyvästi, Inkerinmaa. Televisio-ohjelman käsikirjoitus, 12.9.2013.
https://yle.fi/vintti/ohjelmat.yle.fi/ulkolinja/jaa_hyvasti_inkerinmaa.html [luettu 5.12.2017]

Martti Backman, Inkeriläiset Suomeen - paluumuutto vai etninen puhdistus? Televisio-ohjelman käsikirjoitus, 28.5.2015. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/1998/09/28/inkerialaiset-suomeen-paluumuutto-vai-etninen-puhdistus-kasikirjoitus> [luettu 20.12.2017]

Martti Veikko Valkonen, "Suomalaisseutu Laatokan rannalle" Arvo Survo odottaa inkeriläisille autonomista aluetta rajan tuntumaan. Internet-artikkeli, 25.2.1990.
<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002964142.html> [luettu 20.1.2018]

Mikael Pentikäinen, Venäjä lupaa inkerinsuomalaisille arvon palautusta ja paluumuuttoa Korkein neuvosto aikoo todeta karkotukset laittomiksi. Internet-artikkeli, 17.8.1992. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003166494.html> [luettu 10.2.2018].

Päivi Ängelevä, PALUU TODELLISUUTEEN. Internet-artikkeli, 30.7.1995.
<https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000003454299.html> [luettu 6.2.2018].

Sami Sillanpää, *Huoli kasvaa Vuoristo-Karabahissa – Azerbaidžanin mukaan tulitaukoa rikottiin yli sataa kertaa vuorokaudessa*. Internet-artikkeli, 7.4.2016. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002895071.html> [luettu 5.2.2018].

Riitta Vainio, *Nikiforovin perhe sai oleskeluluvan, Inkeriläisinä esiintyneitä venäläisiä vastaan on aloitettu oikeudenkäyntejä*. Internet-artikkeli, 21.6.1995. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003444300.html> [luettu 9.2.2018]

Sole Lahtinen, *Vihanpidon takana ovat ikivanhat uskonnolliset ja aluekiistat*. Internet-artikkeli 16.1.1990. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002954588.html> [luettu 5.2.2018].

Suvi Vihavainen, *Työttömyys ja syrjintä ovat vaikeuttanut inkerinsuomalaisten kotoutumista – ”Venäjällä suomalaisia, Suomessa venäläisiä”*. Internet-artikkeli 1.7.2016. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002908867.html> [luettu 9.2.2018]

Teemu Mäki, *Savikangas Max, Pakolaiskeskusteluja - radiosinfoninen dokumentti*. Internet-artikkeli, 2.2.2017. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/02/02/pakolaiskeskusteluja-radiofoninen-dokumentti> [luettu 6.2.2017]

Tuuli Anna Mähönen, Sirkku Varjonen, Nicholas Prindville, Linda Arnold, Inga Jasinskaja-Lahti, *Boundaries of national belonging in Ingrian finish Return migration: A multi-level perspective*. Internet-artikkeli, 23.6.2015. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/njmr.2015.5.issue-3/njmr-2015-0018/njmr-2015-0018.pdf> [luettu 10.2.2018].

Taari Jari, *"Inkeriläisten kielikoe valitsee vanhoja"*. Internet-artikkeli, 24.9.2004. <https://www.ess.fi/arkisto/2004/09/24/inkerilaisten-kielikoe-valitsee-vanhoja> [luettu 6.2.2018]

Taina Ukkonen, *Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona*. Internet-artikkeli 2/2000. http://www.elore.fi/arkisto/2_00/ukk200.html [luettu 13.2.2018]

Tarja Ahokas, *Huhuja vääristä papereista ja ohituksista*. Internet-artikkeli, 08.05.1995. <https://yritysarkisto-sanoma-fi.ezproxy.utu.fi/article/is950508077/SFNJUIRTRVNfPj0xOTkwMDEwMV9fXzNfaW5rZXJpLWxpaXR0b18tUFZN> [luettu 16.2.2018]

Toivo Flink, *Inkerinsuomalaisten historia ja vainot*. Internet-artikkeli, 10.5.2010. http://www.edu.fi/lukiokoulutus/historia_ja_yhteiskuntaoppi/historian_kurssit/kansainvaliset_suhteet_hi3/inkerinsuomalaisten_historia_ja_vainot [luettu 15.1.2018]

Unto Hämäläinen, *Suomi ei enää ole kalpeanaamojen maa – Onko maahanmuuttajia paljon vai vähän?* Internet-artikkeli. 8.12.2014. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000002783204.html> [luettu 9.2.2018]

YLE Uutiset, *HS: Koivisto kiistää väitteen KGB:n roolista inkeriläisten paluumuutossa*, 6.2.2012. <https://yle.fi/uutiset/3-5317824> [luettu 6.2.2018]

VII AJANKOHTAISOHJELMAT

Ajankohtainen Kakkonen 16.7.1991 YLE TV2.

“Jää hyvästi, Inkerinmaa”, Ulkolinja, 12.9.2013. YLE TV1.

Suomen Yleisradio Ajankohtainen Kakkonen, Presidentti Mauno Koiviston kommentti inkeriläisistä, 10.4.1990. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/11/02/presidentti-mauno-koiviston-kommentti-inkerilaisista> [luettu 5.2.2018].

Liite 1: Tekijän esittämät kysymykset ulkoministeri Pertti Paasiolle ja Jarmo Rantaselle.

- 1) Milloin ja keneltä saitte ensimmäistä kertaa kuulla paluumuuton valmistelusta?
- 2) Miten paluumuuttoa valmisteltiin teidän näkökulmastanne? Olitteko osallisena valmistelutyössä henkilökohtaisesti? Jos olitte, mikä oli teidän roolinne siinä?
- 3) Oliko koko hallitus tai eduskunta tietoinen paluumuuton käynnistymisestä?
- 4) Mikä on teidän henkilökohtainen näkemyksenne mukaan Neuvostoliiton motiivi paluumuuton taustalla?
- 5) Mikä on teidän henkilökohtainen näkemyksenne mukaan Suomen motiivi paluumuuton taustalla?
- 6) Mauno Koivisto ilmoitti ensimmäistä kertaa 3.6.1988 ja vielä 9.3.1990, eli vain kuukausi ennen paluumuuton käynnistymistä, että kriteerinä henkilön paluumuutolle tulee olla selkeästi havaittava suomen kielen taito. Miksei tämä vaatimus toteutunut, kuin vasta vuonna 2003?
- 7) Seppo Tiitisen mukaan Suomella ja Neuvostoliitolla oli erityissopimus inkeriläisten maahantulon helpottamiseksi. Miksei tämä koskaan toteutunut?
- 8) Miksi paluumuuton kannalta tärkein yksittäinen selvitys *Suomalaisena Neuvostoliitossa* valmistui vasta kesällä 1990, eli vasta yli kolme kuukautta paluumuuton alkamisen jälkeen? Miksi vuosina 1988-1990 ei tehty käytännössä minkäänlaisia konkreettisia valmisteluita?
- 9) Mauno Koivisto kävi Liisa Jaakonsaaren kanssa 1998 keskustelun, jossa Koivisto halusi supistaa paluumuuttoa. Tällöin Suomeen oli tullut noin 20 000 inkeriläistä ja vuosittainen muuttajien määrä oli jo vähentynyt radikaalisti, Suomen tekemien rajoitusten vuoksi. Vuonna 1988 Koivisto oli kuitenkin todennut Seppo Tiitiselälle, että Suomen tulisi vastaanottaa kaikki 60 000 inkeriläistä (Tiitisen tilannearvio), ilman rajoituksia, vaikka joukossa tulisi myös huonoja yksilöitä. Koivisto on myös todennut kesällä 1990, että Suomi on varsin tyhjä maa ja tänne kyllä mahtuu niin kaikki inkeriläiset, kuin myös muut Neuvostoliiton pakolaiset. Mikä oli muuttanut Koiviston mielipiteen?